

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Diplomová práce

Bc. Jakub Chvíla

**Pohled polského denního tisku na události spojené
se sametovou revolucí**

Polish Daily Newspapers' Portrayals of the Events Related
to the Velvet Revolution

Praha 2017

Vedoucí práce: Renata Rusin Dybalska, Ph.D.

Na tomto listu rád bych poděkoval vedoucí mé diplomové práce paní doktorce Renatě Rusin Dybalské, Ph.D. a oponentovi mé práce panu doktoru Mgr. Marku Junkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při přípravě a psaní práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. prosince 2017

A handwritten signature in blue ink, reading "Jakub Čížek". The signature is written in a cursive style and is positioned above a horizontal dotted line.

Jméno a příjmení

Abstrakt (česky)

Tato práce řeší problematiku diskurzní analýzy referování polského denního tisku o listopadových událostech v Československu na konci roku 1989. Srovnány jsou články následujících původů: články z periodik Trybuna Ludu, Życie Warszawy a články polské tiskové agentury PAP, Gazeta Wyborcza a chicagského deníku polské komunity Dziennik Związkowy. Teoretická část práce se skládá z historie daného období, popisu tehdejšího polského mediálního trhu a teorie propagandy, newspeaku a mediálního diskurzu. V praktické části obsah článků je analyzován podle metod mediálního diskurzu, blíže popsáných v teoretické části práce.

Klíčová slova (česky)

Sametová revoluce, denní tisk, Polsko, Československo, mediální obraz, propaganda

Abstract (in English)

The aim of this diploma thesis is the discourse analysis of polish daily newspapers' portrayals of the so-called Velvet Revolution in Czechoslovakia in the last days of 1989. I have focused the analysis on following sources of articles: the articles from the Trybuna Ludu, Życie Warszawy and the polish press agency PAP, Gazeta Wyborcza and Chicago based newspapers of polish community Dziennik Związkowy. Theoretic part is composed of the history of analyzed period, the characterization of the polish media market in the 80s and the theory of propaganda, newspeak and media discourse. In the practical part of this thesis there is the media discourse analysis of the content of the chosen articles.

Keywords (in English)

Velvet Revolution, Daily Newspapers, Poland, Czechoslovakia, Media Image of the World, Propaganda

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÁ ČÁST	3
2.1	HISTORICKÝ KONTEXT ZKOUMANÉ UDÁLOSTI	3
2.1.1	OBDOBÍ PŘED LISTOPADOVÝMI UDÁLOSTMI	3
2.1.2	REVOLUČNÍ ODPOLEDNE 17. LISTOPADU 1989	4
2.1.3	FÁMA O SMRTI STUDENTA NA DEMONSTRACI	5
2.1.4	AKTIVITY PO DEMONSTRACI	6
2.1.5	REVOLUČNÍ TÝDEN	7
2.1.6	JEDNÁNÍ MEZI KOMUNISTY A OPOZICÍ	8
2.1.7	KULATÝ STŮL	10
2.1.8	VOLBA PREZIDENTA	10
2.2	POLSKÝ MEDIÁLNÍ TRH V OSMDESÁTÝCH LETECH	12
2.3	PŘEDSTAVENÍ ZKOUMANÝCH DENÍKŮ	16
2.4	NEWSPEAK A TEORIE PROPAGANDY	18
2.4.1	NEWSPEAK	18
2.4.2	TEORIE PROPAGANDY	19
2.5	TEORIE DISKURZU	21
2.5.1	FAIRCLOUGHOVA ANALÝZA DISKURZU	23
3	PRAKTICKÁ ČÁST	27
3.1	PRVOTNÍ REAKCE TISKU	27
3.1.1	TRYBUNA LUDU	27
3.1.2	ŻYCIE WARSZAWY	29
3.1.3	POLSKA AGENTURA PRASOWA	31
3.1.4	GAZETA WYBORCZA	35
3.1.5	DZIENNIK ZWIĄZKOWY	37
3.2	VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI	41
3.2.1	TRYBUNA LUDU	41

3.2.2 ŽYCIE WARSZAWY	43
3.2.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA	47
3.2.4 GAZETA WYBORCZA	49
3.2.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY	50
3.3 GENERALNÍ STÁVKA	53
3.3.1 TRYBUNA LUDU	53
3.3.2 ŽYCIE WARSZAWY	56
3.3.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA	58
3.3.4 GAZETA WYBORCZA	60
3.3.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY	61
3.4 KANDIDÁTI NA PREZIDENTA.....	64
3.4.1 TRYBUNA LUDU	64
3.4.2 ŽYCIE WARSZAWY	65
3.4.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA	67
3.4.4 GAZETA WYBORCZA	68
3.4.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY	69
3.5 SJEZD KSČ	71
3.5.1 TRYBUNA LUDU	71
3.5.2 ŽYCIE WARSZAWY	73
3.5.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA	75
3.5.4 GAZETA WYBORCZA	76
3.5.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY	78
3.6 SOUBORNÉ POROVNÁNÍ PŘÍSTUPŮ DENÍKŮ KE SPOLEČENSKÝM UDÁLOSTEM.....	79
3.6.1 PRVOTNÍ REAKCE TISKU.....	79
3.6.2 VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI.....	80
3.6.3 GENERALNÍ STÁVKA	81
3.6.4 KANDIDÁTI NA PREZIDENTA.....	81

3.6.5 SJEZD KSČ	82
4 ZÁVĚR	83
5 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ, LITERATURY A ZDROJŮ.....	86
6 SEZNAM OBRÁZKŮ	90
7 PŘÍLOHA.....	91

1 ÚVOD

Sametová nebo také něžná revoluce, jak je nazývána ve slovenské části bývalé federace, byla ve své době výjimečným úkazem v komunistických zemích střední a východní Evropy, v nichž se průběh revolucí a přechodů z režimu vlády jedné strany k pluralitní demokracii podstatně lišil. Toto specifikum může především být z pohledu polského občana, jenž byl ovlivněn prožitými událostmi v období obou totalitních režimů, silné. Mohl by se mu průběh sametové revoluce zdát krátký, protože mezi osudnou demonstrací 17. listopadu 1989, odstoupením prezidenta Husáka a ustanovením přechodné vlády „národní jednoty“ uplynul pouze jeden měsíc, a první svobodné parlamentní volby se uskutečnily v období následujících měsíců, nikoliv několika let, jak tomu bylo v Polsku. Československo, na rozdíl od svého severovýchodního souseda, neprožilo „epizodu“ vnitřního vojenského ztlumení revoluční vřavy nebo quasi-svobodných voleb s určenou kvótou pro jednotlivé strany. Její průběh by se na první pohled mohl zdát víceméně pokojný, když proti demonstrantům zasahující jednotky nepoužily střelné zbraně nebo na rozehnutí demonstrací, či ukončení stávek nebylo povolána armáda. Nejdůležitějším prvkem celého procesu, podle kterého následně dostal jméno, byl samozřejmě fakt, že při demonstracích nepřišel nikdo o život, ačkoliv se opačná informace v prvních dnech revoluce ve veřejném mínění objevovala. Sametová revoluce se také od polského procesu demokratizace odlišovala svým zdrojem, kdy prvotním spouštěčem nebyla nespokojenost dělnických vrstev obyvatelstva se sociální situací, jak tomu bylo při polských protestech v průmyslových a důlních areálech, nýbrž byla ve své první fázi krytá vyššími vrstvami společnosti, jako byli vysokoškolští studenti, akademici a umělci.

Polský pohled denního tisku na tyto události jsem si vybral, protože se jedná o pohled nejbližšího jazykově spřízněného sousedního státu Československa, státu s nejdelší společnou hranicí a státu, který se v době konání sametové revoluce už nacházel ve finální fázi své několikaleté revoluce. Teoretická část této diplomové práce se zabývá historickým kontextem sametové revoluce, situací na polském mediálním trhu v osmdesátých letech, zkoumanými deníky, definicí totalitní formy komunikace – newspeaku, nastíněním teorie propagandy a teorií diskurzu, jeho různým výkladům, druhům a školám popisem a využitím metod výzkumu diskurzu mediálních textů. Následující praktická část je zaměřena na kvalitativní metodu bádání. Zkoumané texty jsou zde citované shodně s originálem, který je možné nalézt v obrazové podobě v příloze práce.

Pro analýzu jsem vybral několik následujících událostí sametové revoluce – prvotní reakci deníků na demonstraci 17. listopadu a nadcházejícího víkendu; proměny ve společnosti

v prvních dnech revoluce; celonárodní generální stávkou, která v revolučním dění propojila sociální vrstvy obyvatelstva; pohled na prezidentské kandidáty v blížících se volbách a mimořádný sjezd KSČ 26. prosince.

Pomocí metod analýzy mediálního diskurzu, se pokouším odpovědět na otázku, zda v polském tisku obecně můžeme vidět propagandu v době, kdy se ve střední Evropě a obzvláště v Polsku hroutí komunismus a zda v médiích neustoupila na konci roku 1989 definitivně do pozadí.

Novinové zdroje, ze kterých je v práci čerpáno, jsou rozděleny do tří následujících kategorií:

Tiskové orgány pod kontrolou polské komunistické strany – Trybuna Ludu, Życie Warszawy a články polské tiskové agentury PAP v regionálních denících Dziennik Bałtycki, Gazeta Krakowska a Głos Wybrzeża

Nezávislý opoziční deník – Gazeta Wyborcza

Zahraniční deník polské chicagské komunity – Dziennik Związkowy

V kapitole Závěr jsou shrnuty výsledky bádání, téma je celkově zhodnoceno a je odpovězeno na výše zmíněnou otázku. Dále následuje kapitola Seznam použitých pramenů, literatury a zdrojů a Seznam obrázků.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 HISTORICKÝ KONTEXT ZKOUMANÉ UDÁLOSTI

Sovětský svaz se na konci osmdesátých let nacházel v hluboké vnitřní krizi nejen ekonomické a vojenské, ale i v krizi identity a ideologie. Ekonomické problémy země vyvolané šedesáti lety socialistického vedení státu měly své důsledky v nekonkurenčním, neprosperujícím a zastaralém hospodářství v běžných průmyslových odvětvích. Gorbačovova politika přestavby upadající kolos nezastavila. Hroutil se ale i vnějšími konflikty, a to především osm let trvající válkou v Afghánistánu, vnitřními boji mezi Armény a Ázerbájdžánci a pod nátlakem na navrácení se k národnostním státům v Pobaltí. Od nástupu Gorbačovových reforem se proměnil vztah Sovětského svazu a jeho satelitních zemí. Po zkušenostech z let 1953, 1956, 1968 a 1980 nebyli lídři některých sovětských satelitních států střední a východní Evropy připraveni na demokratizační změny, které nastaly v Sovětském svazu. Proto se spíše uzavírali do vlastních národních stalinských nebo normalizačních ideologií. Nejdůležitější událostí celé dekády ovšem bylo Gorbačovovo rozhodnutí nevměšovat se do politiky, byť i dceřiných států.¹

2.1.1 OBDOBÍ PŘED LISTOPADOVÝMI UDÁLOSTMI

Na konci sedmdesátých let se objevuje první československá opoziční iniciativa Charta 77. Gros její činnosti se uskutečňovalo pouze v české části federace, na Slovensku byla normalizační praxe méně viditelná, proto zde byl aktivismus obyvatelstva slabší a první opoziční aktivity zde můžeme sledovat až v osmdesátých letech s nástupem iniciativ pro zlepšení životního prostředí. Odpor se také šířil církevními kruhy, ve slovenské části federace například působila tehdy tajná církev, z níž vzešel pozdější politik Ján Čarnogurský.²

Generační výměny ke konci osmdesátých let se udály i na nejvyšších postech, kdy odcházela první generace strůjců normalizace. Mezi nimi byli Gustáv Husák, který byl v roce 1987 sesazen z funkce generálního tajemníka KSČ, jehož nahradil Milouš Jakeš, a Husák zůstal pouze v prezidentské funkci. V následujícím roce odstoupil předseda federální vlády Lubomír Štrougal, který byl nahrazen Ladislavem Adamcem. V témže roce odešli z politbyra Vasil' Bil'ak a Josef Kempný. V KSS byl na pozici prvního tajemníka nahrazen Jozef Lenárt za Ignáce Janáka.³

Rok 1988 představoval mezník v konání protirežimních demonstrací. Už 25. března proběhla v Bratislavě na Hviezdoslavově náměstí pokojná demonstrace se svíčkami, kterou se nejprve

¹ KŘEN, Jan. Dvě století střední Evropy. Praha 2005. s. 915-929.

² KOVÁČ, Dušan. Dějiny Slovenska. Praha 2011. s. 289-292.

³ Ibid. s. 292-293.

policejní složky snažili rozpustit psychickým nátlakem, a následně byla policií rozeznána. Vžil se pro ni název Sviečková manifestace.⁴ V témže roce také začaly masové demonstrace v srpnu 1988 k výročí okupace ČSSR, v říjnu 1988 ke vzniku prvního československého státu a v lednu následujícího roku se konala demonstrace k uctění památky Jana Palacha, která vyvrcholila v tzv. Palachův týden. V polovině roku 1989 byla vyhlášena petice Několik vět.⁵

V listopadu byla, za účasti katolické církve ČSSR, československých státních představitelů, několika tisíc poutníků z Československa a Čechoslováků žijících v emigraci, ve Vatikánu kanonizována sv. Anežka Přemyslovna. Celou akci dokonce přenášela Československá televize. Ještě v ten den se ve vysílání Rádia Svobodná Evropa objevil komentář Antonína Měšťana o pasivitě československého obyvatelstva, politické apatii a kolektivním společenském strachu a traumatu.⁶

Václavu Havlovi byla udělena cena Olofa Palmeho za rok 1989. Československé úřady nejdříve Havlovi zakázaly cenu osobně převzít, ale do celé události se vložil tehdejší švédský ministr zahraničí Sten Andersson a chtěl do Československa 23. listopadu 1989 přijet o situaci vyjednávat. Mezi československými politickými špičkami proto panoval strach ze zneužití jeho návštěvy, a proto 16. listopadu Havlovi jeho cestu na ceremoniál povolili.⁷

Téhož dne „(...) bratislavští studenti v předvečer Mezinárodního dne studentstva uspořádali demonstraci. Nebyla sice tak bouřlivá jako ta o den později v Praze, ale i zde se stala prvním impulsem k dramatickým událostem, probíhajícím v listopadu 1989 závratným tempem v obou republikách federace.“⁸

2.1.2 REVOLUČNÍ ODPOLEDNE 17. LISTOPADU 1989

V den 50. výročí uzavření českojazyčných vysokých škol v Protektorátu Čechy a Morava a perzekuce tamních profesorů a studentů, byla povolena studentská manifestace k 50. výročí od smrti studenta Jana Opletala s účastí oficiálních kruhů vládnoucí strany. Komunistický aparát se vždy stavěl do pozice protifašistického bojovníka a toto výročí představitelé KSČ propagovali významnou roli vysokoškoláků v důležitých společenských procesech.⁹

⁴ DUBOVSKÝ, Patrik. Sviečková manifestácia alebo Bratislavský veľký piatok 25. marca 1988 v Bratislave: manifestácia za náboženské a občianske práva a slobody [online]. [cit. 2016-07-19].

Dostupné z: <http://www.upn.gov.sk/data/svieckova-manifestacia/analyza-upn.pdf>

⁵ RŮŽIČKA, Daniel. Rok 1989. Totalita.cz [online]. [cit. 2016-07-19].

Dostupné z: <http://www.totalita.cz/1989/1989.php> .

⁶ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 97.

⁷ Ibid.s. 98.

⁸ KOVÁČ, Dušan. 2011. Dějiny Slovenska. Praha 2011. s. 294.

⁹ RŮŽIČKA, Daniel. Pátek 17. listopadu. Docela obyčejný všední den. s. 30-31. In: MÜLLEROVÁ, Alena a kol. Albertov 16:00: příběhy sametové revoluce. Vyd. 1. Praha 2009.

Samotnou manifestaci KSČ povolila s přímluvou pražské buňky SSM a dala jí souhlas už 7. listopadu 1989. V Praze na Albertově se sešlo asi dvacet pět tisíc lidí, kteří dali najevo nespokojenost s režimem a provolávali požadavky na svobodu a demokracii. V 16:00 se v areálu UK na Albertově nacházelo asi patnáct tisíc studentů s transparenty. Pietní akce se rázem změnila na politickou manifestaci a studenti, akademici a pamětníci roku 1939 se po několika projevech v areálu Albertova vydali na Vyšehrad, k hrobu Karla Hynka Máchy. Část z tohoto davu se vydala do Opletalovy ulice, kam měl průvod původně směřovat.¹⁰

„Po ukončení oficiální části manifestace na vyšehradském Slavíně se spontánně vytvořil průvod, který směřoval do centra města na Václavské náměstí. K průvodu se přidávali další občané, jejichž celkový počet vzrostl asi na padesát tisíc. Na Národní třídě – nedaleko Václavského náměstí – byl průvod zastaven policejním kordonem; část demonstrantů se rozprchla, části umožnili policisté odejít a zbývající dva tisíce pokojně demonstrujících občanů policisté surově zbili.“¹¹

Tyto události vyvolaly okamžitou reakci veřejnosti. Studenti DAMU šli do Realistického divadla Zdeňka Nejedlého (dnešní Švandovo divadlo na Smíchově) seznámit herce s proběhlou událostí a požádat je o podporu při zahájení protestní stávkou.¹²

2.1.3 FÁMA O SMRTI STUDENTA NA DEMONSTRACI

Následujícího dne, 18. listopadu 1989, se rozšířila fáma o úmrtí studenta při potlačení demonstrace. Rozšířila ji Drahomíra Dražská, která 18. listopadu tuto fámu řekla několika kamarádkám a Petru Uhlovi.¹³ Ten se tenkrát podílel na činnosti tzv. Východoevropské informační agentury, byla založena roku 1988 polským opozičním novinářem Wojciechem Maziarským fungovala jako prostředek koordinačních aktivit protirežimních východoevropských hnutí (za československou stranu ji zastupovali například zmiňovaný Petr Uhl nebo Jan Urban).¹⁴

Petr Uhl tuto zprávu dále poslal do vysílání Svobodné Evropy a nevědomě rozšířil fámu o mrtvém studentovi, kterého Drahomíra Dražská pojmenovala jako svého kamaráda Martina Šmída, studenta Matematicko-fyzikální fakulty. Mnoho lidí této informaci uvěřilo, protože na demonstraci ležel na zemi člověk, který se vydával za studenta Milana Růžičku,

¹⁰ Kronika sametové revoluce I. Praha 1989. s. 2.

¹¹ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 98.

¹² Kronika sametové revoluce I. Praha 1989. s. 2.

¹³ Veis, Jaroslav. Mrtvý student, který se nikdy nenarodil. s. 46-47. In: MÜLLEROVÁ, Alena a kol. Albertov 16:00 : příběhy sametové revoluce. Praha 2009.

¹⁴ Zprávy Východoevropské informační agentury (VIA) 1988-1989 [online]. [cit. 2016-07-19]. Dostupné z: <http://www.vons.cz/via-praha>

ve skutečnosti se ovšem jednalo o poručíka StB Ludvík Zifčák z Bruntálu v převlečení a utajení. Po napadení policejními složkami ležel na zemi a měl na sobě položenou tašku s barvami československé trikolory, proto se mnoha lidem, kteří ho měli šanci vidět, tento obraz spojil s informací o mrtvém studentovi. Samotného Zifčáka sanitka ještě před rozeznáním demonstrace odvezla do Nemocnice Na Františku.¹⁵ „Zemře-li (...) student, symbol budoucnosti, je výzva ke vzpouře ještě umocněna. Moderní české dějiny to potvrzují hned třikrát. Poprvé to byl Jan Opletal, podruhé Jan Palach a potřetí Martin Šmíd.“¹⁶

2.1.4 AKTIVITY PO DEMONSTRACI

Studenti a kulturní představitelé se v sobotu 18. listopadu 1989 sešli v Realistickém divadle a dohodli se na okamžité týdenní protestní stávce. Navrhli také termín generální stávky na 27. listopadu, od 12 do 14 hodin, tedy v čase polední přestávky. V Činoherním klubu bylo pozdě večer založeno Občanské fórum, které mělo sjednocovat dosavadní roztržštěné nezávislé občanské iniciativy, církve, umělecké svazy a další spolky.¹⁷

„Občanské fórum se permanentně vypořádávalo s otázkou, čím je a čím chce být. Pokusy o realistické funkční vymezení byly spíše sérií vynucených reakcí než cílevědomou vůlí vtisknout hnutí konkrétní charakter. (...) Diskuse o tomto primárním problému nebyla uzavřena po celou dobu existence OF – to jest až do jeho rozpadu na počátku roku 1991. (...) První definice přijatá 28. listopadu začíná příznačnými slovy – Občanské fórum „je prostorem“ – tedy něčím ze své podstaty otevřeným, prázdným, bezobsažným“¹⁸

Nově vzniklé hnutí se kladně vyjádřilo ke generální stávce a podpořilo ji. Dále požadovalo dialog s vládnoucí mocí a odstoupení osmi jejich čelních představitelů, propuštění politických vězňů a ustanovení parlamentní komise k vyšetření zákroku v pátek 17. listopadu. Byl také ustanoven Koordinační výbor OF.¹⁹

Dne 19. listopadu se v bratislavské Umelecké besedě konalo shromáždění uměleckých svazů, kulturních institucí a zástupců vysokých škol, kde se dohodli na vzniku hnutí Verejnost' proti násilí. To odsoudilo potlačení pražské demonstrace a připojilo se k výzvě pražských umělců a studentů. Samotná činnost hnutí začala až následující den.²⁰

¹⁵ Veis, Jaroslav. Mrtvý student, který se nikdy nenarodil. s. 47-48. In: MÜLLEROVÁ, Alena a kol. Albertov 16:00 : příběhy sametové revoluce. Praha 2009.

¹⁶ Ibid. s.45.

¹⁷ SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha 1997. s. 13-14.

¹⁸ SUK, Jiří. Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Praha 2009 s. 75.

¹⁹ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 99.

²⁰ SUK, Jiří. Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Praha 2009. s. 483-484.

Československá demokratická iniciativa, nezávislá strana usilující o oficiální možnost vystupování a fungování, vyjádřila požadavek demise federální vlády a vytvoření „vlády občanského soužití“. Tuto vládu podle ní měli tvořit představitelé státu před srpnem 1968 v čele s Alexandrem Dubčekem, opoziční hnutí vedené Václavem Havlem a někteří nezkompromitovaní zástupci v tehdejší vládě. Tato vláda by do poloviny prosince vypracovala demokratický volební zákon, podle kterého by se v únoru 1990 uskutečnily volby do Federálního shromáždění.²¹

Předsednictvo ÚV KSČ jednalo na mimořádné schůzi o politické situaci a vyzvalo lokální buňky KSČ, aby udělali vše pro zajištění klidu a plynulé práce a odsoudili pokusy o politické převraty. Do pohotovosti byly uvedeny Lidové milice a předseda české vlády František Pitra vystoupil v televizi s prohlášením k občanům.²²

2.1.5 REVOLUČNÍ TÝDEN

Po celý následující týden se po celé federaci konaly demonstrace, jichž se účastnilo až několik stovek tisíc lidí pod vedením OF a VPN. Do Bratislavy převezl z Prahy Peter Zajac, jeden z vedoucích činitelů VPN, promluvu Václava Havla, v níž Havel označil VPN za rovnocenného partnera OF a vyzval k přebudování státu Čechů a Slováků na demokratickou federaci. VPN zveřejnila obdobné prohlášení a vyzvala státní představitele k dialogu. Federální a obě republikové vlády vyjádřily souhlas se zásahem na Národní třídě a vyzvaly k obnovení klidu a přerušování stávků. Na Václavském náměstí se spontánně sešlo okolo sto tisíc lidí, vystoupil zde předseda SSM Vasil Mohorita a podpořil požadavky studentů. Komunistická strana poslala do podniků své funkcionáře, aby situaci analyzovali a Milouš Jakeš vystoupil v televizním vysílání s projevem, že KSČ neustoupí od socialismu a vyzval k obnovení pořádku a dodržování zákonů. Opoziční iniciativy také vyslaly do továren své zástupce, aby dělníky přesvědčily pro své názory.²³

V generálním štábu ČSLA byly v tomto týdnu dokončeny přípravné akce na potlačení opozičních aktivit a plány na případný zásah proti demonstrujícím občanům. Komunistická strana ale odmítala věc řešit vojensky a upřednostnila politické řešení. Dne 24. listopadu začaly být pod tíhou stávek a demonstrací plněny první požadavky opozičních hnutí. Z funkce

²¹ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 99.

²² SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad–prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha 1997. s. 48.

²³ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 100-101.

odstoupil Milouš Jakeš s celým stranickým předsednictvem a byl nahrazen dosavadním šéfem Výboru pro stranickou práci v České socialistické republice Karlem Urbánkem.²⁴

Složení nového vedení vyvolalo u veřejnosti nespokojenost, protože v něm zůstali pro ně nepřijatelní funkcionáři. Dále byli propuštěni političtí vězni, bylo zastaveno trestní stíhání vybraných osob a trest odnětí svobody byl prominut Ivanu Jirousovi, Ivanu Polanskému a Františku Stárkovi.²⁵

2.1.6 JEDNÁNÍ MEZI KOMUNISTY A OPOZICÍ

V sobotu 25. listopadu se na demonstraci na Letenské pláni sešlo až milion lidí. Tato akce zásadně přispěla k pádu režimu. Následujícího dne začaly rozhovory mezi opozicí a vládou, jež byly zprostředkovávány nezávislou iniciativou MOST, která byla ustanovena už v létě 1989 hudebníkem Michaelem Kocábem a publicistou Michalem Horáčkem. Opozice trvala na splnění čtyř požadavků z 19. listopadu a pozvala předsedu federální vlády Adamece na odpolední manifestaci na Letenskou pláň. Adamec pozvání přijal, a po přednesení příspěvku, ve kterém vyjádřil pochybnosti ohledně generální stávky a omezenosti svých pravomocí, byl davem vypískán a skandováním vyhnán z pódia. Po tomto vystoupení a analýze situace, která pro obraz KSČ nevyznívala pozitivně, zveřejnila Komunistická strana své představy o reformách. Řadoví členové strany volali po uspořádání masové protidemonstrace²⁶

Ve druhém kole jednání, které se konalo 28. listopadu, opozice své požadavky stupňovala a žádala okamžitou demisi federální vlády spolu s vytvořením přechodné vlády; dále žádala vypuštění ústavních článků o vedoucí úloze komunistické strany a marxismu-leninismu jako státní ideologie, a dokonce požadovala abdikaci prezidenta federace do 10. prosince, propuštění politických vězňů a v neposlední řadě legalizaci opozičních hnutí a přidělení jim prostor pro jejich činnost. Adamec požadavek na demisi vlády odmítl, ale slíbil její rekonstrukci do neděle 3. prosince. Za takových podmínek se ovšem OF a VPN odmítali podílet na vytvoření společné vlády. Požadovaná rekonstruovaná federální vláda byla představena podle slibu 3. prosince. Mělo v ní zasednout patnáct komunistických ministrů, po jednom ministroví ze socialistické strany a lidové strany a tři nestraníci. S tímto složením souhlasila KSČ, SSM a česká část NF. Toto sestavení vyvolalo velkou nevoli ve společnosti a OF s VPN vyzvali Adamece k zásadnější rekonstrukci vlády. Demonstrace proti této navrhované vládě čítaly statisíce účastníků.²⁷

²⁴ SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha 1997. s. 69-70.

²⁵ Ibid. s. 77.

²⁶ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 102.

²⁷ Ibid. s. 103.

Federální shromáždění vypustilo 29. listopadu zmíněné články z ústavy a ustanovilo komisi pro dohled nad vyšetřováním událostí ze 17. listopadu. Předseda Federálního shromáždění Alois Indra rezignoval. Následujícího dne, 30. listopadu, podal demisi předseda SNR Viliam Šalgovič a v tajném hlasování byl za jeho nástupce zvolen pozdější slovenský prezident Rudolf Schuster. V ČNR proběhla jednání předsedy vlády Františkem Pitrem a Václavem Havlem. OF požadovalo odchod pěti ministrů, ale chtělo umožnit předsedovi vlády nadále zastávat svůj post.²⁸

V Praze se 29. listopadu setkali členové OF a VPN a domluvili se na úzké spolupráci a vzájemně se prohlásili za reprezentanty nezávislých občanských hnutí, kterým jde o změnu Československa na nezávislou federaci.²⁹

„To, co se v Československu událo za posledních 12 dnů, není ničím jiným než lidovou revolucí, třebaže nenásilnou. Tuto revoluci začali studenti a herci jako reakci na brutální potlačení studentské demonstrace 17. listopadu a pak se k nim přidali dělníci a velké masy lidu. Stejně jako za Pražského jara roku 1968 má i dnešní revoluce své kořeny v tom, že se obyčejný člověk ponenáhlou přestal bát represe režimu, liší se ale od hnutí roku 1968 tím, že se zrodila v řadách mladé generace, nikoliv v první řadě mezi zastánci reformu v KSČ. Jde tu o mnohem rozhodnější odmítnutí 41 minulých let komunistické minulosti.“³⁰

Třetí kolo rozhovorů se konalo 5. prosince. OF v tomto kole požadovala delegování šesti svých kandidátů do klíčových ministerstev, týkající se ekonomických reforem, legislativních změn, státních financí a zahraniční politiky, sociálních věcí a menšinové problematiky. Předseda vlády Adamec toto odmítl, oznámil, že rezignuje, pokud mu OF a VPN vyjádří podporu jeho kandidatury do prezidentského úřadu.³¹

Další kolo rozhovorů proběhlo 6. prosince. OF a VPN se shodli na společné kandidatuře Václava Havla na post prezidenta federace a přednesly jména osob, které by měly dostat výše zmíněné posty (mezi nimi byli Vladimír Dlouhý jako místopředseda pro dohled nad ekonomickou oblastí, Ján Čarnogurský jako místopředseda vlády pro legislativu a vnitro, Miroslav Kusý jako ministr zahraničních věcí, Václav Klaus jako ministra financí, Petr Miller jako ministr práce a sociálních věcí a Gyula Popely jako ministr pro národnostní menšiny) a zároveň odmítly podpořit Adamce v kandidatuře na prezidenta.³²

²⁸ KOVÁČ, Dušan. 2011. Dějiny Slovenska. Praha 2011. s. 295.

²⁹ SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 2. díl, Dokumenty. Praha 1998. s. 39-40.

³⁰ PREČAN, Vilém, ed. Praha - Washington - Praha: depeše velvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci. Praha 2004. s. 190.

³¹ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 105.

³² SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha 1997. s. 123-124.

Pod hrozbou další generální stávky Adamec 7. prosince rezignoval z funkce. Opozice akceptuje návrh, aby se předsedou Federální vlády stal její dosavadní místopředseda Marián Čalfa (slovenské národnosti) s podmínkou, že přijme návrhy OF a VPN na složení vlády, a že se prezidentem federace stane občan české národnosti, který nebude spjat s žádnou politickou stranou.³³

2.1.7 KULATÝ STŮL

Prvního kola jednání u kulatého stolu se účastnily OF, VPN, KSC, SSM, ČSS, ČSL, DS a Strana Slobody. Shodli se na složení federální vlády a delegace opozice prosadila své požadavky. Zároveň se KSC zřekla stalinského pojetí socialismu, odsoudila intervenci v srpnu 1968 a prohlásila, že bude o politický vliv usilovat politickými prostředky v demokratické soutěži. Jednání u kulatého stolu pokračovalo 9. prosince a obě strany se shodly na vládě národního porozumění. V ní mělo zasednout devět komunistů, dva lidovci, dva socialisté a sedm nestraníků.³⁴

V SNR mezitím podal předseda vlády Pavol Hrivnák spolu s osmi ministry demisi. Novou vládu měl se souhlasem VPN sestavovat dosavadní ministr spravedlnosti Milan Čič. Tato vláda byla sestavena 12. prosince v poměru šest komunistů a devět nestraníků.³⁵

Prezident Husák 10. prosince jmenoval novou vládu a sám se vzdal mandátu. Na Václavském náměstí byl Václav Havel prohlášen kandidátem na prezidenta s podporou obou hnutí, ovšem pouze s podmínkou, že funkci bude zastávat jen do červnových voleb. Stalo se tak kvůli popularitě a podpoře Alexandra Dubčeka ve slovenské části federace.³⁶

2.1.8 VOLBA PREZIDENTA

Do čela Koordinačního centra OF byl 11. prosince jmenován Petr Pithart. OF od tohoto okamžiku vystupovalo jako hnutí a připravovalo vlastní kandidátní listinu do nadcházejících voleb. Téhož dne byli ohlášení další kandidáti na post prezidenta: Alexander Dubček s podporou SSR, KSS, DS a Strany slobody; Ladislav Adamec s podporou KSC a Čestmír Císař s podporou SSM³⁷

Dne 15. prosince proběhla tajná schůzka, která vyústila v dohodu Mariána Čalfy s Václavem Havlem. Čalfa nabídl Havlovi spolupráci a koordinaci vzájemných kroků s tím, že mu přislíbil,

³³ Ibid. s. 131.

³⁴ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 106.

³⁵ KOVÁČ, Dušan. 2011. Dějiny Slovenska. Praha 2011. s. 297-298.

³⁶ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 107-108.

³⁷ Ibid. s. 107-108.

že bude standardně zvolen Federálním shromážděním prezidentem, a s ohledem na slovenské veřejné mínění, ti samí volitelé zvolí Alexandra Dubčeka předsedou vlády. Následujícího dne Havel vystoupil v televizi s prohlášením, že stane-li se prezidentem, bude požadovat, aby Dubček stanul v jiné vysoké funkci. Federální shromáždění tak učinilo 19. prosince; dohoda o prezidentovi a předsedovi FS formálně vznikla 22. prosince, jediní kandidáti byli Havel s Dubčekem. Byl také dohodnut postup při obsazování uvolněných mandátů ve FS.³⁸ Změny ve státě bylo nutné představit moskevskému vedení, stalo se tak 20. prosince, kdy předseda vlády Čalfa společně s ministrem zahraničí Jiřím Dienstbierem jednali v Moskvě s předsedou sovětské vlády Nikolajem Ryzkovem. Marian Čalfa se zde také osobně setkal s Michaiilem Gorbačovem. Téhož dne se konal sjezd KSČ, kde byl Adamec zvolen předsedou a Mohorita tajemníkem strany. Strana se na něm oficiálně omluvila občanům, kterých se dotkly represe a přihlásila se k demokratickému a právnímu zřízení státu. Sjezd rovněž zrušil partajní ozbrojenou složku – Lidové milice.³⁹

První sněm OF začal za účasti krajských členů 23. prosince. Byla diskutována vnitřní struktura strany a její programové zaměření. Na návrh Václava Havla byla přijata většina definic OF, včetně vymezení OF jako politického hnutí a širokého reprezentanta zájmů veřejnosti. V tento den proběhlo také známé přestřihávání hraničních plotů na československo-západoněmecké hranici.⁴⁰

Po vánoční přestávce začala 28. prosince ve Federálním shromáždění první vlna kooptací na uvolněné mandáty. Alexander Dubček byl kooptován a zároveň zvolen za předsedu. Následně proběhla rekonstrukce předsednictva, aby KSČ ztratila parlamentní většinu. Z prezidentského slibu rovněž Federální shromáždění vypustilo pasáž o věrnosti socialismu.⁴¹ Dne 29. prosince 1989 byl na slavnostním zasedání Federálního shromáždění jednomyslně Václav Havel zvolen prezidentem Československé socialistické republiky. Prvního dne nového roku 1990 přednesl nový prezident novoroční projev, ve kterém popsal stav státu známými slovy „*naše země nevzkvétá*“ a vyhlásil rozsáhlou amnestii, která se týkala dvaadvaceti tisíc vězňů.⁴²

³⁸ SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha 1997. s. 173.

³⁹ Ibid. s. 188-189.

⁴⁰ CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha 1999. s. 110.

⁴¹ SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha 1997. s. 207-208.

⁴² Kronika sametové revoluce II. Praha 1989. s. 34-44.

2.2 POLSKÝ MEDIÁLNÍ TRH V OSMDESÁTÝCH LETECH

Situace na polském trhu s tiskovinami měla po roce 1956 svůj předobraz v sovětském modelu tiskového zpravodajství. Jednotlivé polské deníky v něm tvoří ekvivalenty těch sovětských. Stranický deník pro široké masy *Trybuna Ludu* byla obdobou sovětské *Pravdy*, pionýrský deník *Sztandar Młodych* byl polskou *Komsomolskou Pravdou*, deník Polské lidové armády *Żołnierz Wolności* byl ekvivalentem deníku Rudé armády *Krasnaja Zvezda*. S vyhlášením válečného stavu v Polsku se zrodil nový vládní deník *Rzeczpospolita*, obdoba sovětské *Izvestije*.⁴³

Největší významnost mezi denním tiskem byla přikládána rannímu, ústřednímu stranickému deníku *Trybuna Ludu*, o stupeň níže pak byly deníky vojvodských stranických výborů, které se dále dělily na hlavní – masový a vedlejší – pro užší vrstvy inteligence, a na třetím stupni deníky, které nebyly řízené stranou. Nejnižší čtvrtý stupeň zaujímaly odpolední a večerní deníky. Byly vydávány také lokální verze celostátních deníků, které bývaly často kvůli zastaralosti a nedostupnosti infrastruktury a vybavení informačně o další den zpožděné.⁴⁴

Nepartijnímu tisku byly vyhražovány menší přiděly papíru, peněz ze státního rozpočtu a tiskařských kapacit. Stranický tisk měl naopak větší náklad, než byla jeho čtenářská základna. Jeho prodejní cena byla uměle snižována na velmi malé částky, aby se informace vnitřní propagandy dostaly k co nejširším masám obyvatel. Proto je velmi složité až nemožné zkoumat čtenost tisku, jelikož sice data o nákladech k dispozici jsou, ale statistiky o neprodaných a vrácených kusech dostupná u nikoliv.⁴⁵

Monopol na informace držely v komunistickém Polsku tiskové agentury. Tou nejstarší, která od svého vzniku v roce 1944 v Moskvě pod názvem *Polpress*, existuje dodnes, je *Polska Agencja Prasowa*, známá pod zkratkou PAP. Agentura pro vnější zahraniční styk *Polska Agencja Interpress* (PAI) byla zřízena v roce 1967. Vydávala kulturně-informační měsíčník *Polska* ve dvou verzích pro západní a východní trhy. Třetím státním monopolem byla *Centralna Agencja Fotograficzna* (CAF), která spravovala obrazový materiál a prováděla jeho mezinárodní výměnu. V roce 1991 byla včleněna do PAP.⁴⁶

Nestátní a nezávislá agentura *Serwis Informacyjny Solidarności*, známá pod zkratkou SIS, vznikla jako pololegální studentský projekt v srpnu 1988. Za své poslání pokládala sběr informací o dění v Polsku a jejich následné přeposílání do redakcí zahraničních rádií, které se

⁴³ Pisarek, Walery. Zmiana oferty na rynku prasy codziennej. In: RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków 1996. s. 40-41.

⁴⁴ Ibid. s. 39-45.

⁴⁵ Curry, Jane L. Transformacja mediów w Europie Środkowo-Wschodniej. In: Media masowe w demokratyzujących się systemach politycznych: w drodze do wolności słowa i mediów. Wrocław 2006. s. 94.

⁴⁶ Rutkiewicz, Ignacy. Agencje prasowe – stare i nowe. In: RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków 1996. s. 78-79.

svým zpravodajstvím orientovaly na východní blok. Při jednání u kulatého stolu fakticky představovala informační agenturu hnutí Solidarita. V listopadu 1989 působila jako společnost s ručením omezeným a provozovala parlamentní zpravodajství pod názvem *Sejm i Senat* (SIS). Tak fungovala až do roku 1993, kdy se rozrostla do podoby informačního agenturního servisu a profilovala se jako levnější alternativa PAP. Kvůli problémům s odbytem, a tedy financováním zanikla v říjnu 1994.⁴⁷

V Polsku, podobně jako v ostatních středoevropských komunistických zemích fungovaly undergroundové časopisy a sdělení. Katalyzátorem těchto aktivit byl počátek činnosti organizace KOR (*Komitet Obrony Robotników*) v roce 1976. Undergroundové hnutí se od svého počátku až do konce osmdesátých let muselo spoléhat na vlastní materiální a finanční zdroje. Území Polska bylo v rozsahu pokrytí celoevropských radioinformačních servisů, jako bylo vysílání britské *BBC*, západoněmecké *Deutsche Welle*, mnichovského vysílání *Rádia Svobodná Evropa* nebo vídeňského vysílání *Hlasu Ameriky*. Tyto stanice byly ve východním bloku až do roku 1988 lokálně rušeny. Z jejich vysílání čerpaly undergroundové složky informace o dění ve společnosti. Jelikož Polsko nesousedilo s žádnou „západní“ zemí, bylo sledování tamní televize až do pozdních osmdesátých let, kdy se objevily první domácí přijímače satelitního vysílání, skoro nemožné.⁴⁸

Začátkem osmdesátých let se tisk a jiná média zmítala v krizi důvěry obyvatelstva. Na demonstracích se běžně objevovaly hesla typu „tisk lže“. Televizní a radiové vysílání bylo pevně řízeno ústředním výborem strany. Tato praxe vyvolávala pohnutky v oficiálním svazu novinářů SDP (*Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich*), jeho členové požadovali více autonomie při své práci.⁴⁹

Demonstrace a následná jednání s vládou o víkendu 30. a 31. srpna 1980 v Gdaňsku a ve Štětíně, vyústily v slibech na omezení cenzury, přístup odborů a církevních organizací do médií a legalizace vydávání bulletinu *Solidarność*. Tomu byla v říjnu 1980 udělena licence a následně byly vydávány tisíce podnikových a studentských listů. V dubnu 1981 začal vycházet *Tygodnik Solidarność*, který vedl pozdější premiér Tadeusz Mazowiecki. Přispívali do něj bývalí aktivisté KORu, noví aktivisté z nezávislých odborů a přeběhlíci z oficiálního tisku. V červenci 1981 byly novelizovány zákony o cenzuře ze čtyřicátých let a cenzorům byla omezena činnost v podnikových a odborových časopisech, vědeckých a naučných publikacích

⁴⁷ Ibid. s. 86-87.

⁴⁸ Curry, Jane L. Transformacja mediów w Europie Środkowo-Wschodniej. In: Media masowe w demokratyzujących się systemach politycznych: w drodze do wolności słowa i mediów. Wrocław 2006. s. 96.

⁴⁹ Paczkowski, Andrzej. Dziennikarstwo w PRL. In: MOCEK, Stanisław. Dziennikarstwo, media, społeczeństwo. Warszawa 2005. s. 201.

a časopisech Polské akademie věd (PAN). Byl také zrušen seznam osob, kterým nebylo dovoleno publikovat.⁵⁰

Válečný stav znamenal konec omezené kontroly tisku. V den převratu, tedy 13. prosince 1981, přestaly být vydávány partijské i nepartijské tiskoviny s výjimkou *Trybuny Ludu* a *Żołnierze Wolności*, vysílaly jen první kanály Polského rádia a Polské televize, kam byli ovšem dosazeni armádní pracovníci. Dále byly blokovány telefonní a dálkopisové sítě. Tato situace trvala až do 19. prosince, kdy byl obnoven *Dziennik Ludowy* (deník polské lidové strany ZSL), k poslednímu dni roku 1981 byly obnoveny *Kurier Polski* (deník strany SD) a deník katovického komunistického výboru *Trybuna Robotnicza*. S nastupujícím novým rokem 1982 nastaly dlouhotrvající prověrky novinářů. Nově hned na počátku roku, 14. ledna, vznikl nový vládní deník *Rzeczpospolita*. Koncem března byl rozpuštěn dosavadní svaz novinářů SDP a zanedlouho byl nahrazen novou organizací SDPRL (*Stowarzyszenie Dziennikarzy PRL*). Tyto politické změny přispěly k obnově novinářských aktivit undergroundového hnutí, které znovu začalo distribuovat tisk, vznikaly v něm nové regionální redakce a pokračovalo v šíření audio a video nahrávek na páskových médiích.⁵¹

Neuplatňování Gorbačovovy politiky uvolňování a otevřenosti po vzoru Sovětského svazu, tzv. glasnost', v Polsku, ani v jiných satelitních státech východní Evropy, společně s efektem černobylské havárie, podstatně zhoršovaly nálady obyvatelstva. V červnu 1987 vláda Polské lidové republiky povolila jako první v rámci RVHP soukromý, doposavad undergroundový, časopis *Res Publika*. Jeho šíření už ovšem vláda nepřála, protože povolený náklad činil pouze 25 tisíc výtisků a jeho články podléhaly kontrole cenzorů. Začátkem ledna 1988 přestalo být rušeno Rádio Svobodná Evropa a začal vycházet týdeník *Konfrontacje*, v němž se objevovaly názory z oficiální i opoziční části politického spektra. O stávkách v dubnu a srpnu 1988 se obyvatelé mohli dozvědět ze státem provozovaných zdrojů, byly však interpretovány jako desetiletí předtím. Na konci roku 1988 vzniká quasi-ministerstvo propagandy, oficiálně Výbor správy rádia a televize, který úkoluje PAP, deník *Rzeczpospolita*, tiskový odbor vlády a jejího mluvčího, Polské rádio a Polskou televizi.⁵²

Změny v politické režimu na konci osmdesátých let zasáhly i prestiž a autoritu novinářů. Cenzorský úřad sice existoval, ale řada redakcí už na něm byla v podstatě nezávislá. Šlo především o týdeníky *Wież*, *Po Prostu*, *Tygodnik Powszechny* nebo *Polityka*.⁵³

⁵⁰ Kozieł, Andrzej. Prasa w latach 1944-1989. In: GRZELEWSKA, Danuta. Prasa, radio i telewizja w Polsce: zarys dziejów. Warszawa 2001. s. 197-198.

⁵¹ Ibid. s. 199-205.

⁵² HABIELSKI, Rafał. Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku. Warszawa 2009. s. 338-341.

⁵³ Frybes, Marcin. Dziennikarz polski w procesie transformacji. In: MOCEK, Stanisław. Dziennikarstwo, media, społeczeństwo. Warszawa 2005. s. 219-221.

Jedním z prvních požadavků na jednáních u kulatého stolu byla liberalizace tiskové politiky. I přes změny byla cenzura stále byla ve sbírce zákonů přítomna, ačkoliv už nebyla oficiálně aktivní. Oficiální konec cenzury byl v Sejmu odhlasován 11. dubna 1990 a účinnosti toto nařízení nabylo až 1. června 1990. Opravdovou revolucí ovšem bylo opuštění licenčního systému a jeho nahrazení za registrační systém. Z tohoto důvodu mohlo 8. května 1989 vyjít první číslo nového opozičního deníku *Gazeta Wyborcza* a mohlo být obnoveno vydávání *Tygodniku Solidarność*.⁵⁴

Reformy trhu s tiskem proběhly hladce, bez větších problémů. Opačná situace nastala u televizního a radiového trhu, který komunistický aparát zablokoval pouze pro svoje potřeby. Stalo se tak z toho důvodu, že tisk už v této době nehrál roli hlavního média, skrze které režim šířil propagandu dovnitř společnosti.⁵⁵

Změny se ovšem nedotkly pouze prodávaných titulů, ale i prodejních míst. V komunistickém Polsku se tisk nejčastěji prodával v kioscích, které patřily pod monopol RSW Ruch. Druhým místem přímého prodeje tiskovin byla Polská pošta. Po demonopolizaci kiosků podniku Ruch, byl patrný obrovský nárůst lokálních tiskovin v supermarketech a na benzínových stanicích. Po jeho privatizaci byly zavírány nerentabilní kiosky na vesnicích a předměstích, a naopak byly nové otevírány v hustě zabydlených oblastech.⁵⁶

Mediální revoluce probíhala ve středovýchodní Evropě souběžně s politickou a technologickou revolucí. Jedná se o dobu prvních domácích satelitních přijímačů, kabelové televize, stavby datových sítí apod. Důvod, proč opoziční kruhy nevyužívaly v této divoké době nových možností forem komunikace s veřejností, je čistě finanční. Zařízení a provoz televizního nebo radiového studia je velmi finančně nákladný. Navíc do Polska stále proudilo vysílání ze zahraničí.⁵⁷

⁵⁴ Pisarek, Walery. Zmiana oferty na rynku prasy codziennej. In: RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków 1996. s. 43.

⁵⁵ Dobek-Ostrowska, Bogusława. Miejsce i rola mediów masowych w procesach demokratyzacyjnych. In: Media masowe w demokratyzujących się systemach politycznych: w drodze do wolności słowa i mediów. Wrocław 2006. s. 17

⁵⁶ Pisarek, Walery. Zmiana oferty na rynku prasy codziennej. In: RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków 1996. s. 38.

⁵⁷ Dobek-Ostrowska, Bogusława. Miejsce i rola mediów masowych w procesach demokratyzacyjnych. In: Media masowe w demokratyzujących się systemach politycznych: w drodze do wolności słowa i mediów. Wrocław 2006. s. 22.

2.3 PŘEDSTAVENÍ ZKOUMANÝCH DENÍKŮ

Ústřední celospolečenský deník komunistického Polska *Trybuna Ludu* byla vydávána od 16. prosince 1948. Vznikla na základech spojených redakcí PPS a PPR. Tento deník měl funkci tiskového orgánu ustavujícího pravdivé informace, a orgánu, s nímž nebylo možné vést diskuse nebo jít za hranice jeho textů. Jeho poslední číslo vyšlo 28. ledna 1990.⁵⁸

Počátek činnosti deníku *Życie Warszawy* spadá do doby těsně po skončení Varšavského povstání. Dne 15. října 1944 se objevilo jeho první vydání. Byl určen nejen obyvatelům hlavního města, ale především vzdělanějším vrstvám společnosti. Byl taktéž hojně citován zahraničními novinami. V roce 1947 se jeho distribuce rozšiřuje do ostatních regionů nového Polska.⁵⁹ Po roce 1990 byl prodán společnosti Stei – Nicola Grauso, která se postupně stala majoritním vlastníkem.⁶⁰ V roce 2006 byl následně prodán společnosti Presspublika a o pět let později přestává samostatně vycházet. V současnosti je varšavskou přílohou deníku *Rzeczpospolita*.⁶¹

Vojvodský regionální deník krakovského ústředního výboru PPR *Gazeta Krakowska* (v překladu Krakovské noviny) začal vycházet v roce 1949.⁶² Kvůli změně administrativního dělení státu byl v roce 1975 přejmenován na *Gazeta Południowa* (v překladu Noviny jihu), ale k původnímu názvu se vrátil už v roce 1980.⁶³ V roce 1994 byl koupen francouzským mediálním koncernem Hersant.⁶⁴ Od roku 2007 vychází v rámci deníku *Polska*.⁶⁵

Deník *Głos Wybrzeża* (v překladu Hlas pobřeží) začal vycházet jako lokální týdeník PPR v Gdaňsku v dubnu 1946. Od roku 1947 vychází v denním nákladu. Po privatizaci v roce 1991 bojoval o čtenáře s podobně zaměřeným *Dziennikiem Bałtyckim*. Jeho vydávání doprovázely ekonomické problémy, a z tohoto důvodu poslední číslo vyšlo 4. března 2005.⁶⁶

⁵⁸ Koziel, Andrzej. Prasa w latach 1944-1989. In: GRZELEWSKA, Danuta. Prasa, radio i telewizja w Polsce: zarys dziejów. Warszawa 2001. s. 181, 205-206.

⁵⁹ ŁOJEK, Jerzy, WŁADYKA, Wiesław a MYŚLIŃSKI, Jerzy. Dzieje prasy polskiej. Warszawa 1988. s. 160, 159-161.

⁶⁰ Bajka, Zbigniew. Kapitał zagraniczny w polskiej prasie. In: RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków 1996. s. 148.

⁶¹ Życie Warszawy. In: Encyklopedia PWN [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zycie-Warszawy;4003271.html> .

⁶² ŁOJEK, Jerzy, WŁADYKA, Wiesław a MYŚLIŃSKI, Jerzy. Dzieje prasy polskiej. Warszawa 1988. s. 160, 197.

⁶³ HABIELSKI, Rafał. Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku. Warszawa 2009. s. 328.

⁶⁴ Bajka, Zbigniew. Kapitał zagraniczny w polskiej prasie. In: RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków 1996. s. 148.

⁶⁵ Gazeta Krakowska. In: Encyklopedia PWN [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gazeta-Krakowska;3904397.html> .

⁶⁶ MYKOWSKI, Jarosław. GŁOS WYBRZEŻA. In: Gedanopedia: Encyklopedia Gdańska [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: http://www.gedanopedia.pl/index.php?title=G%C5%81OS_WYBRZEŻA .

Noviny *Dziennik Bałtycki* (v překladu Baltský deník) poprvé vyšly v sobotu 19. května 1945 a jsou nejdéle vydávaným denním tiskem v Gdaňsku. Při privatizaci v roce 1990 byly tyto noviny koupeny francouzským mediální magnátem Robertem Hersantem, a následně se v roce 1994 dostaly do vlastnictví Verlagsgruppe Passau a zaměřily se na lokální zpravodajství. Od roku 2007 jsou součástí projektu *Polska*.⁶⁷

Dnes nejúspěšnější polský nebulvární deník *Gazeta Wyborcza* (v překladu Volební noviny) byl poprvé vydán 8. května 1989. Jednalo se o tiskový orgán opozice při jednáních u kulatého stolu. První výtisk byl vydán ve sto padesáti tisících exemplářů. V předvolebním období bylo do jeho vydávání ještě zasahováno státem, především kvůli kritickým názorům vůči partijským a státním funkcionářům.⁶⁸ Dnes je součástí holdingu Agora S. A.

Největším deníkem polské komunity ve Spojených státech amerických je chicagský *Dziennik Związkowy* (v překladu Svazový deník). Je vydávaný od roku 1908 organizací PNA (Polish National Alliance; Polský národní svaz), která taktéž sídlí na severu USA v Chicagu, stát Illinois.⁶⁹

⁶⁷ WOŚKO, Maciej. DZIENNIK BAŁTYCKI. In: Gedanopedia: Encyklopedia Gdańska [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: http://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=DZIENNIK_BA%C5%81TYCKI

⁶⁸ HABIELSKI, Rafał. Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku. Warszawa 2009. s. 342-343.

⁶⁹ Dziennik Związkowy. In: Encyklopedia PWN [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dziennik-Zwiazkowy;3895807.html> .

2.4 NEWSPEAK A TEORIE PROPAGANDY

2.4.1 NEWSPEAK

Newspeak, neboli česky novořeč, polsky nowomowa, je typ jazyka totalitární propagandy užívaný vládou v proslovech a textech určených širokým masám obyvatelstva. Toto prvotně pojmenování oficiálního jazyka země Oceánie v románu *1984* spisovatele George Orwella rozšířilo svůj význam na pojmenování všech forem totalitárního jazyka. Účelem newspeaku jako jazyka bylo poskytnout prostředek, pomocí kterého vládnoucí strana šíří své názory a zvyky. Zároveň měl ostatní myšlenky učinit neproveditelnými. Předchůdcem románového newspeaku byl oldspeak, který měl být postupem času označován jako staroangličtina. Lexika tohoto jazyka byla vytvořena takovým způsobem, aby vyjadřovala exaktní myšlenku a vylučovala jiné lexikální významy. To se dělo pomocí vytváření nových slov nebo přisuzováním nových významů starým slovům.⁷⁰

Přímý vliv na utváření „národních“ newspeaků v jednotlivých státech východního bloku měly jazykové základy marxismu-leninismu, které byly vytvořeny v sovětském Rusku. Newspeak je tedy formou importovanou a nově instalovanou. Jazyk tohoto myšlenkového směru měl oddělovat jednotlivé vrstvy od sebe a zároveň vedoucí vrstvu společnosti vyzdvihovat.⁷¹

Hlavní vlastností newspeaku, která se v něm projevuje, je novost a rozdílnost od klasického jazyka. Tato propagandistická forma jazyka se vyvíjela, podobně jako společnost, na kterou byla aplikována. Sama forma není na první pohled složitá, newspeak v sobě ale skýtá dvě roviny, které může jeho čtenář sledovat. Jedná se o rovinu jazyka samotného, jeho stavby a sémantiky a rovinu čtení a dekodování tohoto jazyka. Polský jazykovědec Michał Głowiński, který se věnuje použití newspeaku, v jazycích a společnostech dnes už bývalých komunistických zemí, zformuloval jeho čtyři základní vlastnosti. První a zároveň nejdůležitější z těchto vlastností je předem dané hodnocení podmětu textu, které určují v textu zmíněné kvalifikátory, a čtenář nemá mít možnost pochybovat určovat kvality podmětu. Druhou vlastnost popisuje jako syntézu pragmatických a rituálních elementů. Text se nemá vymaňovat z předem určené oblasti a překračovat její hranice za žádných okolností. Třetí vlastnost popisuje jako magičnost. Co je v textu řečeno, je tím pádem dáno a potvrzeno. Slohový útvar psaný newspeakem skutečnost více vytváří, než aby ji popisoval. Mezi jeho formy řadíme například slogany, provolání nebo hesla totalitární společnosti. Poslední vlastností, kterou Głowiński

⁷⁰ ORWELL, George. Nineteen eighty-four [online][cit. 2016-07-11].

Dostupné z: <https://ebooks.adelaide.edu.au/o/orwell/george/o79n/appendix.html>.

⁷¹ GŁOWIŃSKI, Michał. Nowomowa po polsku. Warszawa 1991. s. 38-41.

popisuje je libovolnost rozhodnutí, kterou může autor propagandistického textu učinit a zároveň tak čtenáře manipulovat.⁷²

2.4.2 TEORIE PROPAGANDY

Merriam-Websterův slovník první použití slova propaganda přisuzuje papeži Řehořovi XV., který jím pojmenoval instituci pro šíření víry – Congregatio de propaganda fide. Současný význam definuje jako „*myšlenky nebo vyjádření, které jsou často nepravdivé nebo zveličené, a rozšiřované, aby pomohli cíli, politickému lídrovi, vládě, atd.*“⁷³

Propaganda je formou komunikace, kterou můžeme rozdělit na dva druhy. Interpersonální typ, jak už název naznačuje, je forma komunikace mezi dvěma osobami, mezi subjektem vysílajícím informaci a subjektem informaci přijímajícím. Impersonální typ je formou, kdy vysílací subjekt předá informaci médiu, které informaci zpracuje a zprostředkuje ji příjemci.⁷⁴

Francouzský sociolog Jacques Ellul, popisuje její činnost následovně „*Pokud je propaganda adresovaná organizované skupině, prakticky nemá efekt na její individuální členy, předtím, než tuto skupinu rozčlení. Tato fragmentace je dosažitelná činem, ale je také možné rozdělit skupinu psychologickými prostředky.*“⁷⁵

Výzkum propagandy se začal rozvíjet po první světové válce. Za jeho zakladatele je pokládán rakousko-americký vědec, synovec Sigmunda Freuda, Edward Bernays. Ten pro svá zkoumání využil poznatky svého strýce a francouzského sociologa Gustava Le Bona. Dělení propagandy, které nejčastěji používá do dnešní doby, pochází z doby druhé světové války. Je založené na stupnici zfalšování obsahu a je pojmenovává ji podle barev na bílou, černou a šedou. Bílou propagandu bychom mohli připodobnit k modernímu oboru public relations (známého pod zkratkou PR), jež pracuje s věrohodnou informací a dohledatelnými zdroji. Černá propaganda na druhou stranu pracuje s dezinformacemi a se lží. Často je jejím vysílatelem státní instituce. Šedý typ kombinuje vlastnosti obou propagand, pracuje s významově posunutými informacemi a informačním šumem.

Výše zmíněný Jacques Ellul dělil propagandu podle jejího obsahu na vertikální, kam zahrnoval politickou a agitační propagandu, a horizontální, kde se nacházela sociologická a integrační propaganda. Oběma typům propagand vyhovují různé typy médií.⁷⁶

⁷² Ibid. s. 7-9.

⁷³ Propaganda [online]. Merriam-Webster [cit. 2016-07-11]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/propaganda>

⁷⁴ DOBEK-OSTROWSKA, Bogusława. Propaganda jako forma komunikowania. In: BOGUSŁAWA DOBEK-OSTROWSKA, Janina Fras. Teoria i praktyka propagandy. Wrocław 1999. s. 7.

⁷⁵ ELLUL, Jacques. Propaganda: the formation of men's attitudes. New York 1965. s. 9.

⁷⁶ BENEŠ, Kamil. Teorie propagandy: vybrané typologie. E-polis.cz [online]. [cit. 2016-07-12]. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/teorie-propagandy-vybrane-typologie.html>

Při zkoumání propagandy se samozřejmě zaměřujeme na její funkce. Integrační funkce má za úlohu pomoci stabilizovat současný stav politického a společenského systému a je namířena na vzdělanější vrstvy obyvatelstva. Adaptační funkce (také nazývána agitační) má získat nálady obyvatelstva pro specifickou činnost. Informačně-interpretací funkce, která se zabývá analýzou obsažených informací a dezinformační funkce slouží k zmatení protivníka. Demaskující funkce reaguje na dezinformační funkci a odhaluje nepravdy, které protivník použil. Propagandu také můžeme rozdělit podle směru, kterým působí na vnitřní propagandu, která směřuje na záležitosti uvnitř státu či jiné občanské jednotky, a na vnější propagandu, která působí vně.⁷⁷

Samotný název „propaganda“ působí pejorativně a je konotován s totalitním společenským zřízením. V demokratické společnosti se pro informace podobného charakteru nejčastěji používá názvů jako politická reklama nebo PR. Vztah obou pojmů není rovný, ale spíše loutkový; ideologie pomocí propagandy rozšiřuje mezi obyvatelstvo svoje myšlenky. Propaganda je tak navázána na politický systém, který ji šíří prostřednictvím masových médií. Dělení, které vychází z míry svobody přístupu obyvatel k médiím nebo reprografickým zařízením, a jenž zohledňuje svobodu tisku a státní kontrolu médií, je vyjádřeno dvěma opozicemi: uzavřené a otevřené, centralizované a decentralizované.⁷⁸

⁷⁷ DOBEK-OSTROWSKA, Bogusława. Klasyfikacja propagandy. In: BOGUSŁAWA DOBEK-OSTROWSKA, Janina Frasz. Teoria i praktyka propagandy. Wrocław 1999. s. 29-36.

⁷⁸ OCIEPKA, Beata. System propagandy. In: BOGUSŁAWA DOBEK-OSTROWSKA, Janina Frasz. Teoria i praktyka propagandy. Wrocław 1999..s.47-50.

2.5 TEORIE DISKURZU

Diskurz není dosud detailně vymezený pojem. Může na něj být nahlíženo jako na samostatnou oblast vědy nebo jako na soubor výzkumných technik a procedur. V 70. letech tento pojem zpopularizoval francouzský filozof Michele Foucault ve svých pracích jako náhražku nedostatku jazykovědné analýzy. Její dosažení ale nikdy nebylo Foucaultovým záměrem, proto se jí detailněji nevěnoval. Jako takový je ve společenských vědách používán mnoha způsoby, především k analýze jazyka (nebo vizuálních obrazů), jako část života společnosti, která dialekticky souvisí s ostatními elementy v textu. Různé diskurzy různě reprezentují aspekty pohledu na svět.⁷⁹

Podle docentky Małgorzaty Magdziarz-Lisowské má diskurz jako pojem v sobě skryt několik následujících významů⁸⁰:

- Diskurz jako jazyk v užívání.
- Diskurz jako způsob užívání jazyka charakteristický pro nějakou osobu, skupinu osob nebo instituci.
- Diskurz jako individuální komunikační situace, krátké nebo dlouhé použití jazyka člověkem, který chce sdělit určité myšlenky, názory a ovlivnit jimi posluchače.
- Diskurz jako interakce mezi jednotlivci, skupinami nebo mezi jednotkou a skupinou; diskuse, debata, výměna názorů.
- Diskurz jako charakteristický způsob užití jazyka pro určitou společenskou situaci.
- Diskurz jako soubor hodnot, koncepcí, náhledů na nějaké téma s charakteristickým způsobem formulace.

Diskurz je formulován jako způsob použití jazyka ve společenských situacích, tak i jako názorově sdělovací prostředek, nebo „jako užití jazyka typického pro danou společenskou situaci, která vyžaduje využití masových médií“.⁸¹ Diskurz nikdy není jednotný a ze všech pohledů stejný. Jeho výzkumy mezi sebou mohou kolidovat, mohou na sebe navazovat nebo ve společných bodech pronikat. Jeho „(...) vlastnosti vyplývají především ze srovnání či sloučení mnoha textů, jež vznikají v určitém společenských podmínkami omezeném prostředí, což také vede k užití společenský zájem regulovaných výrazových prostředků nebo obdobného komunikačního jednání. Diskurz je vlastně architext, resp. svou povahou se této představě blíží, neboť reprezentuje to, co je společné několika textům najednou díky existenci jistých pravidel

⁷⁹ FAIRCLOUGH, Norman. Analysing discourse: textual analysis for social research. London 2003. s. 214.

⁸⁰ LISOWSKA-MAGDZIARZ, Małgorzata. Analiza tekstu w dyskursie medialnym: przewodnik dla studentów. Kraków 2006. s. 13-14.

⁸¹ Ibid. s. 16.

*utváření daného komunikačního jednání, jež tyto texty spojuje a jež se podílí na jejich vzniku. (...) Viděno takto, diskurz reprezentuje ohraničenost společenského poznání a jednání, znamená určitost jednotlivých významů (...).*⁸² Za diskurz tedy nelze považovat samotný text, pouze obsah, který je v textu nebo textech realizován a odkazuje k sociálním procesům. Podle Foucaultových teorií jsou diskurzy vysoce regulovaná seskupení s vnitřními pravidly a jsou formovány socioekonomickými nebo kulturními faktory.

Homoláč v Encyklopedickém slovníku češtiny rozděluje současný diskurz na čtyři hlavní přístupy: Kritickou lingvistiku Fowlera, Hodge, Kresse a Trewa; van Dijkův sociokognitivní přístup k diskurzu; diskurzivně-historický přístup Wodakové a Faircloughovy diskurzivní analýzy ve vztahu ke společenským změnám.⁸³

Richardson k těmto čtyřem ještě přidává sociálně-psychologický přístup Wetherellové a Potterové.⁸⁴

Obecně existují dva obecné proudy diskurzu, etnometodologický a kritický. Etnometodologický proud zkoumá řeč jako sociální jednání, pomocí něhož uživatelé udržují společenský řád. Druhý, více využívaný proud, se nazývá kritický, a zaměřuje se na propojení jazyka a moci.⁸⁵

Kritická analýza diskurzu je výsledkem post-strukturalistického myšlení. Zabývá se propojením tří analýz v jednu: analýzy mluveného nebo psaného jazyka; analýzy diskurzivní praxe, tedy produkce, distribuce a konzumace textů; analýzy diskurzivních událostí.⁸⁶

Kritická analýza diskurzu se „*zaměřuje především na psané i mluvené jazykové projevy, které produkují, resp. reprodukují rasovou či jakoukoliv jinou nerovnost. Podle stoupenců kritické analýzy diskurzu mají tyto analýzy přispět ke změně popisovaného stavu.*“⁸⁷

Společné znaky obou proudů jsou podle Phillipsové a Jørgensenové následující: kritický přístup k předpokládaným znalostem, historická a kulturní specifika, spojení mezi znalostí a společenským procesem, spojení mezi znalostí a společenskou akcí.⁸⁸

⁸² SCHNEIDEROVÁ, Soňa. Analýza diskurzu a mediální text. Praha 2015. s. 21-22.

⁸³ Homoláč, J. heslo Analýza diskurzu kritická. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ. Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002. s. 37-38.

⁸⁴ RICHARDSON, John E. Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis. Hampshire 2007. s. 37.

⁸⁵ SCHNEIDEROVÁ, Soňa. Analýza diskurzu a mediální text. Praha 2015. s. 17-18.

⁸⁶ FAIRCLOUGH, Norman. Critical discourse analysis: the critical study of language. London 1998. s. 2.

⁸⁷ Homoláč, J. heslo Analýza diskurzu kritická. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ. Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002. s. 37.

⁸⁸ JØRGENSEN, Marianne a Louise PHILLIPS. Discourse analysis as theory and method. London 2009. s. 5-6.

2.5.1 FAIRCLOUGHOVA ANALÝZA DISKURZU

Nejvýznamnějším analytikem současného pojetí diskurzu je emeritní profesor lancasterské univerzity Norman Fairclough (*1941). Jeho jméno je především spojováno s kritickou analýzou diskurzu a svými poznatky navazuje na Bachtinovy teorie o žánru a Gramsciho teorie hegemonie.⁸⁹

Proces čtení podle Faircloughových teorií znamená propojování vlastností textů s interpretací zdroje a praxí interpreta (čtenáře). Pomocí textů můžeme poukázat změny v sociokulturní oblasti. Snaží se nalézat spojující linky mezi textem, diskurzem a sociokulturní praxí. Mezi jeho okruhy zkoumání patří: intertextovost, předpoklady a implicitní významy, dialogičnost, veřejná sféra apod. V oblasti kritické analýzy diskurzu navazuje na frankfurtskou školu kritické teorie. Fairclough je známý hlavně pro svou propracovanou metodu analýzy textů. Zkoumá vztahy konkrétního použití jazyka a širšími strukturami. Simultánně zkoumá tři dimenze: text, diskurzní praxi a sociální praxi. Jeho teorie pracuje s axiomem, že tyto tři dimenze si nejsou sobě rovné; dimenze textu je obsažena v dimenzi diskurzní praxe a ta je obsažena v dimenzi sociokulturní praxe⁹⁰

První dimenzí Faircloughovy analýzy je analýza textu. Zabývá se zkoumáním textových kategorií, jako jsou lexika, sémantika nebo gramatika nebo empirický systém psaní. V případě analýzy mluveného slova můžeme analyzovat i fonologickou složku jazyka. Nezaměřujeme se v ní pouze na jednotlivé elementy ve větě, ale zkoumáme také vzájemné působení samostatných vět nebo větnou strukturu textu⁹¹

Neanalyzují se ale jednotky, nýbrž jejich funkce v textu, proto je třeba zkoumat všechny vrstvy najednou. Zkoumají se dva aspekty: Prvním z nich je strukturalizace tezí, které reprezentují individuální a ostatní společenské faktory, dále analýza vět, která prezentuje akce, procesy a události. Druhým zkoumaným aspektem je kombinace a sekvence tezí, která zkoumá zájem o organizaci vět do koherentní struktury. Slova tedy mají vliv na větu a věta na text.⁹²

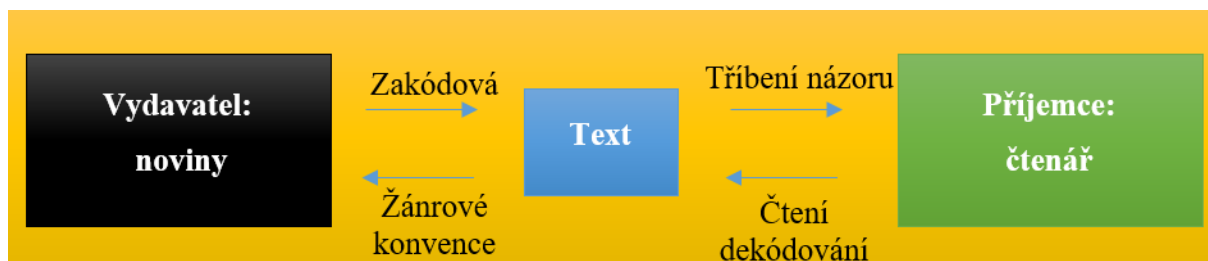
⁸⁹ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London 1998. s. 2.

⁹⁰ FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. London 1995. s. 59.

⁹¹ *Ibid.* s. 57.

⁹² RICHARDSON, John E. *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Hampshire 2007. s. 46.

Novinář píšící pro svého zaměstnavatele píše institucionalizovaně. Musí při tvorbě dodržovat vydavatelem určené formy, kóduje do textu informace a píše s ohledem na zvolený žánr. Čtenář text čtením dekóduje a text na něho působí. Situaci popisuje následující diagram:

Obrázek č. 1 – Popis vzájemných vlivů producenta, čtenáře a textu

V textu můžeme například sledovat působení tzv. alternativních párů, jak to například ukazuje analýza válečného zpravodajství z první války v Iráku. Oni (nepřítel, tedy režim Saddáma Husseina) mají válečnou mašinerii, ale my (spojenecké vojsko) máme armádu, námořní síly nebo letecké síly; oni mají cenzuru, kdežto my máme zpravodajské restriktce; oni mají propagandu, zato my máme tiskové konference; oni zabíjí, avšak my eliminujeme, neutralizujeme atd. Zároveň je nutné si všimnout a dekódovat použitá osobní slovesa, která v podaném případě charakterizují vztah autora k jednotlivým aktérům.⁹³

Tuto strategii popisuje známý van Dijkův čtverec, který nizozemský sociolog Teun A. van Dijk zkonstruoval při bádání projevů ideologie v textech. O nás má být pozitivní informace zdůrazňována a negativní zlehčována. O protistraně platí pravidla naprosto opačně, pozitivní informace má být zlehčována, negativní zdůrazňována.⁹⁴

Pro lepší přehlednost jsou tyto pravidla znázorněna v následujícím diagramu:

Obrázek č. 2 – van Dijkův čtverec (ve formě diagramu)

⁹³ ALLAN, Stuart. News culture. 2nd ed. Maidenhead 2004. s. 202.

⁹⁴ DIJK, Teun Adrianus van. Ideology: a multidisciplinary approach [online]. London 1998 [cit. 2016-07-13]. s. 267. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10567111>

Pomocí van Dijkova čtverce můžeme popsat pojmenování a reference, především týkající se lidských tvorů, které mají vliv na způsob, jakým je na zkoumaný subjekt nahlíženo. Postupně na základní slovo přidáváme kategorie. Nejčastěji ta první je nejvýraznější. Může to například reprezentovat následující příklad: trenérka (v češtině už je ve slově naznačeno, že se jedná o osobu ženského pohlaví) – Češka – jehovistka – pihovatá. Podobně můžeme aplikovat tato pojmenování na konkrétní osobu. Například ke Gustavu Husákovi můžeme přidat kategorie zvýrazňující nebo upozadující jeho osobnost: prezident, politický vězeň, Slovák, komunista. Pomocí kategorií můžeme volit intenzitu, kterou si můžeme ilustrovat na následujících větách: (neutrální zabarvení) Řidič přehlédl člověka a usmrtil ho. (negativní zabarvení) Zdrogovaný mladík za volantem zavraždil mladého člověka. Reisigl s Wodakovou nazývají tato pojmenování jako referenční strategie tvrzení.⁹⁵

„Tvrzení jsou lingvisticky více nebo méně hodnotící, výslovné nebo nepřímě vyjádřené, určité a vágní. (...) Strategie tvrzení jsou realizovány hlavně specifickými formami odkazů (...), atributy (...), přísudky nebo předmětem, kolokací, explicitním porovnáním, přirovnáním, metaforou nebo jinými rétorickými figurami (...).“⁹⁶

Dále můžeme charakter tvrzení ovlivnit konstrukcí věty (syntaxí) a textu (narativem) nebo modálními slovesy. Různými rétorickými tropy si autor může pomoci k přesvědčení čtenáře, že jeho popis a interpretace jsou smysluplné a pravdivé.⁹⁷

Druhá dimenze zkoumání se věnuje diskusní praxi. Zkoumá různé aspekty procesů vytváření a přijímání textu. Diskurzívní analýza se nesoustředí na přímou textovou analýzu, ale na podmínky, v jakých text vzniká a jakými změnami prochází při jeho tvorbě a přijímání. Podle forem a významů textu ji dělí na konvenční, která se používá v textech s homogenními formami a významy, a kreativní, jež se zaměřuje na texty s heterogenními formami a významy. Zařazuje zde intertextuální analýzu, která na rozdíl od výše zmíněné textové hledá stopy diskurzívní praxe a kulturně texty interpretuje. Kvalita její analýzy je proto zásadně závislá na společenském a kulturním povědomí badatele.⁹⁸

K oboustrannému ovlivnění dochází již při psaní textu, kdy se přihlíží na fakt, jaký typ čtenáře bude daný text číst a jaký text čtenář preferuje. Sledujeme zde proces tvoření textu, tedy jak autoři texty produkují, a konzumace textu, tedy jak ho čtenář užije a rozumí mu. Diskurz je

⁹⁵ RICHARDSON, John E. *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Hampshire 2007. s. 49-50.

⁹⁶ REISIGL, Martin a Ruth WODAK. *Discourse and discrimination: rhetorics of racism and antisemitism*. London 2001. s. 54.

⁹⁷ RICHARDSON, John E. *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Hampshire 2007. s. 54-70.

⁹⁸ FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. London 1995. s. 58-61.

vždy situovaný společensky, v případě masmédií je institucionalizovaný do jednotlivých redakcí nebo vydavatelství.⁹⁹

Intertextualita hlásá potřebu nahlížet na text v celku. Podle kritické analýzy diskurzu zůstávají autorovy dřívější texty v jeho pozdějších textech. Fairclough toto dokazuje na několika příkladech:

V přímé řeči (direct reporting) citujeme přesná slova „*Řekla: „Budu doma v pět.“*“.

V nepřímé řeči (indirect reporting) napíšeme původní výpověď jinými slovy „*Poté řekla, že přijde domů v pět.*“

Volnou nepřímou řeč (free indirect reporting) používáme v literárních textech „*Manžel se vyklonil z okna a křičí, že manželka bude doma v pět.*“

Nejslabší pozůstatky původní věty nalezneme v příkladu narativní zprávy řečového aktu (narrative report of speech act) „*Rozhodla se, kdy přijde domů.*“¹⁰⁰

Třetí dimenze, analýza sociální praxe, se nezabývá přímo zkoumaným textem, nýbrž pohybuje se „nad hladinou textu“. Zkoumání této dimenze nám dává odpověď, co text vypovídá o sociokulturním rámci. Podobně jako předchozí dimenze závisí na všeobecném povědomí čtenáře. Bere si poznatky z obou předchozích a nahlíží na ně širším pohledem společnosti. „*Tato vrstva analýzy může být v rozdílných úrovních abstrakce od konkrétní události; může zahrnovat více bezprostřední situační kontext, širší kontext instituční praxe je zahrnut v akci, nebo širší rámec společnosti a kultury.*“¹⁰¹

Zkoumání sociální praxe zaměřuje své zkoumání na společenské struktury z mnoha úhlů pohledu jako je například ekonomická situace, společenská třída nebo příbuzenský vztah. Bádá velice tradiční komplexní vztahy mezi společenskou akcí a strukturou, které se řídí společností danými pravidly.¹⁰²

Při analýze sociální praxe je potřeba zohlednit nejen vztah autora textu ke společnosti, ale faktory, které text determinovaly při psaní, mezi něž patří například ideové zakotvení média, do kterého text je psán, jeho finanční politika a třídní pozice jeho čtenářské základny.¹⁰³

⁹⁹ RICHARDSON, John E. *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Hampshire 2007. s. 90-91.

¹⁰⁰ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London 2003. s. 49.

¹⁰¹ FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. London 1995. s. 62.

¹⁰² FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London 2003. s. 23-25,

¹⁰³ RICHARDSON, John E. *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Hampshire 2007. s. 114-115.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část je rozdělena do částí nazvaných podle jednotlivých zkoumaných událostí. Každá z těchto zkoumaných událostí se skládá z textové analýzy zde citovaného článku z následujících deníků: *Trybuna Ludu*, *Życie Warszawy*, *Gazeta Wyborcza*, *Dziennik Związkowy* a článku pocházejícího ze servisu Polské tiskové agentury – *PAP*, který byl v nepozměněné podobě uveřejněn v regionálních denících *Dziennik Bałtycki*, *Gazeta Krakowska* a *Głos Wybrzeża*. Závěrečná kapitola praktické části se věnuje celostnímu srovnání pohledů na jednotlivé události popisované v jednotlivých člancích.

3.1 PRVOTNÍ REAKCE TISKU

3.1.1 TRYBUNA LUDU

„Demonstracje w Pradze

Telewizja CSRS dementuje wiadomości o śmierci studenta

PRAGA. Korespondent PAP Leszek Mazan pisze: Niedziela była trzecim dniem demonstracji studenckich w Pradze. Wezwano do rozpoczęcia w poniedziałek tygodniowego strajku studenckiego na znak protestu przeciw brutalnej interwencji sił bezpieczeństwa przeciwko uczestnikom piątkowych demonstracji. Domagano się również powołania rządowej komisji do zbadania przyczyn i przebiegu interwencji.

Zgromadzenie studenckie na placu Karola zakończono wezwaniem do strajku generalnego w godzinach 12-14 w dniu 27 bm.

Aleksander Dubczek został zatrzymany przez milicję w piątek wieczorem w czasie demonstracji. 68-letni Dubczek brał udział w demonstracji razem z Vaclavem Slavikiem, który w 1968 roku pełnił obowiązki sekretarza KC KPCz. Dubczek został zatrzymany i doprowadzony na posterunek milicji. Tam został przesłuchany i po 3 godzinach zwolniony.

Przeciwko brutalności milicji zaprotestował w sobotę sekretarz generalny KC Frontu Narodowego Stanislav Krecek. Dziennik Czechosłowackiej Partii Ludowej „Lidova Demokracie” oskarżył w sobotę siły bezpieczeństwa o brutalne rozpędzenie pokojowej demonstracji.

Przedstawiciele opozycyjnego ugrupowania czechosłowackiego „Karta-77” poinformowali w sobotę, że w czasie piątkowej demonstracji w Pradze zginął 20-letni student matematyki Martin Szmid.

Jak informuje náš korespondent w Pradze Marian Kuszewski, w niedzielę w wieczornym dzienniku TV pokazano żywego Martina Szmidę, który uczestniczył w demonstracji.

Przedstawiciel służby zdrowia podał następujące dane: obrażenia odniosło 38 osób, dziesięć zostało hospitalizowanych. Nie było żadnej ofiary śmiertelnej. Rzecznik „Karty 77” Uhl, który rozpowszechniał wiadomość o śmierci studenta, został aresztowany.

Podczas niedzielnej manifestacji milicja nie interweniowała. Demonstranci domagali się dymisji rządu, strajku generalnego dla poparcia żądań grup ekologicznych, ukarania winnych piątkowej interwencji. Skandowano hasło: „Hańba armii!”, a także przeciwko milicji i partii. “¹⁰⁴

První obsáhlejší článek deníku Trybuna Ludu věnující se událostem 17. listopadu 1989 vyšel až v pondělí 20. listopadu v rubrice zahraničního zpravodajství na šesté straně. Tomuto článku předcházela krátká sloupka ze servisu PAP v sobotním vydání.¹⁰⁵

Článek vychází ze zpravodajského servisu zahraničního zpravodaje PAP v Praze Leszka Mazana a ze zpráv od vlastního zpravodaje Mariana Kuszewského. Vymezení původu obou zdrojů se v textu poněkud ztrácí. „Demonstrace“ je podle SJP definována jako „pochod nebo shromáždění lidí za účelem protestu nebo podpory“¹⁰⁶. Název článku je zvolen neutrálně a stroze, bez hodnotících výrazů, bez určení původce a cílené skupiny, které by čtenáři upřesňovaly detaily popisované události. V podnadpisu si všimneme, jak noviny referují o smrti studenta, tedy o stavu, který není vyvrcholením aktu agrese a násilí, ale jistým samovolným koncem.

V článku je prezentován přehled víkendových událostí, podstatné detaily pátečního zásahu jsou vynechány, pouze jsou zmíněny konsekvence těchto událostí nebo je zdůrazněny činy známých osobností.

Obě strany probíhajícího dění jsou stavěny proti sobě, tedy vládnoucí garnitura KSČ a ní ovládané bezpečnostní složky proti demonstrantům a opozičnímu hnutí. V textu jsou aktivity bezpečnostních složek (v článku uvedené jako „milicja“ nebo „szłużba bezpieczeństwa“) uváděny v negativním kontextu, často je jejich počínání zobrazováno jako „brutální intervence“. Je odkazováno na deník Lidová demokracie, který do protikladů staví „brutální

¹⁰⁴ Demonstracje w Pradze: Telewizja CSRS demuntuje wiadomości o śmierci studenta, in: Trybuna Ludu. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 269), s.6.

¹⁰⁵ Manifestacja w Pradze (PAP), in: Trybuna Ludu. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 268), s.9.

¹⁰⁶ Demonstracja [online]. Słownik języka polskiego [cit. 2017-03-05]. Dostupné z: sjp.pwn.pl/szukaj/demonstracja.html

rozehnutí“ a „nenásilnou demonstrací“. Jak je naznačované, zásah proti demonstraci byl ojedinělý a v následujících dnech se neopakoval.

Vykreslení vládnoucí moci ovšem není jednostranné, podívejme se blíže na dva příklady, které v článku přisuzují komunistickému režimu roli spravedlivého aktéra. Alexander Dubček společně s méně známým funkcionářem Pražského jara, Václavem Slavíkem, jehož přítomnost je uváděna pro celistvost informace, se účastnili demonstrace, kde byli bezpečnostními složkami zadrženi, předvedeni k výslechu, odkud byli po třech hodinách propuštěni. Traskavým tématem je role studenta Martina Šmída. Reprezentant opozice Charta 77 pouští na veřejnost neověřenou informaci. Ta koluje až do večerních zpráv následujícího dne, kdy státní televize ovládaná stranou, celou záležitost vyvrací a přináší videozáběry. Šířitel dezinformace a činník opozice Petr Uhl je potrestán uvězněním. Toto vyzdvižení role státu může v čtenáři zanechat pocit systémového a spravedlivého postupu. S odvoláním na státní autoritu je uveden nízký počet zraněných a hospitalizovaných, co vyvolává dojem lehkého zásahu na malé akci.

3.1.2 ŻYCIE WARSZAWY

„Manifestacja pod Wyszehradem

Od stalego korespondenta WOJCIECHA WASILEWSKIEGO

(W) W dwa dni po nielegalnym wiecu ekologicznym w centrum Pragi, podczas którego nie interweniowały siły porządkowe, w piątek 17 bm. odbyła się w stolicy CSRS wielka manifestacja młodzieży zorganizowana w 50 rocznicę brutalnej akcji Niemców przeciwko swobodom studenckim.

Piątkowe legalne zgromadzenie młodzieży, niosącej flagi narodowe, kwiaty i świece, rozpoczęło się u stóp Wyszehradu o czwartej po południu odśpiewaniem Gaudeamus. Następnie przemawiali przedstawiciele samorządu studenckiego i naukowcy, podkreślając, iż obecny wiec jest oczekiwanym krokiem w przywróceniu wyższym szkołom niezbędnej autonomii i większej niezależności, zapowiada rzeczywisty dialog.

Nad tłumem, ocenianym na co najmniej kilkanaście tysięcy, pojawiły się liczne transparenty żądające demokracji, zniesienia monopolu partii komunistycznej, zaprzestania bicia studentów itd. Co pewien czas skandowano hasła nawołujące do przeprowadzenia wolnych wyborów, do zmiany rządu, ustąpienia Milosza Jakesza oraz szefa praskiej organizacji partyjnej Miroslava Sztiepana.

Po skończeniu przemówień organizatorzy wezwali zgromadzonych, aby udali się w stronę cmentarza pamięci narodowej na Wyszehradzie. Tylko pod tym warunkiem udzielono bowiem

zgody na wiec. Część ludzi nawoływała jednak do pójścia w kierunku centrum. Tam wszakże czekały już siły porządkowe.

Do chwili nadawania tej korespondencji w godzinach wieczornych – siły porządkowe nie interweniowały.

Po uroczystości na cmentarzu zasłużonych na Wyszehradzie, część uczestników pochodu udało się do centrum miasta. Doszło do próby kolejnej tym razem nielegalnej demonstracji. Interweniowały siły porządkowe.

Oddziały milicji i służby bezpieczeństwa zaatakowały tłum, używając palek i psów służbowych. Szereg osób zostało rannych, wielu zatrzymano. “¹⁰⁷

Deník Žycie Warszawy přinesl první zprávu o pražských událostech už následující den, tedy v sobotu 18. listopadu. Stalo se tak díky přítomnosti stálého korespondenta Wojciecha Wasilewského, z jehož pera většina článku pochází. Poslední dva odstavce pochází ze servisu PAP.¹⁰⁸ Pojmenování „manifestacja“ v nadpisu napovídá čtenáři, že pražské události nejsou pouhou demonstrací, ale že už v sobě nesou politický a společenský kontext.¹⁰⁹

Původní text Wasilewského zachycuje dění několik dní před demonstrací a dále se detailně věnuje popisu událostí pátečního odpoledne až do prvních konfrontací demonstrantů s bezpečnostními složkami.

Určit strany popisovaného dění je možné jako část demonstrantů, která respektovala povolenou „hranici“ a druhou část, která tuto mez překročila. Režim je zde profilován jako garant pořádku. Je zdůrazňována protizákonnost ekologického protestu, kde však bezpečnostní složky nezasáhly a byl režimem tolerován.

Na začátku popisu událostí autor pokračuje ve zvýrazňování protikladů mezi předchozím nelegálním shromážděním a legální demonstrací, která se nesla ve vzpomínkovém stylu a diskusích o podobě akademického a společenského prostředí. Pro umocnění dojmu jsou vyjmenovávány propriety demonstrujících, tedy státní vlajky, květiny, svíčky. Popis zpěvu studentské hymny ještě více podtrhává akademičnost události. Ikonické shromáždění je „narušeno“ skupinou lidí, kterou už autor nenazývá jako mládež nebo vědce, ale odosobněně ji označuje jako dav. Shromáždění přišli na povolenou vzpomínkovou studentskou manifestaci narušovat transparenty požadujícími politické a společenské změny.

¹⁰⁷ Manifestacja pod Wyszehradem, in: Życie Warszawy. Rok wyd. 1989, roč. 46(č. 268), s. 6.

¹⁰⁸ Totožný text je možné nalézt v článku od PAP, kapitola 3.1.5.

¹⁰⁹ Podle definice z SJP: Manifestacja [online]. Słownik języka polskiego [cit. 2017-03-05]. Dostupné z: sjp.pwn.pl/szukaj/manifestacja.html

Podmínka, za které byla manifestace povolena, je ale částí manifestujících porušena a někteří trasu pochodu změnili do centra města, kde se setkávají s bezpečnostními složkami. Z textu na čtenáře čiší vyostřené napětí mez oběma stranami.

Bez jakéhokoliv grafického nebo textového oddělení je napojena část textu pocházející ze servisu PAP, která byla zřejmě na poslední chvíli do textu dodaná až v redakci novin. Znovu je čtenáři zdůrazňováno, že pouze část účastníků se oddělila od povolené trasy a dopustila se protistátního jednání a suše je dodáno, že bylo proti ní intervenováno. Z popisu pátečních událostí se dovídáme i detaily zásahu, tedy útok na dav s pomocí policejních prostředků. Počet raněných nebo zadržených autor nevyčísľuje („szereg“, „wielu“). Můžeme se pouze domnívat, zda pro něho počet nebyl relevantní, nebyl mu znám nebo ho nechtěl zveřejnit.

3.1.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA

„Chcemy być wolni

Po raz pierwszy od 20 lat władze praskie wydały zezwolenie na tradycyjną kiedyś manifestację 17 listopada – w rocznicę śmierci zastrzelonego przez hitlerowców w 1939 roku studenta Jana Opletala. Organizatorem manifestacji była stołeczna międzyuczelniana organizacja socjalistycznego związku młodzieży; program obchodów powstał – co podkreślone – w konsultacji z działaczami rodzącego się obecnie niezależnego związku studentów.

Legalne zgromadzenie nie opodal placu Karola od początku przerodziło się w demonstrację protestu przeciw zbyt wolnym lub jedynie pozorowanym zmianom w życiu społeczno-politycznym CSRS. Studenci nieśli kilkadziesiąt transparentów z powtarzającymi się hasłami: „Chcemy być wolni”, „Dość kłamstwa”, „Nie uczcie nas niedorzeczności”, „Zlikwidować wydziały marksizmu-leninizmu”, „Dość monopolu KPCz”, „Zwolnić więźniów politycznych”, „Chcemy dialogu”, „CSRS – wolnym krajem w wolnej Europie” i „Chcemy wolności pod choinkę”. Na kilkunastu transparentach widniało słynne Gorbaczowskie „Jeśli nie my – to kto?, jeśli nie teraz – to kiedy?”.

Młodzież wysłuchała wystąpienia znanego, usuniętego po 1968 roku z prezydium akademii nauk i odsuniętego od pracy dydaktycznej matematyka prof. Mirosława Katietova (przemawiał w imieniu nieformalnie istniejącego „kręgu niezależnej inteligencji”), przedstawiciela nielegalnych grup studenckich oraz reprezentanta socjalistycznego związku młodzieży.

Minutą ciszy uczczono pamięć wszystkich poległych w walce o wolność studentów, w tym ofiar interwencji wojska na pekińskim placu Tjananmen (władze CSRS oficjalnie poparły zdecydowanie władz chińskich w rozprawie z opozycją, co dla studentów czechosłowackich jest szczególnie bolesne).

Po wiecu uformował się pochód, który ruszył na cmentarz Zasłużonych na Wyszehradzie. Wielu uczestników niosło zapalone świece, zaś nowe napisy przypominały studenta, który w 1969 roku oblał się benzyną i podpalił na znak protestu przeciw obecności wojsk radzieckich w Czechosłowacji – 22 letniego Jana Palacha. Wznoszono okrzyki domagające się ustąpienia ze stanowisk sekretarza generalnego KC KPCz Milosza Jakesza oraz szczególnie w Pradze niepopularnego I sekretarza stołecznej organizacji partyjnej Miroslava Sztiepana. Żądano również dymisji rządu, przede wszystkim zaś – autentycznego, szerokiego, obejmującego również opozycję, dialogu.

Część uczestników pochodu udała się do centrum miasta. Doszło do próby kolejnej, tym razem nielegalnej demonstracji.

Oddziały milicji i służby bezpieczeństwa zaatakowały tłum, używając palek i psów służbowych. Wiele osób zostało rannych wielu zatrzymano.

Centrum Pragi przypominało w piątek wieczorem oblężoną twierdzę. Samego placu Wacława bronilo 37 milicyjnych samochodów oraz 5 pojazdów opancerzonych z armatkami wodnymi. Obserwatorzy podkreślają brutalność czechosłowackich służb bezpieczeństwa. Była to największa antyrządowa demonstracja w CSRS od 1968 r.

Władze czechosłowackie zdementowały w niedzielę podaną przez agencje zachodnie informację, jakoby w następstwie ataku służb porządkowych zmarł jeden z manifestantów (agencja AFP donosiła nawet o czterech ofiarach śmiertelnych). Wymieniany w doniesieniach z Pragi student Martin Szmid, jest zdrow i od poniedziałku uczestniczyć ma w normalnych zajęciach.

Według informacji ministra zdrowia, w trakcie piątkowych zajęć żaden student nie został raniony ciężko. 36 osobom udzielono pomocy, 10 z nich hospitalizowano.

Wśród zatrzymanych przez milicję był Aleksander Dubczek. Brał on udział w demonstracji razem z Vaclavem Slavikiem, który w 1968 roku pełnił obowiązki sekretarza KC KPCz. Dubczek został doprowadzony na posterunek milicji. Tam przesłuchano go i po 3 godzinach zwolniono. Sobotnie „Rude Pravo” podało, że siły porządkowe zatrzymały w piątek wieczorem i doprowadziły do stołecznej komendy milicji około 100 uczestników 15-tysięcznej demonstracji.

Wg Reutera – liczba demonstrantów wynosiła ok. 50 tysięcy.

Po raz pierwszy czechosłowackie środki masowego przekazu różnią się w ocenie studenckich demonstracji. Telewizja mówi o „elementach antysocjalistycznych”. Centralny dziennik partyjny ubolewa nad „radykałizmem niektórych uczestników zgromadzenia”. Natomiast

gazeta partii socjalistycznej „Svobodne Slovo” pisze o demonstracji na rzecz tolerancji i dialogu.

Agencje informują, że w czasie interwencji milicji ucierpiało co najmniej 5 zagranicznych dziennikarzy. Zostali oni pobici przez milicjantów. Dwóch z nich trafiło do szpitala.

Sposób stłumienia demonstracji potępiły rządy W. Brytanii i Włoch.

W sobotę wieczorem rozpoczął się 7-dniowy strajk, podjęty przez 500 praskich aktorów teatralnych. W ten sposób aktorzy postanowili zaprotestować przeciwko brutalności milicji. Do aktorów przyłączyli się studenci szkoły aktorskiej. Wezwali wszystkich studentów i wykładowców z uczelni w całym kraju do przyłączenia się od poniedziałku do strajku.

Agencja CTK podała w sobotę, że w czasie piątkowych zamieszek rannych zostało 17 demonstrantów i 7 milicjantów. Rzecznik „Karty-77” zaprzeczył tym informacjom twierdząc, że co najmniej 50 demonstrantów zostało rannych i przebywa w szpitalach. CTK podała, że 143 osoby zostały aresztowane.

„Karta-77” i ugrupowanie „Ruch na rzecz praw człowieka” zażądały ustąpienia z władz partyjnych i państwowych osób, które bezpośrednio odpowiedzialne są za brutalność służb bezpieczeństwa. Zażądano dymisji ministra spraw wewnętrznych.

Przeciwko brutalności milicji zaprotestował w sobotę sekretarz generalny KC Frontu Narodowego Stanislav Krecek. „Nie mogę zgodzić się z młodymi ludźmi w mundurach, którzy biją innych młodych ludzi”, powiedział Dziennik Czechosłowackiej Partii Ludowej „Lidowa Demokracie” oskarżył siły bezpieczeństwa o brutalne rozpędzenie pokojowej demonstracji.

W sobotę, około dwóch tysięcy osób demonstrowało na placu Wacława na rzecz swobód obywatelskich i praw człowieka. Skandowano również „Niech żyje Havel”. Uczestnicy demonstracji rozeszli się spokojnie po pół godzinie, gdy pojawił się pierwszy wóz milicyjny.

Niedziela była trzecim dniem demonstracji studenckich w Pradze. Po południu na placu Karola zebrał się półtoratysięczny tłum słuchaczy wyższych uczelni, przede wszystkim artystycznych.

Zgromadzenie zakończono wezwaniem do strajku generalnego w godzinach 12-14 w dniu 27 bm.

(PAP) ¹¹⁰

Článek Polské tiskové agentury „Chcemy být volni“ je nazvaný podle citace jednoho z provolání, které zaznívaly na demonstraci 17. listopadu. Byl otištěn v periodiku Dziennik Bałtycki v pondělí 20. listopadu. Z expresivního titulku článku čtenář vycítí naléhavost situace

¹¹⁰ Chcemy być wolni, in: Dziennik Bałtycki. Rok vyd. 1989, roč. 45(č. 264), s. 1, 2.

a skupinovou touhu po svobodě. Jsou zde detailně zpracovány víkendové události a názorové pohyby na československé mediální a politické scéně.

V úvodu článku se čtenář dovídá o povolené manifestaci pořádané oficiální organizací na počest Mezinárodního dne studentstva, který byl kdysi tradičně oslavován, ale nyní byla jeho připomínka povolena až po dvou dekadách. Autor článku také hned dvakrát čtenáře informuje, že se jednalo o oficiální společnou manifestaci stranické organizace a nezávislého studentského svazu. Jak je dodáno, byla zúčastněnými hned zneužita ke kritice pomalých reforem.

Autor pomocí citování transparentů upřesňuje cíle účastníků – studentů. Vyjmenovává jejich jednotlivé požadavky na nový, autentický, široký a o pozici zahrnující dialog, odvolávající se na étos Michaila Gorbačova. Neopomenuty jsou dvě veřejně činné osoby, které jsou demonstranty označovány za viníky tehdejšího stavu společnosti: generální tajemník Jakeš a nepopulární pražský funkcionář Štěpána.

V následujícím odstavci autor pojmenovává, a zároveň čtenáři podsouvá názor na tři skupiny, které jednotliví zmínění jedinci na manifestaci zastupují. Bývalý profesor Katietov hovoří za neformálně fungující kruh, dále vystupuje představitel nelegálních studentských skupin a reprezentant Socialistického svazu mládeže. Můžeme si také povšimnout nejednoty přístupu československé vlády a studentů k pekingským událostem v roce 1989.

Je upozorněno, že pouze část demonstrantů pochodu se vydala do centra města a změnila tak status akce na nelegální. Jiná část šla s oficiálním průvodem, symbolicky se svíčkami v rukou, povolenou trasou na Vyšehrad. Samotný zásah proti demonstrantům v centru města hodnotí autor jako útok proti davu, odosobněným označením studentů a pedagogů, s velkým počtem zraněných a zatčených. Centrum města popisuje jako obleženou tvrz, kterou bezpečnostní složky „brání“ proti nelegální demonstraci. Dodaný názor o brutálnosti demonstrace, akcentovaný popisem prostředků, jen doplňuje a částečně podkládá tvrzení, že se jednalo o největší protirežimní demonstraci od Pražského jara.

Následuje část textu, ve které autor obviňuje západní tiskové agentury z šíření nepravdivé zprávy o zemřelém studentovi, které československá televize vyvrací obrazovými důkazy. Dále srovnává režimní a zahraniční počty o mrtvých, raněných a zadržených bez jakéhokoliv komentáře. Podobně uvádí údaje o zraněných novinářích.

Je zde zachycena názorová nejednotnost československého státního aparátu a jím kontrolovaných médiích, kdy ČST informuje o antisocialistických elementech, Rudé Právo zmiňuje radikalismus, ale noviny menších stran referují o demonstraci za toleranci a dialog. Tyto neshody poté ještě akcentuje početnými zmínkami o brutalitě na demonstracích a citátem vysoce postaveného představitele o boji mladých proti mladým. Celá záležitost našla odezvu

u západních vláđ. Agentura ČTK události označuje jen jako rozruch nebo nepokoje („*zamieszki*“). Na konci článku je krátce zmíněn vývoj v následujících víkendových dnech. V obou případech je poukázáno, že nedošlo ke střetům s účastníky nelegálních demonstrací. Pokaždé, kdy se objevily policejní jednotky, demonstrující tato místa opustili.

3.1.4 GAZETA WYBORCZA

„*W Pradze wrze*”

Początkowo nic nie zapowiadało tak dramatycznych wydarzeń. O godzinie 16 rozpoczął się oficjalny wiec, zorganizowany z okazji Międzynarodowego Dnia Studentów i 50. Rocznicy zamknięcia przez Niemców czeskich wyższych szkół. Około 30. Tys. zgromadzonych tam osób ruszyło w pochodzie na cmentarz na Wyszehradzie. Następnie udało się pod budynek Ministerstwa Sprawiedliwości. Po godzinnym wiecu, na którym skandowano hasła na rzecz reform i demokracji, demonstranci skierowali się w stronę placu Waclawa. W trakcie przemarszu liczba uczestników pochodu rosła: po dotarciu do Teatru Narodowego liczył on 60-80 tys. osób. Drogę do placu zagroziły im zmasowane siły policji, wspomaganey przez jednostki komandosów i transportery opancerzone. Demonstranci usiedli na ziemi śpiewając patriotyczne pieśni.

Gdy wstali, aby odśpiewać czechosłowacki hymn, policja ruszyła się do szturm, depcząc płonące na jezdni świece.

Wśród kilkuset rannych znalazło się wielu dziennikarzy – ekipie NBC zniszczono kamerę, a dwóch operatorów odniosło tak poważne obrażenia, że po przybyciu do Frankfurtu zostali umieszczeni w szpitalu z pięcioma szwami na głowie. Władze czechosłowackie oficjalnie zaprzeczają pogłoskom o ofierze śmiertelnej, ale źródła niezależne twierdzą, że 20-letni student Martin Smid zmarł w wyniku ciężkiego pobicia. Zatrzymano ponad 100 osób, w tym Aleksandra Dubczeka.

W sobotę w miejscach, gdzie jeszcze widać było plamy krwi, prażanie składali wiązanki kwiatów i zapalali świece. Po południu na placu Waclawa znów zgromadzili się tysiące osób. Policja tym razem nie interweniowała. Kolejna demonstracja odbyła się w niedzielny wieczór. Ponad 10-tysięczny tłum przeszedł z placu Waclawa przez most na Weltawie i skierował się w stronę zamku na Hradczanach – siedziby prezydenta CSRS. Za mostem pochód został zatrzymany. Milicja nie użyła siły.

W sobotę sześć praskich teatrów odwołało przedstawienia. Zamiast nich urządzono dyskusje z widzami i odczytano oświadczenie reprezentantów kultury, wzywające do przeprowadzania 27 listopada dwugodzinnego strajku powszechnego.

(AJ)

Z ostatniej chwili:

Praska organizacja Związku Młodzieży Socjalistycznej wezwała rząd do złożenia dymisji i powołania specjalnej komisji śledczej do znalezienia i ukarania winnych brutalnej interwencji.

Władze zatrzymały działaczy niezależnych: Hanę Sabatovą i Petra Uhla. Rzecznicy Karty 77 przebywają w areszcie domowym. ¹¹¹

První článek o studentské demonstraci v *Gazetě Wyborczé*, jehož autorem je pražský korespondent Andrzej Jagodziński, nazvaný „*W Pradze wrze*“ odkazuje na napjatou atmosféru a nepokoje v československé metropoli. Zpráva vyšla tiskem až v pondělí 20. listopadu 1989, proto obsahuje detailní popis pátečních událostí a vývoj situace o víkendu. Na konci textu jsou telegraficky shrnuty dvě nedělní události, pocházející zřejmě z agenturního servisu, které byly připojeny dodatečně. Proti sobě stojící skupiny můžeme vymezit jako účastníky demonstrací a opoziční hnutí, a na druhé straně režimní bezpečnostní složky. Autor se od počátku věnuje detailům v průběhu pátečních událostí, zaměřuje se na kontrastní zobrazení obou stran dění a předkládá až živé obrazy z místa událostí.

Informuje, že uskutečněná demonstrace měla oficiální charakter, a konala se na připomenutí událostí z před 50 lety. Úvod textu čtenáři dává náznaky neočekávaných dramatických událostí. Na shromáždění, kde počet účastníků postupně rostl desítkami tisíc, byly provolávány požadavky reforem a demokracie. Dále uvádí, že demonstrantům přehradily cestu shromáždění policisté, speciální jednotky a obrněné transportéry, načež demonstranti usedli na zem a zpívali národní písně. Když vstali, aby zazpívali hymnu, policie zakročila. Tato popisovaná scéna může ve čtenářích evokovat kontrast ozbrojených mas proti mírově smýšlejícím obyvatelům, kteří na vozovce zapalují svíčky, jež následně, jak autor pro zesílení dojmu vypichuje, bezpečnostní složky pošlapou.

Opoziční deník si detailně všímá zranění a zničení techniky západních novinářů, opět s velkým důrazem na malé detaily: americká televize, ošetření ve Frankfurtu, počet švů na hlavě jednoho z kameramanů. V otázce ubitého studenta jsou stavěny obě strany širšího dění proti sobě.

¹¹¹ *W Pradze wrze*, in: *Gazeta Wyborcza*. Rok vyd. 1989, roč. 1(č. 138), s. 7.

Československé úřady „oficiálně popírají“ zvěst o mrtvém studentovi, ale nezávislá média tvrdí, že Martin Šmíd zemřel na následky těžkého ublížení na těle. Z pohledu čtenáře, zvyklého nevěřit oficiálně proklamovaným zprávám ve státem řízených médiích, kdy ve svobodných médiích se tvrdí naprostý opak, to může znamenat jednu z dalších režimních lží.

Vrchol intenzity emotivní atmosféry v textu nastává při popisu sobotního dění, kdy jsou zdůrazňovány symboly, mj. stopy krve na ulicích, květiny a svíčky. Náplň, průběh a trasa následujících demonstrací jsou pouze krátce popsány. Původní text uzavírá zmínka o solidaritě umělců s demonstranty a odvolání divadelních představení.

3.1.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY

„Demonstracje w Pradze

Praga (Reuter, UPI) – Wczoraj po raz czwarty na Placu Waclawa w Pradze zgromadził się wielotysięczny tłum Czechów i Słowaków protestując coraz gwałtowniej i liczniej przeciwko władzy komunistycznej w swoim kraju.

Poniedziałkowa demonstracja zgromadziła ponad 200,000 ludzi znacznie więcej niż – brutalnie stłumiona – piątkowa. Według oficjalnych danych w piątek 31 osób odniosło rany, a w tym 10 znalazło się w szpitalu. Dane nieoficjalne oceniają liczbę ofiar znacznie wyżej. Na temat 20-letniego studenta Martina Smida informacje są sprzeczne. Według powszechnej opinii został on śmiertelnie pobity przez milicję, czemu jednak zaprzeczają czynniki oficjalne, a także ojciec studenta. Najmniej w miejscu, gdzie uważa się, że został zabity pojawiają się zaimprovizowane kapliczki, w których ludzie składają kwiaty i palą znicze.

Uczestnicy poniedziałkowej manifestacji – podobnie jak w dniach poprzednich – powiewają flagami i transparentami żądając ustąpienia przywódcy komunistycznego Milosa Jakesa i całej konserwatywnej reszty.

„Nie chcemy przemocy” – podkreślają prezentowane slogany, a dalej: „Demokracja dla wszystkich,” „Koniec rządów jednej partii,” „Chcemy rządu z wysokim ilorazem inteligencji,” „Jakes do kosza na śmieci.” Dwa ostatnie hasła są aluzją do niskich kwalifikacji partyjnego przywódcy czechosłowackiego, znanego z żenująco nieudolnych przemówień.

Hasła pojawiają się w coraz większej liczbie od niedzieli, kiedy to milicja zaprzestała ataków na zgromadzony na Placu Waclawa tłum. Zebrani skandują: „Jesteśmy całym krajem” czy też: „My – to cały kraj,” „Milos, to się skończyło nie chcemy cię więcej” oraz „Dosyć, dosyć!”

Zwracano się też do milicji: „Choćcie tu Czechosłowacy, nie chcemy przemocy!”

Piątkowa brutalna akcja milicji i wojska obudziła kraj z apatii. Studenci dołączyli się do rozpoczętego w sobotę tygodniowego strajku aktorów, w proteście przeciw przemocy zastosowanej wobec pokojowej demonstracji.

Górnicy z północnej Czechosłowacji zawiadomili wysuwającego się na czoło czechosłowackiej opozycji, dramaturga i znanego działacza społecznego Vaclava Havela, że rozpoczynają w poniedziałek strajk i wzywają górników innych kopalni do przyłączenia się do ich protestu. Uważa się, że górniczy protest może stać się tym decydującym wydarzeniem, które doprowadzi do zmiany ekipy, która pozostawała u władzy od czasu Wiosny Praskiej 68 roku.

W niedzielę zostało powołane do życia Forum Obywatelskie, skupiające wiele dotychczasowych grup opozycyjnych, takich jak: Karta 77, Czechosłowacki Komitet Helsiński, Ruch na rzecz Swobód Obywatelskich, Forum Sztuki, czechosłowacki oddział PEN-CLUBu, a także członków satelickich dotąd partii: Socjalistycznej i Ludowej oraz niektórych byłych i aktualnych członków rządzącej partii komunistycznej.

Forum powstało w znanym teatrze awangardowym w Pradze, aby działać „jako rzecznik tej części społeczeństwa, które ocenia krytycznie politykę obecnego przywództwa, której głos został stłumiony poprzez brutalną napaść na pokojowo demonstrujących studentów” – brzmi fragment pierwszego oświadczenia.

Komitet żąda rezygnacji Milosa Jakesa i wszystkich członków Politbiura, którzy przyczynili się do inwazji wojsk Paktu Warszawskiego w 1968 r., a także praskiego szefa partii Miroslava Stepana i min. Spraw wewnętrznych Frantiseka Krincla, jako winnych piątkowej akcji milicyjnej.

Obie nie-komunistyczne partie: Partia Socjalistyczna i Partia Ludowa, które do tej pory były całkowicie podporządkowane partii komunistycznej, dołączyły swój głos do chóru potępiającego piątkową interwencję milicji.

W oświadczeniu Partii Socjalistycznej wyrażono publicznie dezaprobatę wobec tłumienia siłą pokojowej demonstracji, co spowodowało wizytę funkcjonariuszy służby wewnętrznej w redakcji organu tej partii „Wolne Słowo.” Goście zażądali wstrzymania druku oświadczenia. Jednak sekretarz generalny partii, Jan Skoda, który brał udział w posiedzeniu Forum Obywatelskiego rozporządził, aby tekst wydrukować.

„Wolne Słowo (oryg. Svobodne Slovo) wezwało do dialogu „wszystkich, którzy myślą o przyszłość kraju” oraz do zmiany prawa, „jeśli interwencja (piątkowa) była w zgodzie z (istniejącym) prawem.”

Również gazeta Partii Ludowej – „Ludowa Demokracja (oryg. Lidova Demokracie) podała oświadczenie praskiego przywództwa tej partii potępiające użycie siły przeciwko „pokojoyej demonstracji.”

Vaclav Havel, wybitny działacz opozycyjny, wielokrotnie więziony nazwał ostatnie wydarzenia „najważniejszymi od 20 lat.” Znakomity dramaturg, który najwyraźniej staje się wyrazicielem woli czechosłowackiego społeczeństwa otrzymał ostatnio, najzupełniej niespodziewanie po wielokrotnych odmowach – paszport, aby mógł odebrać w Szwecji nagrodę przyznaną mu za działalność w obronie praw ludzkich.

Havel nie skorzystał z paszportu, ponieważ – jak oświadczył – „sytuacja w domu staje się dramatyczna” oraz dlatego, że rząd „mógłby twierdzić, iż pozwala znanemu dysydentowi podróżować za granicę i w ten sposób maskować drastyczne represje jakich byliśmy świadkami.”

Reakcje krajów zachodnich na piątkowe wypadki były jednoznaczne: w poniedziałek brytyjskie Biuro Spraw Zagranicznych potępiło piątkową akcję sił porządkowych, w czasie której poturbowano kilku dziennikarzy zagranicznych. Min. spraw zagranicznych William Waldegrave wezwał ambasadora Czechosłowacji, Jana Fidlera aby wręczyć mu protest.

Rzecznik Departamentu Stanu USA, Margaret Tutwiler, stwierdziła, że ambasada amerykańska w Pradze zaprotestowała oficjalnie przeciwko bezsensownej przemocy wobec pokojowej demonstracji własnych obywateli.

„Przez atakowanie spokojnych demonstrantów władze czechosłowackie nadal podważają swoją wiarygodność zarówno w kraju jak i wobec zagranicy” – stwierdziła Tutwiler, dodając: „Przez opór wobec powszechnych żądań reformy, władze CSRS destabilizują własny kraj.”

Natomiast Egon Krenz, nowy lider partii komunistycznej w Niemczech Wschodnich odwołał swoją wizytę w Pradze planowaną na dziś co może oznaczać albo, że zatrzymują go w kraju sprawy związane z trudną sytuacją w NRD, albo że nie chce wiązać się z obecnym praskim przywództwem partyjnym.

(eb) ¹¹²

První zmínky o potlačených demonstracích v Praze se v deníku polsko-americké komunity objevily až v úterý 21. listopadu, tedy nejpozději z námi sledovaných deníků. Zdrojově vychází ze zpravodajského servisu agentur UPI a Reuters. Článek je uveden neutrálním nadpisem „Demonstrace w Pradze“ a shrnuje události, které se udály od pátečního odpoledne po

¹¹² Demonstracje w Pradze, in: Dziennik związkowy. Rok wyd. 1989, roč. 82(č. 225), s. 1, 6.

pondělní politická vyjádření. Demonstrace se podle popisu v textu častěji a intenzivněji opakují a zvětšují se. To autor podtrhává spojenými jako „včera se počtvrté (...) shromáždil mnohatisícový dav“, „protestují stále více a bouřlivěji“, „demonstrace čítala na 200 000 lidí, značně více než (...) páteční“, „podobně jako v uplynulých dnech“. K demonstrantům se přidávají umělci, studenti, politici, ale především horníci, kteří v celém procesu mají hrát rozhodující roli. Zapojování občanských vrstev vyvrcholí založením politické organizace – Občanského fóra, celonárodního hnutí sdružujícího různá opoziční politická seskupení. Zde je dokonce citována premise ze zakládajícího dokumentu. Pro dodání razance do textu jsou citovány obsahy transparentů, nejčastěji žádající demokracii, odstoupení komunistických představitelů a dále provolání účastníků o celospolečenské velikosti hnutí.

Článek se prakticky nevěnuje průběhu demonstrací, ale nazírá na události shora a kontrastuje proti sobě jednotlivé názorové protipóly. Jedná se o komunistickou stranu, ze které se vymanila část jejich členů. Proti ní je postavena opozice zastupovaná Občanským fórem. K ní se v některých tématech hlásí i již zmínění post-komunističtí poslanci, lidovci a socialisti, a to především v kritice zásahu o 17. listopadu. Personálně je za opozici vícekrát zmíněn Václav Havel, který je vykreslen jako světoznámá osobnost kulturního života, hlas československého lidu a bojovník za lidská práva a vůli svobodně smýšlejících Čechoslováků, kterému byla udělena ocenění za boj o lidská práva. Stranu komunistů zastupuje Miloš Jakeš, špatný rétor s nízkým vzděláním. Další kontrast vidíme v počtech zraněných demonstrantů. Oficiální zdroje odkazují na nízká čísla, ale neoficiální zdroje je vidí značně vyšší. Opatrnost autora naopak panuje v případě „smrti“ Martina Šmída. Zde několikrát kličkuje frázemi „informace jsou protichůdné“, „podle veřejného mínění“, „kde se předpokládá, že byl zabitý“. Jak je zmíněno, veřejnost nadále předpokládá, že Martin Šmíd byl ubit policií, ale oficiální zdroje a otec domnělé oběti toto vyvrací.

V průběhu článku jsou zmíněny dvě dílčí události, na které je při interpretaci také třeba brát zřetel. První z nich je spor o vydání prohlášení vedení socialistické strany k zásahu 17. listopadu ve stranickém tisku Svobodné slovo, které mj. obsahovalo výzvu ke změně právního řádu. Vydání chtěla vládnoucí strana zamezit a vyslala proto do redakce agenty, které autor familiárně nazývá hosty. Nakonec ale generální sekretář strany, který se účastnil jednání OF, prosadil text zařadit do tisku. Druhou z událostí, je srovnání reakcí západních vlád. Zatímco britská reprezentace odsoudila páteční zásah, ve kterém bylo zraněno několik západních novinářů, tak americká reprezentace protestovala proti násilí na vlastních (československých) obyvatelích při mírové demonstraci.

3.2 VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKE SPOLEČNOSTI

3.2.1 TRYBUNA LUDU

„Widok z centrum Pragi

PRAGA. OD STAŁEGO KORESPONDENTA

We wtorek premier rządu federalnego Ladislav Adamec przyjął przedstawicieli komitetów strajkowych środowisk studenckich, artystycznych oraz tzw. komitetu obywatelskiego na rozmowę, w czasie której zaprezentował tok prac rządu zmierzających do dalszego reformowania kraju, w tym do wyraźnego pogłębienia procesów i praktyk demokracji.

Oznajmił, że zwrócił się do generalnego prokuratora CSRS, aby ten przeprowadził dochodzenie w sprawie wydarzeń 17 listopada. Zaaapelował do swych rozmówców o powrót do normalnego życia, gdyż „dialogu nie da się prowadzić na ulicy”.

Na nadzwyczajnym plenum zebrał się Komitet Miejski KPCz w Pradze. Opowiedział się on jednoznacznie za dialogiem społecznym, ale przeciw chaosowi.

W wyższych uczelniach stolicy CSRS trwa tygodniowy strajk. Podobnie w wielu szkołach średnich. Dołączą się do niego uczelnie pozastoleczne. Łącznie w akcjach protestacyjnych w kraju bierze udział ok. 80 tys. młodych ludzi. Z różnych informacji wynika, że strajki studenckie często z udziałem pedagogów, przebiegają w spokoju.

Mają one niekiedy oryginalną formę: regulaminowe zajęcia przerwano, a studenci przychodzą do swych uczelni, aby prowadzić dyskusje na tematy społeczno-polityczne między sobą i z nauczycielami. Podobne „lekcje dyskusyjne” przeprowadza się w gimnazjach.

Młodzież akademicka i szkolna, popierana przez przedstawicieli szeregu środowisk inteligenckich domaga się śledztwa w sprawie wydarzeń w dniu 17 listopada i wyciągnięcia konsekwencji wobec winnych; żąda również respektowania w praktyce prawa do pluralizmu poglądów, głoszenia różnych przekonań, czy szczerzej i prawdziwej informacji w środkach masowego przekazu.

W podobnym duchu wypowiedział się Sekretariat KC Związku Młodzieży Socjalistycznej oraz – jak szczegółowo informuje gazeta młodzieżowa – w trakcie poniedziałkowej manifestacji na placu Waclawa, jego przewodniczący Wasyl Mohorita, członek Sekretariatu KC KPCz. Sekretariat KC ZMS domaga się bardziej zdecydowanej i konsekwentnej realizacji reform ogłoszonych przez partię, sprzeciwia się istnieniu „na zawsze zakazanych tematów oraz wniosków obowiązujących w każdej sytuacji”. Odrzuca zarazem przejawy skrajności postaw i wypowiada się przeciw przemocy z jakiegokolwiek strony”.

Wśród młodzieży, która dominuje dziś w centrum Pragi, panuje ogromne ożywienie. Z tym nastrojem kontrastuje odezwa Prezydium Czeskiej Rady Narodowej, które wzywa zarówno młodzież jak i dorosłych, aby nie dopuścić do groźnego dla wszystkich chaosu.

To oświadczenie nie podoba się demonstrantom. Tak jak znalazło wśród nich uznania oświadczenie rządu federalnego CSRS, które mówiąc o dotychczasowym przebiegu reform i woli władz do ich kontynuacji, jednocześnie stwierdza: „Nie chcemy iść drogą konfrontacji, jaką próbują nam narzucić pewne antysocjalistycznie nastawione kręgi. Nie możemy się wszak beczynnie przyglądać działalności tych grup, które podejmują czynności niezgodne z czechosłowackim prawem są podburzane z zagranicy”.

Przeciw temu oświadczeniu wysuwa się m. in. argument, że obecne wydarzenia w Pradze, to przede wszystkim wyraz niezadowolenia opinii publicznej, domagającej się wprowadzenia zasad społecznego dialogu, a nie używania siły.

Brzmi to zachęcająco i dla wielu zapewne szczerze. Tyle że jak wynika z różnych ulotek i upowszechnianych haseł, nie wszystkim chodzi o dialog czy przyspieszenie socjalistycznych reform. Hasła „Precz z KPCz.!\”, „Dziś albo nigdy!\”, „Dymisja rządu!” (przytacza je np. „Rude Pravo”), okrzyki wymierzone w członków kierownictwa partii i rządu wcale nie brzmią jak zaproszenie do dialogu, lecz jak hasła politycznej konfrontacji.

Dają o sobie znać pewne nowe zjawiska polityczne – np. dość nagle ożywienie małej i niezbyt bodaj dotąd popularnej Czechosłowackiej Partii Socjalistycznej (oraz jej prasy), która stanęła po stronie demonstrantów i zgłaszanych przez nich treści. Według niektórych informacji, około 400 praskich dziennikarzy postanowiło podjąć starania o powołanie „niezależnego związku dziennikarzy”.

We wtorek w godzinach popołudniowych na placu Wacława odbył się demonstracyjny wiec młodzieży z udziałem wielu dorosłych, w czasie którego zabrzmiały negatywne akcenty pod adresem obecnego kierownictwa kraju. Wiec przebiegał bez zakłóceń.

Mimo burzliwych wydarzeń, wielkości różnych demonstracji i pochodów na ulicach miasta nie zanotowano dotąd żadnego uszkodzenia witryn, samochodów, urzędzeń publicznych.

MARIAN KUSZEWSKI ^{“113}

Jak již čtenáři napovídá titulek článku ze středy 22. listopadu, autor přináší přehled událostí z centra dění, na což se upozorňuje nejen v nadpisu, ale také uvnitř článku. Nastiňuje politická

¹¹³ Widok z centrum Pragi, in: Trybuna Ludu. Rok vyd. 1989, roč. 41(č. 271), s. 1, 5.

jednání mezi komunisty a opozicí. Dále čtenáře seznamuje s profilací obou proti sobě stojících skupin.

Komunistická strana je popisována jako strana otevřená prohloubení reform, demokracie a spravedlivému vyšetření 17. listopadu. Hned na počátku textu je uvedena jako entita, která dává opozici možnost dialogu s federálním premiérem. V textu je ovšem uvedeno pouze prezentované stanovisko strany. Vedení státu stojí za názorem, že nejlepším východiskem pro společnost je vyhýbat se chaosu, vést společný dialog a pokračovat v prosazování plánovaných reform. Především vyhýbání se chaosu je v textu umocněno několika citacemi „*zaapeloval pro návrat do normálního života*“, „*vyslovil se za společenský dialog, ale proti chaosu*“, „*vyzývá mládež a dospělé, aby se nedopouštěli pro všechny hrozného chaosu*“. Mezi opozicí je zařazena mládež, pedagogové, umělci, kruhy inteligence a „*takzvaný*“ občanský výbor. V textu jsou označováni jako „*antisocialisticky nastavené kruhy*“ či „*skupiny podporované ze zahraničí vyvíjející činnost proti československému právu*“. Stávky provází vedení diskusí, jejichž vážnost je autorem snižována, čehož si můžeme povšimnout ve vyjádřeních jako „*originální forma*“ nebo „*diskusní lekce*“. Opoziční výzvy k dialogu jsou falešné. Některým demonstrantům nejde o dialog, ale pouze o konfrontaci a zavedení chaosu. Na demonstracích pomocí letáků nebo pokřiků namířených proti vedení strany, které jsou v textu ještě podpořeny jejich citacemi, vyzývají komunistické vedení k odevzdání moci. Progresivně je vykreslen Socialistický svaz mládeže, který se podobně jako demonstranti hlásí k vyšetření všech nepravostí a vyzývá k usklopení reform, které strana připravuje. Naopak socialistická strana, textu označena jako „*malá a dosud nemnoho populární*“, a její noviny se přiklonily na stranu demonstrantů a jejich tezí. Celý text je uzavřený konstatováním, že situace je nenásilná a nebylo zaznamenáno ničení majetku.

3.2.2 ŻYCIE WARSZAWY

„Czechosłowackie protesty. Od wiosny do jesieni.

Od stałego korespondenta WOJCIECHA WASILEWSKIEGO

Gdy piszę te słowa – iż listopada późną nocą po największej od 1969 r. 200-tysięcznej manifestacji mieszkańców Pragi – nikt nie jest w stanie odgadnąć dalszego rozwoju wypadków, a miasto jest jakby w stanie oblężenia. Siły porządkowe, dysponujące również transporterami operacyjnymi, podzieliły stolicę wzdłuż Węłtawy na dwie części. Mimo prób nie udało się jeszcze demonstrantom sformować mostów i przejść z jednego symbolicznego miejsca,

tj. na placu Wacława na drugie, równie znaczące, czyli do Zamku na Hradczanach – tradycyjnej siedziby prezydenta.

O bezpośrednich przyczynach wielkiej eksplozji społecznego niezadowolenia informuję oczywiście na bieżąco. Lawina wydarzeń jest znaczna, sytuacja zaś zmienia się w tempie dawno tu nie obserwowanym. Czy jednak poza słuszną konstelacją, iż brutalna interwencja sił porządkowych przeciw studentom 17 bm. była ostatnią kroplą goryczy, istnieją inne okoliczności tłumaczące masowość protestów i radykalizm haseł? I czy naprawdę można mówić o zaskoczeniu?

Bez wątpienia ostatnie wydarzenia ułatwiły dokonanie się wyraźnego przełomu w postawach milczącej dotychczas większości. Wieść o – rzekomej? – śmierci studenta rozniosła się lotem błyskawicy, zaś oficjalne dementi w środkach masowego przekazu, nie ciesząc się tu zbyt wielkim zaufaniem, wywołało jedynie dalsze pytania i wątpliwości. Władza w zasadzie milczy, co najwyżej posługując się zażyтыми argumentami, które do niewielu już trafiają. Rozszerzają się za to w całym kraju protesty nie tylko studentów, ale także uczniów szkół średnich, a przede wszystkim artystów. Nowym zjawiskiem jest odrodzenie się z dnia na dzień świadomej swej siły opinii publicznej, zdolnej wyrażać długo skrywane pragnienia. Nagle przestają obowiązywać zakazane tematy, mówić można o wszystkich dotychczasowych „świętych”. I choć manifestanci to generalnie rzecz traktując, młodzież czy też reprezentanci „nadbudowy”, w niewielkim zaś stopniu załogi liczących się zakładów pracy, to jednak nie jest powiedziane, iż wkrótce proporcje te się nie zmienią.

Czechosłowacki protest tych dni ma też kilka innych jeszcze charakterystycznych znamion. Nie ma w nim potrzeby niszczenia, agresji. Odwrotnie. Gdy dochodzi do zetknięcia się czoła pochodu z barierą milicjantów czynione są próby rozmów. Żadnych ataków ze strony demonstrujących. I dlatego było dla nich zaskoczeniem, że 17. wieczorem po kilkakrotnych co prawda ostrzeżeniach, zostali okrążeni bez szans na ucieczkę. Stąd protestacyjna akcja ludności następnego dnia. Poza tym przywaloną lekcję demokracji przerabia się tu równoległe na ulicy i w zamkniętych pomieszczeniach, w salach teatralnych, wykładowych i szkolnych.

Ludzie wykrzykują to, co tłumili w sobie przez wiele lat ponad 20 – aż od „praskiej wiosny”. Domagają się jednak demokratycznych reform, nie tylko mówienia o ich potrzebie, nie chcą, aby kierowali nimi politycy, którzy zaaprobowali interwencję – m. in. z obecnym pierwszym sekretarzem Miloszem Jakeszem na czele. Pragną likwidacji monopolu jednej partii, swobód obywatelskich, wreszcie prawdziwego dialogu, w wyniku którego dochodzić się będzie do najlepszych rozwiązań i politycznych i gospodarczych.

Czy można powiedzieć, że są to jakieś nowe, specyficznie czeskie żądania? I tak, i nie. Nie, ponieważ mają one w tej części Europy uniwersalny charakter zważywszy na zakres totalitaryzmu w życiu społecznym i politycznym: Nie, również z tego powodu, że przecież co najmniej od dwóch lat, a więc od wizyty w CSRS Michaila Gorbaczowa, kraj zaczął przypominać przegrzany kocioł. Kocioł ten zarysował się w styczniu tego roku, a ciśnienie rosło nadal. I nic nie zrobiono, poza kosmetycznymi zabiegami, żeby ową wybuchową mieszaninę jakoś ukierunkować. Przeciwnie, jakby przyciągano strunę, lekceważąc petycje i apele, uciekając się wreszcie do represji.

Daleka droga od wiosny 1968 do jesieni 1989 roku to mieszanina tragicznych dla wielu ludzi, a także członków ich rodzin, rozstrzygnięć związanych z ich aktywnością reformatorską, ale także – bądźmy sprawiedliwi – spore sukcesy w utrzymaniu przynajmniej w pierwszym okresie tzw. normalizacji relatywnie wysokiej stopy życiowej. To okres budowania swoistej – wygodnej dla obu stron – równowagi, opartej na niepisanej umowie o dostępie do pewnego standardu. I względny spokój. To również powstanie warunków dla rozkwitu tzw. czeskiego sposobu życia, zamykanie się w „chatach” przed jakąkolwiek aktywnością społeczną, atomizacja więzi społecznych. Można jednak bez ryzyka większego błędu powiedzieć, iż postawy te wynikały nie tyle z bierności co raczej z dojrzałości spowodowanej bolesnymi doświadczeniami.

Czas jednak mijał, a centralnie sterowany system gospodarczy zaczął dostawać czkawki. Gdy w 1981 r. przyrost dochodu narodowego okazał się zerowy, umiejętnie zrzucano odpowiedzialność na fakt pomocy biednej Polsce. Wielu pamiętającym jeszcze czasy świetności gospodarczej nie mogło pomieścić się w głowie, że oto CSRS ma coraz wyraźniej odstawać od świata. W sferze społecznej miało to niebagatelne skutki. Oto nowa generacja, częściowo uwolniona już od szoku 1968 r. przyniosła nowe wyobrażenia o sposobach kierowania krajem. To samo dotyczyło nowej generacji w partii, która zastąpiła półmilionową rzeszę reformatorów wydalonych bez pardonu w 1970 r.

Okazało się też, że ta młodsza część społeczeństwa, tak aktywna obecnie, ciągle nosi w sobie zadrę 1968 roku i podkreśla: nie musimy być znowu ostatni. My, którzy mieliśmy niemal podręcznikową demokrację i wydajną gospodarkę możemy za przykładem innych krajów eliminować naszą izolację od Europy, do której przecież zawsze należeliśmy. To również te elementy stanowią istotę licznych organizacji i ugrupowań opozycyjnych. Nie są one dziś jeszcze zbyt mocne ale ich siła tkwi w tym, co je łączy – nawet najmniejsze cieszą się zaufaniem i wsparciem społeczeństwa.

Wygląda na to, że w tych dniach opozycja mimo swej względnej słabości i rozbitcia zaczyna formułować platformę polityczną, na której gotowa byłaby rozmawiać z władzą. Zdaje sobie

ona jednak sprawę z tego, że jeśli ma przemawiać w imieniu sporych grup społecznych, musi rozmawiać już z innymi ludźmi, nie związanymi bezpośrednio z interwencją 1968 r. i w ogóle upadkiem nurtu reformatorskiego, jak również z tymi, którzy są odpowiedzialni za stosowanie represji wobec manifestantów. Tak przynajmniej jawi się to po powołaniu do życia, przy sporym udziale Karty-77 i innych ugrupowań, Forum Obywatelskiego.

Sam zaś obóz władzy sprawia wrażenie nie nadążającego za rozwojem wydarzeń. Apele i oferty rozpoczęcia dialogu są już jakby niewystarczające. Dotychczas proponowano dialog w węższym gronie, czyli – mówiąc prościej – monolog rozpisany na głosy w ramach Frontu Narodowego.

Do tego dochodzi jeszcze nowe zjawisko ostatnich miesięcy: niejednolitość ocen i sformułowań dotyczących tempa przebudowy, relacji między reformami ekonomicznymi i politycznymi a także próby dystansowania się mniejszych partii, tj. socjalistycznej i ludowej od stanowiska KPCz. To właśnie organy tych dwóch partii oraz Socjalistycznego Związku Młodzieży dokonały ostrej krytyki poczynań władz w ostatnich dniach.

Jak zatem dalej potoczy się sytuacja w Czechosłowacji? Trudno być prorokiem we własnym kraju, jeszcze ciężiej w cudzym. Istnieje niewątpliwie stan malejącego manewru obecnej władzy. Czyżby więc eskalacja protestów, manifestów i żądań? Vaclav Havel w czasie swej pierwszej od lat konferencji 20 bm. stwierdził, że na zmiany można czekać i pół roku, ale też mogą nadejść i jutro.”¹¹⁴

Článek Wojciecha Wasilevského z čtvrtka 23. listopadu shrnuje čtenářům komentářní formou širší časovou perspektivu československé společnosti od konce 60. let po den vydání článku z pohledu sociologie, politologie a ekonomiky. Už z nadpisu je čtenář informován o tom, že současné události nezačaly večer 17. listopadu, ale že se jedná o proces započatý daleko dříve.

Text začíná popisem současného stavu v Praze. Autor se uchyluje k popisům podobným vojenskému tažení. Zaměřuje se na situační popis, jako například „*město je jako ve stavu obležení*“, vozovou terminologii, kdy bezpečnostní složky „*disponují operačními transportéry*“ nebo strategický popis „*nepodařilo se zformovat mosty*“. Snaží se přitom ve čtenáři patetickým úvodem navodit emoce např. „*kdy píšu ta slova*“. Napětí vyjadřuje frázemi „*informuji živě*“, „*lavina událostí je citelná*“, „*velká exploze společenské nespokojenosti*“, „*poslední kapka hořkosti*“, „*masovost protestů a radikalismus hesel*“ nebo „*zrod ze dne na den*“.

¹¹⁴ Czechosłowackie protesty. Od wiosny do jesieni, in: Życie Warszawy. Rok wyd. 1989, roč. 46(č. 272), s. 5.

Československá společnost je zde popisována jako uzavřený kotlík, který normalizačními změnami na politických postech a prorodinnou politikou ve varu polevil, ale stagnující hospodářství a tím způsobená degradace životní úrovně v druhé polovině normalizace a málo hmatatelné reformy na konci osmdesátých let způsobily obnovení neklidu ve společnosti. Ten se poprvé projevil v lednových událostech a pokračoval až do listopadového rozeznání studentské demonstrace a následné velké sobotní demonstrace.

Autor v článku pracuje s dvěma aktéry dění. Československá komunistická strana je zde popisována jako organizace neschopná obnovy a pohrdající dialogem se společností, jako monopol politické moci, uzurpátor občanských svobod, která už je jen schopna represí. Její vláda nad obyvatelstvem je v troskách. Čechoslováci nevěří jejím mediálním prostředkům. Názorově se rozděluje Národní fronta a toto celé je podtržené upadající ekonomikou. Druhá strana jsou demonstranti, složení z mládeže a reprezentantů tzv. nadstavby. Jakýmsi *casem belli* byl zásah režimu proti demonstraci 17. listopadu. Dokládá, že prozatím málo demonstrantů pochází z řad dělnictva, ale tato situace se může rychle změnit. Demonstranti jsou vykresleni jako velice poklidní a slušní jedinci. Neničí majetek a snaží se s policisty diskutovat. Vidí se v odkazu Pražského jara a sic jsou jejich politické síly atomizované, mají podporu většinové společnosti a postupně začínají budovat jednotnou politickou platformu, která by tyto jednotlivé proudy zastřešila.

3.2.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA

„Strajki szerzą się jak kiedyś w Polsce

V. Havel obawia się „zbrojnej interwencji”, tym razem czechosłowackich sił zbrojnych

PRAGA (PAP). Korespondent Leszek Mazan informuje: Na zwołanej w poniedziałek w Pradze konferencji prasowej Vaclav Havel poinformował o stanowisku „Karty 77” oraz utworzonego w tę niedzielę „Forum Obywatelskiego” wobec aktualnych wydarzeń w CSRS. Podkreślił ogromną trudność w uzyskaniu rzetelnych, prawdziwych informacji o ofiarach brutalnej interwencji sił porządkowych w trakcie piątkowej manifestacji studenckiej. Szpitale mają kompletny zakaz informowania, otrzymywane dane są bardzo zróżnicowane. Jedne źródła mówią o 3 zabitych, inne – oby prawdziwe – o braku ofiar.

Havel podkreślił, iż od czasu styczniowych zamieszek władza niczego się nie nauczyła, stosując te same chwytły propagandowe.

Havel przedstawił również podstawowe zadania „Forum Obywatelskiego”: Natychmiastowe odejście od władzy ludzi współodpowiedzialnych za interwencję w 1968 roku, a następnie

„za dwudziestoletnią dewastację życia gospodarczego i duchowego kraju” (wśród nazwisk są – Gustav Husak i Milosz Jakesz); ustąpienia osób odpowiedzialnych za brutalną masakrę studentów 17 bm. – I sekretarza praskiej organizacji partyjnej Sztiepana i ministra spraw wewnątrz Kincla; powołanie komisji śledczej do zbadania okoliczności zająć; opublikowanie tych żądań w prasie oficjalnej.

Według słów Havela akcja strajkowa nabiera rozmachu, przyłączyły się do niej teatry w Bratysławie; studenci i artyści „mają uzasadnione nadzieje, by liczyć na poparcie robotników”. „Strajki – stwierdził Havel – rozpowszechnia się jak kiedyś w Polsce”.

Na pytanie czy jego zdaniem rozwój sytuacji w CSRS będzie podobny do rozwoju sytuacji w Polsce, przywódca opozycji odpowiedział: - Doświadczenie uczy, że nigdy nie należy prorokować, jak potoczą się wypadki. W CSRS mogą one przebiegać teraz podobnie, jak niedawno w Polsce, Związku Radzieckim, na Węgrzech czy w NRD. Najprawdopodobniej ten proces będzie inny, zgodny z tradycją i specyfiką naszego kraju.

Havel stwierdził również, iż nie wyklucza „zbrojnej interwencji w CSRS”. Tym razem jednak na pewno nie będą to czołgi radzieckie, lecz rodzime. Dodał: Nie wykluczam, że będziemy się musieli zwrócić o internacjonalistyczną pomoc do rządów państw Układu Warszawskiego...

*

W czwartym dniu od rozpędzonej przez służby porządkowe demonstracji ulicznej w Pradze, stolica Czechosłowacji stała się miejscem stutysięcznego zgromadzenia mieszkańców, głównie młodzieży studenckiej. Tłum wypełnił w całości plac Wacława i przylegające do niego ulice. Na pomniku patrona Czech rozpięto olbrzymi transparent o barwach narodowych. Tysiące ludzi skandowało hasła, domagające się wolności – wolnych wyborów, zerwania z monopolem KPCz, odejścia dotychczasowej ekipy z Miloszem Jakeszem i pierwszym sekretarzem praskiej organizacji partyjnej Miroslavem Sztiepanem na czele. ¹¹⁵

Krátký agenturní článek pražského korespondenta Leszka Mazana, který vyšel v Gazetě Krakovské v úterý 21. listopadu se zabývá pohledem na aktivity opozičního vůdce Václava Havla. Nadpis článku vychází z části Havlova projevu, ve kterém přirovnal vlnu stávek v Československu k někdejší polským událostem. V celém článku je výhradně dán prostor pouze Václavu Havlovi a aktivitám opozičního hnutí.

Hned zpočátku je nepřímě informováno o vytvoření politického uskupení OF. Jsou představeny jeho pohledy na tehdejší události a programové body hnutí a jeho požadavky. Opozice

¹¹⁵ Strajki szerzą się jak kiedyś w Polsce, in: Gazeta Krakowska. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 271), s. 1, 2.

si stěžuje, že jí vládnoucí systém nedává možnost dostat se k pravdivým informacím a obviňuje československou vládu z pokračování v propagandistických praktikách. Zmíněné osoby a činnosti jsou jmenovány. Havel informuje o rozšíření stávky umělců do slovenské části federace a vyjadřuje naději, že se snad brzy ke stávkujícím přidají i dělnické vrstvy.

Celým článkem se line přirovnávání československých událostí k vývoji v Polsku. Autor se tím snaží přiblížit polskému čtenáři. Důsledně jsou rozvedeny obavy z vojenského zásahu armády proti demonstracím. Uvedené přirovnání může ve čtenáři evokovat možnost vývoje podobnému roku 1968 s tím rozdílem, že dnes by ulice obsazovala domácí armáda. V posledním odstavci je podrobně popsán průběh poslední demonstrace. Zmiňuje symbolické místo, jehož úloha je ještě zveličena počtem zúčastněných a detaily aktu, kdy při soše patrona Čech je umístěn transparent v národních barvách.

3.2.4 GAZETA WYBORCZA

„Oni. I teraz

„Jeśli nie teraz, to kiedy? Jeśli nie my, to kto?” – skandowali w poniedziałek studenci na praskim placu Wacława w trakcie największej od 41 lat demonstracji. Ostatnia taka, kilkutyśieczna manifestacja odbyła się w Czechosłowacji w lutym 1948 roku i zorganizowano ją na znak poparcia dla przejmujących komunistów. Tym razem ponad 200 tysięcy ludzi domagało się likwidacji monopolu partii komunistycznej.

Demonstrowano tego dnia w całej Czechosłowacji – poza Pragą także w Brnie (ok. 30 tysięcy), Bratysławie (10 tysięcy), Libercu, Ostrawie i Ołomuńcu. W całym kraju nadal nie pracują teatry, zaś ponad 80 tysięcy studentów niemal wszystkich szkół wyższych prowadzi strajki okupacyjne. Czechosłowackie ministerstwo szkolnictwa oficjalnie przyznało, że do strajku nie przystąpiły tylko trzy wyższe szkoły pedagogiczne – w Ostrawie, Pilźnie i Hradec Kralove. W Pradze ukonstytuował się Międzyuczelniany Koordynacyjny Komitet Strajkowy. Po jednodniowej przerwie, we wtorek, w pełnym nakładzie ukazał się dziennik Czechosłowackiej Partii Socjalistycznej „Svobodne Slovo”. Zawiera on m.in. komentarz wyrażający pełne poparcie dla demonstrantów. Pierwsze egzemplarze gazety już w poniedziałek w nocy rozrzucono z balkonu redakcji, mieszczącej się w budynku przy placu Wacława. Zostały one błyskawicznie rozchwytywane przez demonstrantów.

Wciąż nie wyjaśniona pozostaje sprawa śmierci ofiary piątkowej demonstracji. Vaclav Havel w poniedziałkowym oświadczeniu dla dziennikarzy stwierdził, że niektóre źródła mówią nawet o 3 ofiarach śmiertelnych, lecz weryfikacja tego jest niezmiernie trudna, ponieważ szpitale

otrzymały kategoryczny zakaz udzielania jakichkolwiek informacji na temat ilości i stanu zdrowia rannych.

We wtorek środki masowego przekazu poinformowały, że premier rządu czeskiego, Frantisek Pitra, wydał prokuratorowi generalnemu polecenie przeprowadzenia śledztwa w sprawie brutalnej interwencji policji w piątek, 17 listopada.

Z całego świata napływają dalsze wyrazy potępienia władz czechosłowackich. Asystent amerykańskiego sekretarza stanu Richard Shifter oświadczył, że w obecnej sytuacji wizyta głównego ideologa Czechosłowackiej Partii Komunistycznej, Jana Fojtika, w USA jest niepożądana. Ostre noty protestacyjne wystosowało również wiele rządów zachodnioeuropejskich m.in. brytyjski, francuski i holenderski. (AJ) ¹¹⁶

Článek Andrzeje Jagodzińskiego, wydany ve středu 22. listopadu, se z velké části věnuje historickému významu probíhajících demonstrací a stávek. Název článku „Oni. I Teraz“ je odpovědí na úvodní citaci provolávání demonstrantů.

V úvodu je pro navození dojmu velikosti a významu demonstrace čtenáři předkládána informace o největší občanské demonstraci. Této události se v textu věnuje velmi detailní pozornost. Jsou srovnávány odkazy a občanské postoje při obou demonstracích z února 1948 a listopadu 1989. Dojem rozsáhlosti protestů má ve čtenáři probudit vyjmenovávání měst, kde byly demonstrace zorganizovány. Vysoká pozornost je také věnována školní okupační stávce, kde autor pro poukázání na velikost a selhání státu vyjmenovává instituce, které se události neúčastní. Represe režimu podobně selhala při jednodenním zákazu vydání novin socialistické strany, která se připojila na stranu demonstrantů. Dramatičnost situace je doložena aktem házení čerstvých výtisků z balkónu redakce a chytajícím davem demonstrantů. Článek končí reakcí západních vlád na československé události. Zmíněné jsou Spojené státy, které vyhodnotily návštěvu hlavního ideologa KSČ jako nežádoucí.

3.2.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY

„Rozpoczęcie dialogu w Czechosłowacji?”

Premier Adamec spotkał się z przedstawicielami społeczeństwa

Praga (Reuter, UPI) – Premier Czechosłowacji Vladislav Adamec spotkał się wczoraj z grupą dysydentów: studentów, artystów i przedstawicieli nowo powstałego Forum Obywatelskiego,

¹¹⁶ Oni. I teraz, in: Gazeta Wyborcza. Rok wyd. 1989, roč. 1(č. 140), s. 7.

które czołowy działacz czeskiej opozycji Vaclav Havel określa jako „reprezentację krytycznie myślącego społeczeństwa”, do której może dołączyć każdy obywatel i każda grupa.

Ze strony społecznej w spotkaniu udział wzięli m.in. znany opozycjonista Jan Ruml, wybitny aktor Jiri Bartoska, student szkoły filmowej Martin Mejstrik, stojący na czele studenckiego strajku i górnik, Milan Hruska (wg innych źródeł Martin Majstrik i Zvenek Hruska).

Jak relacjonuje dziennikarz Mihal Horacek z magazynu „Mladi Svet”, który pełnił rolę mediatora w rozmowie, premier Adamec przyrzekł, że nie będzie więcej akcji milicyjnych przeciwko demonstrantom. Wykluczył też możliwość wprowadzenia przez władze stanu wojennego. Adamec oświadczył następnie, że rząd odstąpi od zasady „kierowniczej roli partii komunistycznej” i dopuści do władzy nie-komunistów i ludzi młodych.

Premier dodał – co pozostaje w sprzeczności z poniedziałkowym oświadczeniem – że rząd nie popierał piątkowej akcji milicyjnej.

Radio praskie w programie o zasięgu krajowym zapewniło, że władze spotkały się z przedstawicielami demonstrantów, ale nie podało szczegółów.

Natomiast oficjalna agencja prasowa CTK podała, że biuro Prokuratora Generalnego CSRS „bada przypadki akcji podjętych przez siły bezpieczeństwa w Pradze 17 listopada”.

Wg danych oficjalnych w piątkowych zajściach raniono 38 osób, z których 8 pozostaje w szpitalu. Świadkowie twierdzą, że rannych musiało być o wiele więcej.

Brutalna akcja policji, która użyła pałek, gazów łzawiących, a także szczuła demonstrantów psami, spowodowała, że liczba demonstrujących na Placu Waclawa rośnie z dnia na dzień, dochodząc do 300,000.

CTK stwierdziło, że śledztwo zostało zapowiedziane przez szefa czeskiego wydziału prasy, Milana Kasika, który poinformował, że z wnioskiem wystąpił premier Czech – Frantisek Pitra. Wczoraj radio podało również, że demonstracje rozpoczęły się także w drugim co do wielkości mieście CSRS – Bratysławie.

Agencja CTK wymieniła także Ostrawę, Brno, Ołomuniec, jako miejscowości, w których odbyły się manifestacje. Do protestów przyłączyły się uniwersytety w miejscowościach: Kosice, Branska Bystrica i Zvolen. Demonstranci żądali ukarania winnych masakry, rozpoczęcia dialogu ze społeczeństwem oraz wyrażali poparcie dla strajku teatralnego.

Do ogólnych żądań zmian dołączył swój głos arcybiskup Frantisek Tomasek, prymas Kościoła rzymsko-katolickiego w Czechosłowacji.

Najbardziej znany działacz ruchu obrony praw człowieka, Vaclav Havel, przemówił wczoraj do tłumów zgromadzonych na Placu Waclawa z balkonu domu, w którym mieści się redakcja

„Wolnego Słowa”, organu Partii Socjalistycznej, która stanęła po stronie Forum Obywatelskiego.

Havel powiadomił ludzi o zgodzie premiera Adamca na wszczęcie dialogu, co zostało przywitane ogromnym aplauzem blisko 300,000 tłumem.

„Premier powiedział, że nie będzie stanu wojennego – mówił Havel wśród okrzyków radości – i przyrzekł rozpoczęcie rozmów z Forum Obywatelskim... i zarządził śledztwo w sprawie piątkowych zajść”.

Aż do tej pory zwolennicy twardej linii w przywództwie partyjnym odrzucają możliwość dialogu z opozycją, pomimo wzrastającego niezadowolenia.

Jeszcze w poniedziałek Milos Jakes, w swoim przemówieniu stwierdził, że „podżeganie emocji i wzburzenia nie pomaga w tworzeniu rzeczowego, kulturalnego dialogu w sprawie wszystkich pilnych kwestii dotyczących przebudowy i rozwoju socjalizmu, który w pełni popieramy jako niezbędny”.

W Washingtonie, rzecznik departamentu stanu, Margaret Tutwiler oświadczyła, że wypadki w Pradze „pozostają w jaskrawym kontraście z innymi krajami Europy Wschodniej, które zaczynają odpowiadać na żądania swoich obywateli”.

(eb) “¹¹⁷

Vydání novin Dziennik Związkowy ve středu 22. listopadu přineslo článek z agenturních zdrojů Reuters a UPI pojednávající o dialogu komunistické strany s disidenty. Jsou mezi nimi vyjmenováni všichni aktéři jednání ze strany opozice.

Vládnoucí strana je zde popsána jako roztržštěná mnohoproudá politická moc, kterou pohled na 17. listopad a ochota vyjednávat s opozicí rozdělila na několik názorových proudů. Reformní křídlo je ochotné k ústupkům, vyjednává s opozicí a odsuzuje násilí použité při demonstracích, zatímco konzervativní křídlo, které autor nazývá „příznivci tvrdé linie ve vedení strany“, je proti všemu výše zmíněnému a obviňuje demonstranty z rozdělování obyvatelstva, zabraňování pokračování politiky přestavby a především slušnému společenskému dialogu. Autor se podrobně zaměřuje na kontrastování detailnosti zpravodajství různých složek komunistických orgánů, a to až už poukazováním na zatajování informací, kdy „pražské rádio (...) nesdělilo detaily“, nebo na srovnávání zpravodajství oficiálních zdrojů se svědky událostí. Právě zřetel na detailní průběh informací, který autor podtrhává jmenováním donucovacích prostředků použitých policií, která „použila obušky, slzný plyn a poštvala na demonstranty psy“.

¹¹⁷ Rozpoczęcie dialogu w Czechosłowacji?, in: Dziennik związkowy. Rok wyd. 1989, roč. 82(č. 226), s. 1, 6.

Právě forma zásahu je důvod, proč se počet demonstrantů stále zvyšuje a rozšiřování do dalších měst pokračuje, co je v článku dokládáno nejen opakovaným udáváním statistických počtů, vyjmenováváním měst, ale také frázemi typu „počet demonstrantů (...) roste ze dne na den“ nebo „demonstrace (...) začaly také v druhém největším městě ČSSR“. Čtenář je informován o nové opoziční organizaci Občanském fóru. Dozví se o jeho celospolečenské velikosti, možnostech růstu a postulátech, jejichž důležitost je zveličena citováním Václava Havla. Ten je v textu představen v superlativech jako „nejznámější lidskoprávní aktivista“ nebo je zdůrazněna jeho vedoucí úloha v hnutí a je nazýván jako „čelní postavou české opozice“. Speciální postavení v textu zaujímá socialistická strana, která se odpoutala od vládnoucí moci, podporuje demonstranty a své sídlo uvolnila k proslovům. Katolická církev, důležitá integrační složka polské společnosti, ústy církevního hodnostáře stojí na straně demonstrující opozice. Podobně jako v předchozích článcích jsou zmiňovány názory západních vlád. V tomto článku mluví americké administrativy, která pro polskoamerického čtenáře představuje domácí politickou scénu, kladně hodnotí výjimečnou podstatu československých událostí mezi dalšími ve východní Evropě.

3.3 GENERALNÍ STÁVKA

3.3.1 TRYBUNA LUDU

„Strajk generalny w CSRS

PRAGA. OD STAŁEGO KORESPONDENTA

Zapowiadany na poniedziałek strajk generalny stał się politycznym faktem. Wyszedł na zewnątrz zakładów, instytucji, szkół, przybrał manifestacyjny, ludowy, ogólnokrajowy charakter o patriotycznych barwach.

Musiał na świadkach tego wydarzenia wywołać wrażenie powszechnej demonstracji przeciw pewnemu modelowi życia społecznego, uznanego za krępujący i nie przystający do współczesnych i perspektywicznych potrzeb zwłaszcza młodego pokolenia. Budziło przy tym szacunek niezwykle wprost obywatelskie samodzyscyplinowanie wielkich manifestujących rzesz.

Główne hasła, pod którymi strajk się odbywał to poparcie dla Forum Obywatelskiego, żądania pluralistycznej demokracji, wolnych wyborów, zmiany konstytucji, zerwania z monopolem władzy KPCz. Obserwatorzy zauważyli przy tym, że towarzyszyły mu, podobnie jak poprzedzającym go demonstracjom, także różne fakty, symbole, wypowiedzi właściwe politycznemu romantyzmowi. Tu zaś może tkwić zalążek niejednego rozczarowania. Zwłaszcza,

że nie brak sygnałów świadczących o możliwościach narastania niektórych konfliktów związanych m. in. z postulatami o charakterze rewindykacyjnym.

Działacze Forum Obywatelskiego poprzez telewizyjne wystąpienia swych rzeczników zwrócili się o zakończenie od wtorku ciągu wszelkich publicznych demonstracji i przejście do pracy politycznej o bardziej organicznym charakterze. Wstrzeźliwie odnieśli się do owej propozycji niektórzy przywódcy studentów. Z ich ust słyhać zapowiedzi konstytuowania studenckiego strajku do czasu spełnienia wszystkich postulatów młodzieży. Tymczasem według działaczy Forum, zgłaszane dotąd postulaty zostały w zasadzie przez władze spełnione lub padła wiążąca obietnica ich spełnienia.

Niewątpliwie istotnym wydarzeniem stało się opublikowanie przez Forum jego założeń programowych pod nazwą „Czego chcemy”. Deklaracja składa się z siedmiu rozdziałów postuluje m. in. zmianę konstytucji; wolne wybory; zmianę systemu politycznego państwa na pluralistyczne; zmianę zasad ekonomicznych – m. in. stworzenie „rozwinętego rynku”, rozbicie monopolii gospodarczych, równoprawności różnych sektorów, przy koordynacyjnej, regulacyjnej i kontrolnej roli państwa. Zakłada respektowanie zasad praworządności i sprawiedliwości społecznej, wzmoczenie działań dla ochrony środowiska. Domaga się swobód w dziedzinie kultury, pozbawienia państwa monopolii na kształcenie, odideologizowanie kultury.

Zwraca uwagę, że w szeregu punktów założenia te pokrywają się właściwie z wielu wcześniej ogłoszonymi przez KPCz celami reform. Czy ułatwi to zapowiedziane na wtorek negocjacje Forum Obywatelskiego z rządem? Zapewne powinno. Partia znalazła się, w ciągu bardzo krótkiego czasu w stanie dramatycznym. Świadczą o tym nadzwyczajne, jedno po drugim posiedzenia plenarne KC, konferencje, zebrania, rezolucje innych organów partii. Świadczą gwałtowne zmiany personalne, zwłaszcza w szczeblach centralnych, w gruncie rzeczy wymuszane okolicznościami.

Atakowana z zewnątrz ostro, często bezwzględnie zaczyna odczuwać oznaki kryzysu i to we własnych szeregach, już przedtem dość krytycznych, ostatnio zaś szczególnie rozgorączonych polityką swego kierownictwa, które – jak się podkreśla – nie sprostało wymogom czasu i wydarzeń. W tej sytuacji decyzja o nadzwyczajnym zjeździe z zapowiedzią wyborów do władz, kolejne decyzje kadrowe, towarzyszące temu uchwały, które wskazują na wolę poszukiwania możliwie najkorzystniejszych dla kraju rozwiązań politycznych – dowodzą realizmu partii, jej woli samooczyszczenia, naprawy błędów, dają zarazem szansę na odrodzenie się zdolności do aktywnego działania w obronie socjalizmu. Wykorzystanie tej szansy wymagać będzie, oczywiście, niezwykle uporczywych zabiegów.

I jeszcze odnotujemy kilka innych ważniejszych bieżących wydarzeń:

Wniosek Komitetu Centralnego KPCz do rządów CSRS i CSR o odwołanie z funkcji ministrów spraw wewnętrznych tych rządów. Propozycję Czechosłowackiej Partii Socjalistycznej powołania „koalicyjnych rządów porozumienia narodowego”. Dymisję kierownictwa Czechosłowackiej Partii Ludowej. Zmianę kierownictwa CRZZ. Zmianę kierownictwa Czechosłowackiego Związku Dziennikarzy, ukształtowanie się jego prezydium na zasadach właściwych dla Frontu Narodowego. Zmianę na stanowisku dyrektora generalnego telewizji. Coraz liczniejsze wywiady z A. Dubczkiem, z zapowiedziami jego powrotu do życia politycznego oraz wywiady z W. Havellem, który m. in. sądzi, że wolne wybory powinny odbyć się za rok. Zasygnalizowano inicjatywę zmierzającą do powołania partii socjaldemokratycznej. Rząd federalny mianował dyrektorem generalnym telewizji czechosłowackiej Miroslava Pavela. Zastąpił on na tym stanowisku Libora Bartla, który podał się do dymisji. Miroslav Pavel był dotychczas rzecznikiem rządu.

W poniedziałek po południu na placu Wacława kolejny masowy wiec, podobno tym razem ostatni. Ma zamknąć dekadę wieców, pochodów, demonstracji, dekadę, która tak gwałtownie zmieniła sytuację i oblicze kraju.

MARIAN KUSZEWSKI¹¹⁸

Článek o největší stávce osmdesátých let v Československu vyšel v hlavních polských komunistických novinách v úterý 28. listopadu 1989. Čtenář se z něho dozví detaily o podstatě a příčinách protestu, požadavcích OF a dění uvnitř komunistické strany. Obě strany dění jsou v textu uvedeny odděleně.

Autor začíná svůj článek patetickým stylem, kdy „předznamenávaná (...) generální stávka se stala politickým faktem“, ale vážně, když pomocí přídavných jmen „manifestační, lidový, celostátní“ popisuje zapojení Čechoslováků v generální stávce. Odsuzuje československý komunismus jako „obtěžující a do perspektivy mladé generace nevhodný“ politický systém, zároveň ale dodává, že společnost jako taková je zdravá, kdy formu davového protestu označuje za „sebedisciplinovanou“. Role OF je na jednu stranu v textu podepřena vyjmenováváním jeho požadavků, ale autor mu přisuzuje jistou naivitu, jeho styl označuje za „politický romantismus“. Opozice jako taková je v textu představena jako nejednotné uskupení, jehož různé odnože mají na režim jiné požadavky, kdy se například „studentští vůdci k tomuto návrhu postavili zdrženlivě“. Jejich požadavky jsou detailně popsány, ale jak je autor několikrát v textu zmiňuje,

¹¹⁸ Strajk generalny w CSRS, in: Trybuna Ludu. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 276), s. 1, 5.

řada těchto kroků se „překrývá s mnoha ohlášenými body reformních cílů KSČ“ a mnoho z nich „podle činovníků fóra (...) byly v zásadě vládou splněny nebo bylo přislíbeno jejich splnění“. Komunistická strana se podle textu nachází v nestálém období „prudkých personálních změn (...) v podstatě vynucených okolnostmi“, je „ostře z venku napadána“, „začíná pociťovat projevy krize i ve vlastních řadách“. Na rozdíl od romantismu opozice, v komunistické straně stále panuje realizmus, který je doložen její vůlí k vnitřní obrodě a „schopností aktivního působení v obraně socialismu“. Podobně jako začátek, je i článek ukončen pateticky popisem uplynulé dekády.

3.3.2 ŻYCIE WARSZAWY

„Początek końca stalinowskiego modelu socjalizmu. Strajk generalny w Czechosłowacji

Od stałego korespondenta WOJCIECHA WASILEWSKIEGO

Praga, 27 listopada

(P) Naoczni świadkowie Praskiej Wiosny powiadają, że to co działo się w poniedziałek w Pradze i w całym kraju przeszło ich najśmielsze oczekiwania. Miliony ludzi w niezwykle zdyscyplinowanej i odpowiedzialnej – co podkreślił Vaclav Havel – formie dały wyraz swego poparcia dla budowania kraju wolnego od wszechpotężnego monopolu jednej partii, kraju rządzącego się prawem i demokracją. Agencja CTK określiła wydarzenia jako „początek końca stalinowskiego modelu socjalizmu”.

Już od rana w stolicy, a także w większych ośrodkach miejskich panowała podniosła atmosfera. Frekwencja w miejscach pracy była wyjątkowo duża. Po ulicach krążyły samochody z flagami narodowymi i postulatami Forum Obywatelskiego. O godz. 12 zawyły syreny fabryk i klaksony aut. Pracownicy telewizji strajkowali w ten sposób, że przeprowadzali bezpośrednie transmisje ze stolicy i innych miast. W jednej z poczt praskich w okienkach zapalono świeczki. Piekarze stołecznej piekarni w Michlach odeszli od pracy jedynie na pięć minut, by – jak powiedzieli – chleba dla nikogo nie zabrakło. W niektórych otwartych sklepach spożywczych wisiały plakaty: „Popieramy studentów, między 12 a 14 gwarantujemy wyjątkową usługę”.

Z dostępnej mi informacji wynika, że strajk polityczny przeprowadzono zgodnie z zaleceniami Forum Obywatelskiego, to jest jako manifestację kontynuowania głębszych zmian. Przy czym protest generalny pomyślany był od początku tak, aby nie przysporzyć strat materialnych gospodarce narodowej (między 12 a 14 w handlu i usługach jest przerwa obiadowa). Tam, gdzie do pewnych strat doszło, załogi zadeklarowały, że nadrobią je w wolnym czasie. Nie zatrzymała się praca w działach produkcji ciągłej i górnictwie. Dwie godziny stało praskie

metro, także autobusy i tramwaje. Część górników z Ostrawsko-Karwińskiego Zagłębia Węglowego protestowała, że nie umożliwiono im udziału w strajku nie wywołując ich na czas na powierzchnie.

W czasie tych dwóch godzin ludzie wychodzili z fabryk, biur i szkół na ulice, gromadzili się, wymieniali poglądy, dyskutowali. Na placu Wacława nawoływano przedstawicieli kierownictwa KPCz do zaprezentowania swojego stanowiska. Do praskich robotników przemówił bardzo ostatnio tu popularny doc. V. Komarek, dyrektor Instytutu Prognoz Czechosłowackiej Akademii Nauk, z którym nasza gazeta drukowała rozmowę na początku roku, a którego wielu ludzi uczyniłoby premierem, czego wyrazy znaleźć można w licznych rezolucjach i na transparentach.

Słowacka rewolucja przebiega równie burzliwie, jak czeska, choć odbywa się jakby nieco innymi metodami. W Bratysławie powstało – podobne do Forum Obywatelskiego – Stowarzyszenie: „Społeczeństwo Przeciw Przemocy”. Fakt ten komentował Havel: zaczyna się rodzić nowy kształt prawdziwej federacji, odrzucającej totalitarne przejawy pseudofederacji. Federacji, w której jest także miejsce dla mniejszości narodowych Węgrów, Ukraińców i Polaków.

W czasie ogólnospolecznego dialogu, który objął cały kraj, w ciągu tych dwóch godzin wiele mówiono także o wzajemnych stosunkach między członkami partii i sympatykami Forum. To ostatnie – przeważa opinia – otwarte jest dla wszystkich sił, ludzi i organizacji.

Większość uczestników strajku, którzy nie musieli wracać do swych warsztatów pozostała na placach. W Pradze natomiast na wypełniony od południa plac Wacława przybywali kolejni manifestanci. Po godz. 14 rozpoczął się wielki wiec ludności, w czasie którego przemawiali rzecznicy poszczególnych organizacji i protestujących grup. Owacyjnie przyjęto stwierdzenia doc. Komarka, gdy mówił o tym, że lud zasługuje za najlepszy rząd, zdolny pokierować procesem reform i demokracji, zgodnie z postulatami Forum Obywatelskiego.

Zgromadzeni, po odśpiewaniu hymnu, ok. godz. 17.30 zaczęli w spokoju się rozchodzić. I choć miał to być ostatni mityng, to jednak wielu skandowało, by jeszcze się tu spotykać – tak długo aż nie zostaną spełnione wszystkie postulaty, aż powołane do tego ciała w rodzaju rządu, czy Zgromadzenia Narodowego nie podejmą prawdziwego dialogu o systemie pluralistycznym, o wolnych wyborach, o rzeczywistej reformie ekonomicznej, wreszcie o ukaraniu tych wszystkich, którzy winni są dzisiejszej kondycji kraju. Komitety strajkowe nie rozwiązały się. Radio i telewizja podały że w poniedziałek o godz. 6 rano odwiedził górników Kladna sekretarz generalny KPCz Karel Urbanek, informując ich m. in. że nadzwyczajny zjazd partii zwołano na 26 stycznia przyszłego roku. Podano także wiadomość, iż nowym szefem telewizji

mianowany został dotychczasowy rzecznik rządu federalnego Mirosław Pavel. Rząd natomiast wyznaczył delegację do zapowiedzianych na wtorek rozmów z Forum Obywatelskim.

WOJCIECH WASILEWSKI ¹¹⁹

Článek deníku *Życie Warszawy* z úterý 28. listopadu 1989. Už z použitého chytlavého a lehce oxymórního slovního spojení „*začátek konce stalinského modelu socialismu*”, pocházejícího ze servisu ČTK, může čtenář vytušit popisované radikální změny. Téměř celý článek je věnovaný detailnímu popisu průběhu generální stávky a roli opozice v ní a v československé společnosti celkově. Pouze poslední odstavec obsahuje krátké shrnutí kroků komunistů.

V úvodní větě textu se autor odvolává na „*očitě svědky pražského jara*”, čímž hned z počátku dodává čtenáři pocit legitimacy. Podíváme-li se na popis demonstrantů, můžeme se dočíst, že se jednalo o miliony lidí. Václav Havel v textu vyzdvihuje formu průběhu jejich protestu jako „*ukázněnou a zodpovědnou*”. Všelidová účast na stávce byla nečekaná. Autor to ilustruje ve vyjádřeních jako „*překonal i nejmělejší očekávání*” nebo „*frekvence (...) byla mimořádně velká*”. Stávka samotná „*proběhla shodně s pokyny OF*”, tedy tak, „*aby ekonomice neuštědřili materiálové ztráty*”, a kde ztráta vznikne, „*napracují ji ve volném čase*”. Vysvětlení, že v hodinách stávky „*je v obchodu a servisu přestávka na oběd*”. V textu jsou tyto způsoby popsány v několika případech. Zde se autor zaměřuje především na neobvyklá provedení – „*pracovníci televize (...) vysílali živě*”, „*v okénku (...) pošty byly zapáleny svíčky*”, „*pekaři (...) odešli z práce na pět minut, aby (...) nikomu nechyběl chléb*”, podobně prodejny „*garantují mimořádnou obsluhu*” a horníci protestují, že „*stávka jim nebyla umožněna*”. Zaměření se na tyto nezvyklé případy mohou ve čtenářích vyvolat pocit neužitečnosti, ale jak je vysvětleno, stávka je „*manifestací na podporu pokračování hlubších změn*”.

Dále si autor všímá vývoje společnosti na Slovensku, který determinuje československé vypořádání se s otázkou federace. Zde je citován Havel, který v nově vzniklém hnutí *Verejnost* proti násilí vidí „*novou podobu opravdové federace*” a zdůrazňuje roli menšin, mezi nimiž jsou zdůrazněni Poláci.

3.3.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA

„Strajk generalny objął całą Czechosłowację

PRAGA (PAP). Zakończzone w nocy z niedzieli na poniedziałek plenum KC KPCz podjęło decyzję o przyspieszeniu zjazdu partii, wyznaczając jego rozpoczęcie na 26 stycznia.

¹¹⁹ Początek końca stalinowskiego modelu socjalizmu, in: *Życie Warszawy*. Rok wyd. 1989, roč. 46(č. 276), s. 1, 4.

Plenum dokonało również zasadniczych zmian personalnych, w rezultacie których z kierownictwa KPCz zniknęli wszyscy, związani w jakikolwiek sposób z interwencją 1968 roku lub z czystkami, które w latach 1969-60 wyeliminowały z szeregów partii ok. 500 tys. członków. Najmłodszym członkiem nowego kierownictwa został awansowany na członka prezydium, sekretarza KC KPCz 38-letni przewodniczący Socjalistycznego Związku Młodzieży Vasil Mohorita.

Obradom przewodniczył sekretarz generalny KC KPCz Karel Urbanek, który na zakończenie obrad raz jeszcze podkreślił konieczność dialogu z opozycją zgrupowaną wobec „Forum Obywatelskiego” i Vaclava Havela.

*

Jako „początek końca stalinowskiego modelu socjalizmu” określiła agencja CTK to, co działo się w Pradze w poniedziałek w godzinach 12.00-14.00, na którą to porę „Forum Obywatelskie” wyznaczyło strajk generalny. Sama agencja też strajkowała, lecz – zgodnie ze swymi powinnościami sprawozdawczymi – tylko 15 minut. Według czechosłowackiego radia, podobnie krótkie formy protestu objęły wszystkie zakłady pracy republiki, z tym, że 60-70 proc. z nich strajkowało w całości lub na poszczególnych wydziałach, przez okragle 2 godziny. W stolicy stanęła komunikacja, metro, tramwaje, taksówki; na 2 godziny zamarł ruch w porcie lotniczym. Nie uległa kwestii, iż wezwanie „Forum Obywatelskiego” do strajku generalnego spotkało się z autentycznym olbrzymim poparciem czechosłowackiego społeczeństwa, które manifestacyjny udział w akcji potraktowało bardzo poważnie, jako swój patriotyczny obowiązek obywatelski. Na ulice miast wyszły pochody z flagami o barwach narodowych. Na placu Wacława zebrało się na kilkadziesiąt minut ok. 250. tys. osób. Czas akcji strajkowej przeznaczono głównie na dyskusje o przyszłości kraju.

Podobna manifestacja odbyła się w stolicy Słowacji – Bratysławie. ¹²⁰

Krátký článek publikovaný 28. listopadu 1989 v Gazetě Krakowské se podle svého nadpisu má věnovat generální stávce. Její velikost autor dokládá spojením „celé Československo” v jeho nadpisu. K překvapení čtenáře, až druhá část článku je věnována tomuto tématu. První část článku popisuje personální dění na plénu komunistické strany. Zde si povšimněme, jak autor tyto změny označuje za „zásadní” a lehce pejorativně uvádí, že „ze strany zmizeli všichni spjatí (...) s intervencí 1968 (...)”. Výsledkem pléna je podle článku „potřeba dialogu s opozicí”, která je soustředěná okolo OF a Václava Havla. Obě entity jsou v textu čitelně odděleny.

¹²⁰ Strajk generalny objął całą Czechosłowację, in: Gazeta Krakowska. Rok vyd. 1989, roč. 41(č. 277), s. 2.

Druhá část článku, jak je výše zmíněno, se věnuje tématu slibovanému v nadpisu. Stávka je popisována jako společenská událost, která se „setkala s obří autentickou podporou československé společnosti“, jež ji chápe jako „velmi vážně myšlený patriotický občanský závazek“. Autor se zaměřuje na popis způsobu stávky v ČTK, z jejíhož servisu článek čerpá, kdy její pracovníci stávkují, ale shodně s „zpravodajskými povinnostmi“. Podobně disciplinovaně prý stávkují také zaměstnanci rádia a dalších podniků.

3.3.4 GAZETA WYBORCZA

„Praga w samo południe

We wtorek rozpoczyna się negocjacja Forum Obywatelskiego z premierem Adamcem. Tematem rozmów będą wolne wybory, powołanie rządu tymczasowego, likwidacja cenzury, uwolnienie wszystkich więźniów politycznych.

Punktualnie o dwunastej w poniedziałek bicie w dzwony kościelne, ryk syren fabrycznych i klaksony samochodów oznajmiły rozpoczęcie dwugodzinnego strajku generalnego w Czechosłowacji, pierwszego od 21 lat. Stało metro, zamknięto wszystkie sklepy, zastrajkowała też większość praskich fabryk i instytucji. Na placu Wacława zebrał się 700-tysięczny tłum. Ze wszystkich stron nadciągały delegacje z transparentami. Ci, których nie pomieścił plac, manifestowali w przyległych ulicach.

Większość milicjantów, których obecność ograniczała się do kierowania ruchem ozdobiła mundury kokardą w barwach narodowych. „To wspaniale. Popieram strajkujących i mam nadzieję, że już wkrótce u nas także będzie prawdziwa demokracja” – powiedział nam młody uśmiechnięty milicjant, przed którym nie kryliśmy, że jesteśmy z „Gazety:”. Gdy w pobliżu placu przejeżdżały samochody milicyjne, tłum pozdrawiał je oklaskami i okrzykami. Siedzące w nich patrole dyskretnie pokazywały V.

Wiece odbywały się w tym samym czasie w różnych częściach Pragi: w Dejvicach, na placu Pavlova, przed Teatrem Narodowym. Na Vysocanach do zgromadzonych robotników przemawiał akademik Valter Komarek – dyrektor instytutu prognostycznego Czechosłowackiej Akademii Nauk, którego środowiska niezależne chciałyby widzieć w roli premiera. Na placu Pokoju z manifestantami rozmawiał Jiri Rum, naczelny redaktor niezależnych „Ludowych Novin” zwolniony z aresztu w poniedziałek w nocy. „Przez całe życie czekałem na coś takiego, już nie wierzyłem, że to nastąpi” – powiedział.

Strajkowali też pracownicy radia i telewizji, ci ostatni przekazując bezpośrednio relacje z wieców w całym kraju. Dzięki nim dowiedzieliśmy się, od razu, że strajk generalny ogarnął

całą Czechosłowację. Strajkowano m.in. w Brnie, Ostrawie, w Usti nad Łabą, w Czeskich Budziejowicach, Libercu, Koszycach, Bratysławie i Bańskiej Bystrzycy.

Według informacji, które napłynęły do godz. 15 do Centrum Informacyjnego Forum Obywatelskiego, w strajku brało udział ponad 700 zakładów.

Na kolejnym półmilionowym wiecu na placu Waclawa, który rozpoczął się o godz. 18 przedstawiciele Forum Obywatelskiego wezwali do niepodejmowania dalszych strajków i utrzymania gotowości strajkowej do czasu spełnienia żądań opozycji.

Andrzej JAGODZIŃSKI, Andrzej ŁOMANOWSKI¹²¹

Článek z Gazety Wyborczé věnovaný generální stávce vyšel tiskem v úterý 28. listopadu 1989. Jeho autoři Andrzej Jagodziński a Andrzej Łomanowski se v něm věnují detailnímu popisu průběhu dne, kdy se v Československu konala generální stávka. Už v samotném nadpisu, který se zaměřuje na detaily, když uvádí místo („Praha”) a čas („v samé poledne”) je cítit dramatická atmosféra. Podobně laděný je začátek popisu stávky, kde autoři se autoři drží dramatického tónu. To můžeme vysledovat na vyjádřeních jako „přesně ve dvanáct”, „odbíjení kostelních zvonů” nebo ve zdůraznění pomocí opakování „zastavilo se metro, zavřely všechny obchody, stávkovala většina (...), ze všech stran přicházely”. Autoři dále představují polskému čtenáři československou policii. Její kladný obraz dělá uvedený „mladý usmívající se policista”, „ukazování symbolů V” či „kokarda v národních barvách”. Velikost události je udávána nejen zmiňováním číselných hodnot při odhadech počtu demonstrujících „700tisícový dav” a „700 továren”, ale také jmenováním různých míst v Praze „v Dejvicích, na náměstí I.P Pavlova, před Národních divadlem (...) na Vysočanech (...) na náměstí Míru” a podobné jsou jeho intence při vyjmenovávání různých měst v Československu.

3.3.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY

„Dwugodzinny strajk w Czechosłowacji

Praga (Reuter, UPI, CT) – Dzisiaj robotnicy w Czechosłowacji przyłączyli się do 2-godzinnego strajku, który opozycja określiła jako „referendum w sprawie rządów jednej partii”.

Ponad 700 fabryk, zakładów pracy, przedsiębiorstw (w tym największe zakłady przemysłu stalowego i samochodowego) głosowało za udziałem w dzisiejszym strajku.

W Pradze stanęły tramwaje, taksówki oraz transport podziemny, a syreny fabryczne, dzwony kościelne i klaksony samochodowe ogłosiły początek strajku-referendum.

¹²¹ Praga w samo południe, in: Gazeta Wyborcza. Rok wyd. 1989, roč. 1(č. 144), s. 1.

Jiri Kanturek, jeden z głównych liderów Forum Obywatelskiego powiedział, że planowane później spotkanie może być ostatnim z szeregu protestów, które ciągnęły się przez 11 dni i doprowadziły do odejścia większości najbardziej skompromitowanych przywódców komunistycznych.

Po drugim nadzwyczajnym posiedzeniu Komitetu Centralnego, liczącego 206 członków, na którym wybrano nowego sekretarza partii – Karela Urbanka, z 13-osobowego Biura Politycznego partii odeszli: Miroslav Stepan, szef partii w Pradze, Miroslav Zavadil, przywódca federacji komunistycznych związków zawodowych i Josef Lenart – zajmujący się z ramienia partii sprawami zagranicznymi. Wszyscy trzej byli członkami Prezydium.

Do Politbiura przyjęto 7 nowych członków, przeważnie mało znanych, a wśród nich Vasila Mohoritę – lidera socjalistycznego Związku Młodzieży i Miroslava Valka – przewodniczącego Związku Pisarzy. Następca Stepana, nowy szef partii w Pradze, Viktor Pasler nie wszedł do Politbiura, chociaż tradycyjnie jedno z miejsc jest rezerwowane dla przywódcy partyjnego stolicy.

W niedzielę, nowy przywódca partyjny Karel Urbanek wyznaczył na 26 stycznia nadzwyczajne posiedzenie plenarne partii, które normalnie odbywa się co 5 lat, a premier Ladislav Adamec przyrzekł przywódcom opozycyjnym, że poprze ich żądania dotyczące rozszerzenia swobód i większego udziału nie-komunistów w rządzie.

Adamec przyrzekł ponadto rozpatrzyć możliwość uwolnienia więźniów politycznych, uformowania komisji, która ustaliłaby winnych brutalnych aktów przemocy, zastosowanej wobec manifestujących 17 listopada na Placu Waclawa, prosząc jednocześnie o cierpliwość, gdyż dokonanie tak daleko idących zmian, jak postuluje Forum Obywatelskie nie jest możliwe „w ciągu jednej nocy”.

Co prawda, tłum w niedzielę skandował „Adamec, Adamec” (a także „Dubczek, Dubczek”), kiedy ten przemówił do zebranych na Placu Waclawa, ale równie potężnym aplauzem przyjęto słowa krytyczne pod adresem premiera, jakie wypowiedziała następnie Miriam Malotinova, określając jego wystąpienie jako „rozzarowujące”.

Mówczyni podkreśliła pozytywne znaczenie, jakie ma wola porozumienia z Forum Obywatelskim, ale „chciała dziś usłyszeć o wolnych wyborach”, zamiast uspokajających, ogólnych przyrzeczeń.

Przed tym wystąpieniem Vaclav Havel spotkał się z premierem Adamcem, nazywając rozmowę „bardzo pozytywną”. Następne spotkanie czołowego opozycjonisty z nastawionym liberalnie premierem ma nastąpić jutro.

Forum Obywatelskie ma przedstawić 6-punktowy program obejmujący m.in. wolne wybory z równymi prawami dla wszystkich partii, dążenie do zjednoczenia Europy, gospodarkę opartą na różnych rodzajach własności z inwestycjami kapitału zagranicznego.

Natomiast nowy przywódca partii komunistycznej, Karl Urbanek opowiedział się za utworzeniem rządu koalicyjnego, w skład którego weszliby zarówno komuniści, jak i niekomuniści, podkreślając, że dialog z Forum Obywatelskim „jest możliwy i konieczny”, ponieważ „Forum Obywatelskie jest rzeczywistością.

„Negocjacje z tą grupą są jedyną drogą wyjścia z napiętej sytuacji” – dodał. (eb) ¹²²

Již z nadpisu článku novin Dziennik Związkowy z pondělí 27. listopadu 1989 se čtenář dozví délku stávký, která v tentýž den proběhla v celém Československu. Umístění slova „*dvouhodinový*“ hned na počátek může čtenáři podsouvat názor, že se jednalo o krátkou stávký, ale doslovně to není v článku zmíněné. Charakter a pozadí stávký autor několikrát čtenáři přibližuje a opakovaně ho charakterizuje jako „*referendum ve věci vlády jedné strany*“ nebo „*stávko-referendum*“. Velikost stávký je podložena počtem míst, kde se stávkovalo, a to bylo „*přes 700 továren, podniků a provozů*“. Popisným vyjmenováním zastavených triády dopravních prostředků, kterými byly „*tramvaje, taxi, metro*“ a doprovázených zvukovými efekty „*továrních sirén, kostelních zvonů a klaksonů aut*“, autor dodává popisovanému okamžiku autenticitu a sílu. Následující odstavce textu se věnují změnám na politické scéně. Z komunistické strany slovy představitele OF vlivem protestů „*odešla většina nejvíce zkompromitovaných komunistických představitelů*“. Autor toto dokládá vyjmenováním odejitých a záhy nově jmenovaných politiků ve vedení komunistické strany. Ladislav Adamec je v textu představen jako „*liberální premiér*“. Podložené je to tvrzením, že „*podporuje žádosti na rozšíření svobod a většího podílu nekomunistických stran ve vládě*“ nebo vyjmenováním návrhů typu „*možnosti propuštění politických vězňů, zformování vyšetřovací komise k nalezení pachatelů brutálního násilí na manifestujících 17. listopadu na Václavském náměstí*“. Premiér ale demonstranty „*prosí o „trpělivost“ při prosazování změn*. Právě tyto průtahy následně v textu kritizovány představitelkou OF, která „*dnes chtěla slyšet o svobodných volbách*“. Bezvýhodnost pozice KSČ a nutnost spolupráce s OF v textu stvrzuje její nový předseda slovy, že „*dialog (...) je možný a nutný*“, poněvadž „*Občanské fórum stalo se skutečností*“ a znevažujícím stylem ho nazývá „*tou skupinou*“.

¹²² Dwugodzinny strajk w Czechosłowacji, in: Dziennik związkowy. Rok wyd. 1989, roč. 82(č. 228), s. 1, 6.

3.4 KANDIDÁTI NA PREZIDENTA

3.4.1 TRYBUNA LUDU

„Wokół wyboru prezydenta CSRS

PRAGA. (Korespondent PAP).

We wczesnych godzinach rannych zakończyły się w Pradze rozmowy „okrągłego stołu”, poświęcone sprawie wyboru nowego prezydenta. W wyniku rozmów, w których uczestniczyli przedstawiciele Prezydium KC KPCz, Partii Socjalistycznej i Ludowej, Socjalistycznego Związku Młodzieży oraz dotychczasowej opozycji skupionej wokół Forum Obywatelskiego i strajkujących studentów – ustalono, że prezydentem powinien zostać obywatel bezpartyjny, którego kandydatura znajdzie społeczną akceptację. Do jej uzyskania konieczne jest przedłużenie konstytucyjnego okresu 14 dni, wystarczających dotąd do wyboru nowej głowy państwa.

Uczestnicy rozmów odrzucili możliwość przeprowadzenia powszechnego referendum – jako sprzeczną z czechosłowacką tradycją polityczną, skomplikowaną i nie odpowiadającą aktualnej sytuacji wewnątrzpolitycznej.

Prezydenta CSRS powinien więc – zgodnie z ustaleniami – wybrać parlament, ale zrekonstruowany w którym mają zasiąść „przedstawiciele nowych prądów politycznych”. Rekonstrukcja parlamentu będzie przedmiotem dalszych negocjacji politycznych.

Podkreślono, że nowy prezydent będzie pełnił swój urząd jedynie do nowych, demokratycznych wyborów.

Komunikat z obrad „okrągłego stołu” stwierdzający, że prezydent Czechosłowacji – zgodnie z osiągniętym porozumieniem – wybrany zostanie przez „przebudowany parlament” wywołał burzę protestów ze strony KPCz. Rzecznik KC KPCz J. Hora oświadczył, iż nie ustalono ani konkretne daty wyborów, ani ich formy. Stanowisko w tej kwestii może zająć – w imieniu KPCz – dopiero nadzwyczajny zjazd, który rozpoczyna się 20 grudnia. Dziś wiadomo tylko, że wybór, niezależnie od ich formy, mógłby się odbyć w ciągu 45 dni, zamiast dotychczasowych, przewidzianych przez konstytucję – 14.

Pod gmachem KC KPCz odbyła się w czwartek późnym popołudniem demonstracja, zwołana przez Demokratyczne Forum Komunistów. 2 tys. demonstrantów, wśród których był też sekretarz generalny KC KPCz K. Urbanek, domagało się referendum i zaprzestania manipulacji politycznych.

Sekretarz generalny KC KPCz oświadczył, że „niektórzy członkowie Prezydium KC KPCz poprosili o zwolnienie ze swych funkcji, inni zaś zostali odwołani”. Urbanek nie ujawnił szczegółów, dodał tylko, że informacje przyniesie piątkowe „Rude Pravo”.¹²³

Článek od korespondenta PAP byl v deníku Trybuna Ludu otištěn v pátek 15. prosince 1989. Popisuje začátek jednání o výběru nového prezidenta, která jsou líčena jako trvajících až do „časných ranních hodin“. Strany dění jsou vymezeny následovně. Kulatý stůl, celospolečenský orgán, jehož účastníci jsou v textu vyjmenováni, a byli jimi: „prezidium UV KSČ, Socialistická strana, Strana Lidová, Socialistický svaz mládeže a dosavadní opozice sdružená okolo Občanského fóra a stávkujících studentů“. Preference autora a jednotlivé entity můžeme sledovat na řazení jednotlivých účastníků a prostoru, který jim byl věnován.

Nový prezident podle výsledků jednání „musí být společností přijímaný, nestraničný občan“. Jeho volba bude v rukou parlamentu s účastí „představitelů nových politických proudů“, jenž je v textu také nazýván jako „zrekonstruovaný“. Zde autor poukazuje na názorový rozchod, rozhodnutí totiž „vyvolalo bouři protestů ze strany KSČ“. Jimi požadované referendum však už předtím účastníci jednání vyhodnotili a zamítli jako „rozporné s československou politickou tradicí, komplikované a neodpovídající aktuální vnitropolitické situaci“. Autor se snaží jednotlivé kroky podložit zákonnými předpisy a několikrát se v textu odvolává na ústavu ve sporu o lhůtu na volbu nového prezidenta, kdy se několikrát zmiňuje o „prodloužení ústavou daného období“.

3.4.2 ŻYCIE WARSZAWY

„Kto na Hradczany? Wyścig do prezydentury

Od stałego korespondenta WOJCIECHA WASILEWSKIEGO

Praga, 11 grudnia

(W) Utworzenie rządu porozumienia narodowego rozpoczęło nowy etap w rozwoju Czechosłowacji. Wstępna jego faza to konsekwentne ograniczanie wszelkich przejawów monopolu KPCz. Z budynków domów usuwane są wiszące tam latami gwiazdy i hasła, trwają rokowania na temat przejęcia lokali partyjnych dla potrzeb służby zdrowia i oświaty. Artyści zaczęli już grać, otwarto liczne praskie galerie sztuki. Studenci wszakże jeszcze strajkują, oczekując na wyniki prac specjalnej komisji parlamentu, powołanej dla wyjaśnienia wydarzeń

¹²³ Wokół wyboru prezidenta CSRS, in: Trybuna Ludu. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 291), s. 1.

z 17 listopada. W południe 11 bm. w miejsce planowanego strajku generalnego odezwały się syreny i przez 5 minut biły dzwony.

Na 12 bm. zapowiedziano posiedzenie Zgromadzenia Federalnego, które na początku obrad ma m.in. wybór nowego przewodniczącego na miejsce Aloisa Indry. Sądzę również, iż dojdzie do pierwszych kontrowersji dotyczących wyboru głowy państwa. Z kraju nadchodzą meldunki, iż na różnych zebraniach i manifestacjach Forum Obywatelskiego zgłaszany jest Vaclav Havel. Z kolei na konferencjach partyjnych mówi się z reguły o wsparciu dla byłego premiera Ladislava Adamca. Są również i inni kandydaci. Związek Młodzieży Socjalistycznej popiera np. Czezmira Cisarza. Alexander Dubczek, aczkolwiek Słowakiem jest już premier, także nie uchyla się od kandydowania. Havel powiedział, iż gdyby go wybrano piastowałby ten urząd jedynie do wolnych wyborów. Praga oblepiona jest plakatami i napisami żądającymi, aby właśnie on zasiadł na Hradczanach. Bez wątpliwości więc wybór prezydenta stało się zagadnieniem numer jeden.

Tymczasem nowa normalizacja życia społecznego biegnie w zawrotnym tempie, nie powodując przy tym większymi konfliktów. Organizacja np. zrzeszająca duchownych katolickich, współpracujących z rządem „Pacem in terris” oświadczyła 7 bm. kardynałowi Frantiszkowi Tomaszewskiemu, że się rozwiązuje. 11 bm. przedstawiciele głównych sił politycznych kraju osiągnęli porozumienie co do utworzenia w radiu i telewizji Rady Programowej, której zadaniem byłoby przestrzeganie dostępu do radia i telewizji wszystkim nurtów ujawniających się w społeczeństwie.

I jeszcze jeden dość spektakularny przykład. Otóż wielu z 250 tys. turystów z CSRS, którzy podczas minionego weekendu odwiedzili – w ramach ruchu bezwizowego – Austrię nie kupując (ku niezadowoleniu miejscowych handlowców) – zbyt wielu towarów, mogło oglądać rozpoczęcie prac przy likwidacji zasieków na południowej granicy Czechosłowacji. Pochodzą one z roku 1953, zaś ich usuwanie ma potrwać do końca tego roku.¹²⁴

Článek o prezidentské volbě v deníku Žítie Warszawy vyšel v úterý 12. prosince 1989. Autor Wojciech Wasilewski se v něm věnuje prezidentským kandidátům a vývoji v československé společnosti. Oproti předchozímu stavu, je podle autora situace uklidněná, a to díky „vytvoření vlády národního porozumění“, pouze studenti nepřestávají stávkovat a čekají na výsledky vyšetřování. V textu je jejich pokračující stávka důsledně naznačena („avšak studenti“). V „závratném tempu“ probíhá „nová normalizace společenského života“, která se projevuje

¹²⁴ Kto na Hradczany? Wyścig do prezydentury, in: Życie Warszawy. Rok wyd. 1989, roč. 46(č. 288), s. 4.

v organizaci církve, kdy se státní orgán kontrolující duchovní rozpouští, anebo ve vytvoření programových rad v médiích, které budou „dohlížet na dostupnost vysílání všem společenským proudům“.

Volba prezidenta byla v tehdejší době „hádkou číslo jedna“ a podle autorova názoru („rovněž si myslím“) přinese kontroverze. Zmiňuje dva hlavní kandidáty. Za opozici je na „shromážděních a manifestacích“ (masových akcích), navrhován Václav Havel, který by se zachoval demokraticky („zastával by úřad jedině do svobodných voleb“), a za kterým stojí veřejné mínění („Praha je oblepená plakáty a nápisy žádajícími, aby on usedl na Hradčanech“). Za KSČ se na „partijních konferencích“ (uzavřené akce menšího rozsahu) mluví o Ladislavu Adamcovi. Dále jsou i „jiní“ (méně významní) kandidáti, kteří jsou v textu pouze uvedeni.

3.4.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA

„Havel, Dubczek czy Adamec?“

PRAGA (PAP). Coraz bardziej emocjonująca staje się walka o urząd prezydenta Czechosłowacji. Pewniej, wydawałoby się dysponującej olbrzymim poparciem społecznym kandydaturze lidera opozycji i współpracy „Karty 77” Vaclava Havla coraz bardziej zagraża kandydat Komunistycznej Partii Czechosłowacji, b. premier federalny Ladislav Adamec. W poniedziałek kolejne poparcie dla Adamca wyraziły terenowe organizacje partyjne. Równocześnie, po dłuższym milczeniu, głos zabrał Alexander Dubczek, oświadczając w wywiadzie radiowym, że gotów jest przyjąć propozycje kandydowania.

11 bm. cieszący się dużym autorytetem Klub Socjalistycznej Przebudowy „Odnowa” wydał oświadczenie w pełni popierające kandydaturę Vaclava Havla.

O tym kto zostanie prezydentem zadecyduje, w nie ustalonym jeszcze terminie, Zgromadzenie Federalne, w którym przeważającą większość ma KPCz. Brak akceptacji dla kandydatury Havla oznaczałby jednak w praktyce kurs na konfrontacje, przed którym to zarzutem KPCz zdecydowanie się broni. “¹²⁵

Krátkou zprávu pocházející ze servisu PAP otiskla Gazeta Krakowska v úterý 12. prosince 1989. Název článku tázací formou vyjmenovává hlavní kandidáty v nadcházející prezidentské volbě. Podobně je tematizován celý, velmi strohý, článek. Už na počátku textu se autor čtenáři snaží demonstrovat vyhrocenost klání, kterou popisuje jako „*stále více emotivní (..) válku*“. Václav Havel je vykreslen jako kandidát nejen s „*obří podporou společnosti*“, ale dokonce

¹²⁵ Havel, Dubczek czy Adamec?, in: Gazeta Krakowska. Rok vyd. 1989, roč. 41(č. 289), s. 1, 2.

ho podporuje politický klub, který se „*těší velkou autoritou*“. Jeho postavení, je ale „*ohrožováno kandidátem Komunistické strany*“ Ladislavem Adamcem, který má podporu regionů. Nečekaným kandidátem, jež autor vyjadřuje konstatováním „*po delší odmlce*“, který se připravuje ke kandidatuře, je Alexander Dubček.

Text uzavírá autorovo shrnutí, v němž konstatuje situaci ve federálním shromáždění. Přiznává v něm také největší šance Václavu Havlovi. Jakákoliv „*neakceptace*“ jeho osoby by znamenala „*konfrontační kurs*“, jemuž KSČ se chce vyhnout.

3.4.4 GAZETA WYBORCZA

„HAVEL NA HRAD!“

Korespondencja Anny HUSARSKIEJ i Andrzeja JAGODZIŃSKIEGO z Pragi

Popierana niemal jednogłośnie, przez całe społeczeństwo kandydatura Vaclava Havla – na prezydenta – nie jest jedyną kandydaturą.

Jego konkurentem jest Aleksander Dubczek, który w poniedziałkowym wywiadzie dla czechosłowackiej agencji prasowej stwierdził: „Ojcowie tych, którzy podnieśli sztandar wolności pamiętają jeszcze rok 1968 i musimy dociągnąć do końca to wspólne zadanie. Chcę być pomocny. O mojej kandydaturze musi zdecydować naród”. Szanse Dubczeka są małe, a mniejsza je dodatkowo fakt, że jest Słowakiem, zaś według nieformalnej umowy między przedstawicielami partii politycznych, reprezentowanych w Zgromadzeniu Federalnym, a przedstawicielami opozycji prezydent ma być Czechem i w dodatku bezpartyjnym.

Z tego samego powodu nie jest poważnie brana pod uwagę kandydatura byłego premiera Adamca.

W czasie niedzielnej konferencji prasowej Forum Obywatelskiego, gdy połowa dziennikarzy opuściła już salę przyszło oświadczenie-bomba (a raczej niewypał). Oznajmiono, że jest jeszcze trzeci kandydat Cestmir Cisarz, były minister szkolnictwa z 1968 roku, który twierdzi, że popiera go klub socjalistycznej odnowy „Odrodzenie”, ale natychmiast wiadomość tę ostro zdementował przedstawiciel tegoż klubu.

W poniedziałek, w południe, zgodnie z apelem Havla rozległy się w całej Pradze dzwony, syreny, klaksony. Niektórzy przechodnie dzwonili dzwoneczkami. Całe miasto zostało oplakatowane prostym afiszem. Zdjęcie Havla i podpis „Havel na Hrad” – „Na zamek”, siedzibę prezydencką. Kolorowe kokardki, które nosi co druga osoba, często są przypięte za pomocą plakietki „Havel for president”.

Wśród plakatów, nalepek i wywieszek, na wystawach ulotki, domagające się ustąpienia niektórych lub wszystkich komunistycznych posłów do Zgromadzenia Federalnego.

Nadał zasiadają tam bowiem niemal wszyscy usunięci niedawno z prezydium KPCz – Jakesz, Husak, Fojtik i inni. Jest to istotne, dlatego, że to właśnie Zgromadzenie ma dokonać przed upływem dwóch tygodni wyboru prezydenta.

Należy się spodziewać, że takie żądania w niektórych przypadkach odniosą skutek (były premier Lubomir Strougal, członek najwyższych władz partyjnych sam zrezygnował z mandatu poselskiego i stwierdził, że gotów jest „odpowiedzieć przed najwyższymi władzami partyjnymi i państwowymi za swoją działalność”), ale procedura odwołania posłów jest dość skomplikowana a czasu bardzo mało.”¹²⁶

Článek Gazety Wyborczé o prezidentské volbě byl vydán v úterý 12. prosince 1989. Velká část článku je věnována kandidátům, poslední dva odstavce se věnují vyloučeným komunistickým funkcionářům. Favoritem volby je označen Václav Havel, co čtenář vyčte už z nadpisu, za který je použito plakátové heslo „*Havel na Hrad!*”. Je nejen „jednohlasně, celou společností” podporován, ale masy mu naslouchají. Stávka byla zahájena „shodně s apelem Havla” a lidé si připínají stužky plackami s nápisem s jeho jménem, které, jak autor zdůrazňuje, „*nosí každý druhý*”. Dalším z kandidátů Alexandru Dubčekovi a Ladislavu Adamcovi jsou přisuzovány „*malé šance*”. Důvody těchto úsudků autor zmiňuje: předpoklady pro kandidáty jsou totiž „*být Čechem a (...) bezpartijním*”. Dubčekovi je ovšem v článku dáno více prostoru. Ve svém prohlášení mluví v plurálu, co se odráží na výběru slov: „*musíme*” nebo „*společné zadání*”, ale své osobní odhodlání už důrazně vyjadřuje v první osobě „*chci pomoci*”.

Velice nečekaně, co autor dosvědčuje větami jako „*kdy polovina novinářů už opustila sál*” nebo „*prohlášení-bomba (spíše zmetek)*”, se do volby rozhodl zasáhnout Čestmír Císař. Jeho politická podpora byla ale záhy popřena („*ostře dementoval*”).

3.4.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY

„Czechosłowacja przed wyborem prezydenta

Partia proponuje głosowanie powszechnie

Praga (Reuter) – Czechosłowacki parlament, zdominowany przez komunistów usunął we wtorek ze swojego grona 7 zwolenników twardej linii, którzy nie uzyskali w głosowaniu wotum zaufania. Specjalna sesja dwuizbowego Zgromadzenia Narodowego miała na celu przedyskutowanie kandydatur na wakujące stanowisko prezydenta Czechosłowacji. Wśród usuniętych z 200 osób liczącej Izby Ludowej znaleźli się: Milosz Jakesz, były I sekretarz partii;

¹²⁶ Havel na Hrad!, in: Gazeta Wyborcza. Rok wyd. 1989, roč. 1(č. 155), s. 1.

Alois Indra, Karel Hoffman i Jozef Lenart. Obie izby 350-osobowego Parlamentu (liczące 200 i 150 członków) mają konstytucyjny obowiązek wybrać w ciągu 2 tygodni, tj. do 24 grudnia, nowego prezydenta.

Komunistyczna większość parlamentu jest zdania, że „w obecnych okolicznościach” lepiej byłoby wybrać głowę państwa w drodze ogólnokrajowego głosowania.

Jan Josl stwierdził w programie telewizyjnym o zasięgu krajowym, że bezpośrednie wybory na prezydenta wymagają skomplikowanych zmian w konstytucji, co może zabrać „do trzech miesięcy czasu”.

Wczoraj parlament miał się jeszcze zebrać w tej sprawie na sesji późniejszej.

Przedstawiciele partii spotkali się już z przywódcami Forum i innych grup politycznych, aby przedyskutować problem bezpośrednich wyborów, ale Forum, - które chce, aby prezydentem został wybitny jego działacz, Vaclav Havel – jest przeciwne tej, wymagającej zwłoki, koncepcji.

Sekretarz komitetu centralnego Ondrej Saling oświadczył, że partia nie wybrała konkretnej osoby, ale na wielu regionalnych zebraniach partyjnych wysuwano kandydaturę Ladislava Adamca, jak relacjonowało „Rude Pravo”, które jest organem partii.

Wśród innych kandydatów wymienia się – jak już podawaliśmy – Aleksandra Dubczeka i Czemira Cisarza, odsuniętych od władzy po inwazji 1968 r.

Usunięcie z partii Jakesza za „poważne błędy polityczne” wywołało nieprzewidzianą reakcję ze strony niezorganizowanych. Tysiące bezpartyjnych protestuje przeciwko temu, by „były przywódca partyjny stał się jednym z nich”.

Młodzieżowe pismo „Mlada Fronta” podało, że niepartyjni Czeši i Słowacy podpisują petycję, aby Jakesz „pozostał komunistą”. (eb)¹²⁷

Článek amerických novin *Dziennik Związkowy* ze středy 13. prosince 1989 se tematicky dotýká tři vzájemně spolu souvisejících událostí. První z nich je změna směřování komunistické strany, kdy v „parlamentu, ve kterém dominují komunisté“, bylo z „jeho centra odstraněno 7 příznivců tvrdé linie“. Poslanci, kterých se toto opatření dotklo, jsou v článku vyjmenováni. Vyloučení především jednoho z nich – Miloše Jakeše – vyvolalo „nečekanou reakci na straně neorganizovaných“ obyvatel, „tisíce (...) protestují“ a podle deníku *Mladá fronta* „nestraničtí Češi a Slováci“ proti tomuto kroku „podepisují petice“.

¹²⁷ Czechosłowacja przed wyborem prezydenta, in: *Dziennik związkowy*. Rok vyd. 1989, roč. 82(č. 240), s. 1, 6.

Další rovinou, ve které autor pouze zkonstatovává stav vývoje je představení prezidentských kandidátů. Slovy svého „*sekretáře ústředního výboru strana nevybrala konkrétní osobu*“. Rudé právo svým čtenářům přineslo zprávu, že mnoha regionálními sněmy je „*vyzdvihována kandidatura Ladislava Adamce*“. Za Občanské fórum bude kandidovat jeho „*přední činitel*“ Václav Havel. Zbývajícími osobnostmi, které se podle článku hodlají zapojit do otevřeného klání jsou Alexander Dubček a Čestmír Císař, oba „*odsunutí od vlády po invazi v roce 1968*“. Jediným tématem, na kterém autor posuzuje pohledy obou stran, je spor o formu volby prezidenta. Hned zpočátku konstatuje, že členové obou komor parlamentu „*mají ústavní povinnost do dvou týdnů (...) vybrat nového prezidenta*“. Jak ale poukazuje na názory v komunistické straně, „*v nastalých okolnostech*“ by bylo lepší ubírat se cestou „*celostátního hlasování*“. Jak ale hned autor uvádí v následujícím odstavci, změny potřebné k uskutečnění tohoto řešení „*by zabraly až tři měsíce času*“. Naznačuje tak porušení ústavy v případě ubírání se tímto směrem. Oproti tomu Václav Havel je „*proti koncepci, která by si vyžádala zdržení*“.

3.5 SJEZD KSČ

3.5.1 TRYBUNA LUDU

„Burzliwe obrady nadzwyczajnego zjazdu KPCz

PRAGA. OD STAŁEGO KORESPONDENTA

Nadzwyczajny zjazd Komunistycznej Partii Czechosłowacji rozpoczął się w nerwowej i napiętej atmosferze. Spory proceduralne, przejaw nieufności wyrażony bądź pod adresem członków prezydium zjazdu, bądź poszczególnych grup delegatów, chęć odrębnego przedstawienia własnego stanowiska przez aktywne Demokratyczne Forum Komunistów – wszystko sprawiło, że po blisko trzech godzinach przyjęto porządek i regulamin obrad. Stanowiło to kolejne odbicie trudnej sytuacji, w jakiej znalazła się partia.

Jednym z przykładów ilustrujących obecny kryzys partii jest fakt, że w ciągu ostatniego miesiąca odeszło z jej szeregów ponad 66 tys. członków, rozwiązanych zostało około 3,5 tys. podstawowych organizacji. Dane te przytoczył w zagajającym dyskusję referacie dotychczasowy sekretarz generalny KC KPCz Karel Urbanek. Przyznał on, że podstawową przyczyną owego kryzysu były deformacje typu stalinowskiego, których istotą stał się niedemokratyczny, centralistyczny, administracyjno-dyrektywny sposób kierowania partią, a poprzez nią krajem.

Przebudowa była realizowana niekonsekwentnie, zaś do faktycznej przebudowy wewnątrz partii w praktyce nie doszło. W kierownictwie partii ukształtowała się wąska, wzajemnie

ze sobą związana grupa działaczy partyjnych, którzy w sposób niekontrolowany panowali nad decydującymi mechanizmami w partii i społeczeństwie. Do najbardziej winnych zaliczył referent G. Husaka, M. Jakesza, V. Bilaka, J. Fojtika oraz O. Smolika, kierownika wydziału prasy i M. Milera, kierownika wydziału kultury.

Arogancja i tendencja do nadużywania środków przymusu, osiągnęły szczyt 17 listopada „brutalną ingerencją sił porządkowych przeciwko demonstracji”. Odpowiedzialność polityczną za ten fakt ponoszą głównie M. Jakesz i M. Sztiepan, którzy zostali usunięci z partii. Ale – stwierdził mówca – także działalność innych członków byłego kierownictwa partii powinna być poddana analizie przez powołaną na zjeździe komisję nadzwyczajną. Partia – stwierdził Urbanek – musi się dziś stać częścią procesu rewolucyjnych zmian, a więc jak najszybciej pokonać swój wewnętrzny kryzys. Temu powinna służyć koncentracja jej sił na przedstawionym zjazdowi „Programie działania” na okres do najbliższych wyborów.

Program ten m. in. stwierdza, iż rozwojowi socjalistycznego rynku, wszystkich form własności socjalistycznej, w tym własności prywatnej, zwłaszcza w usługach i drobnej produkcji nie może towarzyszyć reprivatyzacja oraz wyprzedaż bogactwa narodowego kapitałowi zagranicznemu; należy poświęcić więcej uwagi rozwojowi osobowości człowieka i bezpieczeństwu socjalnemu. Program zakłada zasadę pluralizmu poglądów, ale zarazem jedność działania w partii. Partia musi się przygotować do działania w systemie wielopartyjnym. A więc tak, żeby rzeczywiście docierać głęboko do ludzi.

Z dyskusji

W dyskusji silnej zabrzmiała krytyka poprzedniej działalności partii niż propozycje na przyszłość. Szczególne zainteresowanie wywołało dłuższe wystąpienie M. Adamca, które miało charakter programowy. Według tego mówcy partia musi wyraźnie odciąć się od swej zdeformowanej przeszłości. Ale zarazem aktywnie odnieść się do ruchów demokratyzacyjnych, powinna stanąć na czele ruchu porozumienia narodowego, prowadzić szczery dialog ze wszystkimi siłami politycznymi, budować koalicję lewicy, z myślą o przyszłych wyborach.

Przedstawiciel Demokratycznego Forum Komunistów (które tworzy ogólnokrajowy, niejako odrębnie zorganizowany ruch wewnątrz partii) wystąpił ze stanowiskiem praskiej grupy forum, w którym m. in. domaga się ona rezygnacji z zasady centralizmu demokratycznego, całkowitej zmiany kierownictwa partii i aparatu na wszystkich szczeblach, wyłonienia demokratycznego, kolektywnego kierownictwa, oczyszczenia partii ze skompromitowanych ludzi.

Zjazd w głosowaniu odrzucił sprawozdanie Centralnej Komisji Kontrolno-Rewizyjnej, uznając je za niezadowolające.

Wieczorem przeprowadzone zostały tajne wybory do nowych władz partyjnych. Wśród kandydatów do najwyższych funkcji wymieniani byli m. in. L. Adamec, K. Urbanek, V. Mohorita. Wyniki zostaną ogłoszone w czwartek rano.

MARIAN KUSZEWSKI¹²⁸

Deník Trybuna Ludu ve svém článku z 21. prosince 1989 již v nadpisu předvídá hektický tón a dramatičnost událostí podporuje vyjádřeními typu „bouřlivý průběh“, „mimořádný sjezd“, „nervózní a napjatá atmosféra“, „procedurální spory“, „projevy nedůvěry“ či „vládnoucí stranická krize“. Celý článek se zabývá výsledky mimořádného sjezdu, který měl za úkol přinést jednotu ve straně, která se nachází v „těžké situaci“. Strana je vnitřně nejednotná (několikrát je v článku zmíněno Demokratické Fórum Komunistů a jeho požadavky), potýká se s odlivem členů a uzavíráním místních organizací („za poslední měsíc odešlo z jejich řad 66 tis. členů, rozpuštěno bylo na 3,5 tis. základních organizací“). Autor se při citování počtů odvolává na vyjádření generálního tajemníka ÚV KSČ Karla Urbánka.

Na mimořádném sněmu byla definována příčina celého problému a zkritizováni viníci. Byla jím „deformace stalinského typu jejíž základem se stal nedemokratický, centralistický, aministrativně-direktivní způsob řízení strany, a potažmo státu“. Tomuto způsobu řízení se nepodařilo v zemi provést přestavbu, ta byla „prováděna nedůsledně (...) do faktické přestavby uvnitř strany v praxi nedošlo“. Vládlo úzké a vzájemně propojené vedení strany, jejichž členy autor jmenovitě zmiňuje. Styl jejich vlády je popisován slovy „arogance a tendence k nadužívání projevů nátlaku“, jehož „vrcholu bylo dosaženo 17. listopadu“. Strana se již ale začíná měnit, „zbavila se členů“, kteří za ně nesli „politickou zodpovědnost“ a „činnost jiných členů bývalého vedení musí být poddaná analýze“.

Strana je svolná na svůj přerod. Cílem stranických reforem a nového programu je především „překonat stranickou krizi“ a „dostat se blíže lidem“. Jsou zmíněna líbivá hesla, kdy se strana má připojit k „demokratizačnímu úsilí, stanout na čele národního porozumění, vést dialog (...) budovat koalici na levici“. To vše musí vést „k očištění strany od zkompromitovaných lidí“.

3.5.2 ŻYCIE WARSZAWY

„Ladislav Adamec przewodniczącym KPCz

Od stałego korespondenta WOJCIECHA WASILEWSKIEGO

Praga, 21 grudnia

¹²⁸ Burzliwe obrady nadzwyczajnego zjazdu KPCz, in: Trybuna Ludu. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 296), s. 1, 5.

(W) W wyniku zakończonego 21 bm. nadzwyczajnego zjazdu KPCz na czele partii stanęli dwaj reformatorzy: Ladislav Adamec (wybrany nieznaczną większością) – jako przewodniczący oraz Vasil Mohorita (ur. 1952 r.) – I sekretarz. Obydwaj określani są jako reformatorzy.

Delegaci postanowili m. in. iż od 21 bm. przestaje istnieć paramilitarna siła zbrojna partii – Lidove Milicje (milicja ludowa). Z partii wykluczono Vasila Bilaka, zaś kilkudziesięciu przedstawicielom byłych władz partyjnych, w tym m.in. Gustavowi Husakowi, zawieszono członkostwo.

Zdecydowano o radykalnej zmianie struktury aparatu partyjnego i jego ograniczeniu. Nie będzie np. instancji na szczeblu województw.

Jednocześnie KPCz opowiada się przeciwko reprivatyzacji majątku narodowego, co – wraz z innymi deklaracjami programu – wzbudza wiele kontrowersji.

Redakcje siedmiu najpopularniejszych czechosłowackich tygodników ilustrowanych i kulturalnych ogłosiły, iż z dniem 21 grudnia występują z koncernu wydawniczego „Rudeho Prava”, tworząc własną radę redakcyjną i przechodząc na rachunek gospodarczy.

W czeskim Cieszynie odbyło się pierwsze oficjalne spotkanie przedstawicieli „Solidarności” i Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego z reprezentacjami „Forum Obywatelskiego” z Pragi, Brna i Ostrawy. Stronę polską reprezentowali m. in. wicemarszałek Senatu Andrzej Wielowieyski oraz poseł Adam Michnik. (W)“¹²⁹

Krátkou zprávu o mimořádném sjezdu KSČ vydal deník Žycie Warszawy ve čtvrtek 21. prosince 1989. Autor se zaměřuje na popis průběhu vnitřních reforem v komunistické straně. Jsou zde odděleny dva myšlenkové proudy. Ten vedený Ladislavem Adamcem a Vasilem Mohoritou, kteří jsou „označováni jako reformátoři” a mají „nepatrnou většinu” ve straně. Konzervativní křídlo v textu reprezentují „vyloučení” Vasil Bilak, Gustáv Husák a „několik tisíc dalších”, kterým bylo „pozastavené členství”. Tato situace nečekaně vyvrcholila a autor tuto změnu předkládá jako „radikální změnu stranické struktury aparátu”. Režim se uvolnil a „nejpopulárnějším deníkům” bylo tolerováno „vystoupit z vydavatelského koncernu Rudého Práva”. Text je určen polskému čtenáři. Právě na toto cílí poslední odstavec, který referuje o československo-polských kontaktech a „prvním oficiálním setkání” opozičních hnutí v „českém Těšíně”. Povšimněme si malého písmena ve slově „českém”. Neoznačuje tedy město Český Těšín, ale českou část jednoho města.

¹²⁹ Ladislav Adamec przewodniczącym KPCz, in: Życie Warszawy. Rok wyd. 1989, roč. 46(č. 296), s. 7.

3.5.3 POLSKA AGENTURA PRASOWA

„Zjazd KPCz. Wygrał Adamec. Rozkład koncernu „Rudego Prava”

Na 24 godziny przed rozpoczęciem nadzwyczajnego, czterokrotnie przyspieszonego zjazdu Komunistycznej Partii Czechosłowacji, rozgłośnia praska nadała informację, że gmachu pałacu kultury, gdzie mają odbyć się obrady, będzie strzeżło kilkuset funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa.

Dementi federalnego ministra spraw wewnętrznych, „Rude Pravo” zamieściło na pierwszej kolumnie, skutecznie zagęszczając atmosferę wokół najwyższego partyjnego forum, które zebrało się, by zdecydować o być, albo nie być organizacji.

Hasło na Sali obrad, postuluje to, co partia powinna zaproponować już dawno, a z czym i po zjeździe będzie miała olbrzymie kłopoty: „demokratyzację socjalistycznego państwa”.

Pierwszy dzień obrad potwierdził słusność głównych obaw forum, iż oczyszczenie szeregów KPCz z ludzi skompromitowanych, „neostalinistów”, dogmatyków i – po prostu – zdemoralizowanych wieloletnim, nie podlegającej żadnej społecznej i partyjnej kontroli sprawowaniem władzy, nie będzie łatwe.

Wyniki wyborów potwierdzili prognozy przedzjazdowe, wysuwające na liderów partii najstarszego (Adamec) i najmłodszego członka starego kierownictwa. Adamec stoczył ostrą walkę z trybuny zjazdowej, a wygrał, jak się wydaje, dzięki nawoływaniom, by równoległe z procesem rozliczeń (lub nawet przed nim) próbować konstruować plan „na jutro i za pięć lat”. Mohorita ma zaledwie 37 lat, jeszcze w końcu listopada był członkiem Sekretariatu KC i przewodniczącym Socjalistycznego Związku Młodzieży i dopiero wydarzenia „aksamitnej rewolucji” wyniosły go do składu prezydium KC i godności jego sekretarza.

Większością głosów zjazd odrzucił wniosek o zmianę nazwy partii.

Nadzwyczajny zjazd KPCz wykluczył w czwartek z partii Vasila Bilaka. Zawiesił też w prawach członkowskich kilku innych członków byłego kierownictwa KPCz, w tym Gustava Husaka i Lubomira Sztrougala.

Redakcje siedmiu najpopularniejszych czechosłowackich tygodników ilustrowanych i kulturalnych ogłosiły, iż z dniem 21 grudnia występują z koncernu wydawniczego „Rudego Prava”, tworząc własną radę redakcyjną i przechodząc na rozrachunek gospodarczy. Powołano tymczasową radę wydawniczą, która będzie czuwać nad absolutną niezawisłością

polityczną tych periodyków, dbać o warunki pracy redakcji, kolportaż, sprawy finansowe itp.“¹³⁰

Krátkou agenturní zprávu ze servisu PAP o proběhlém sjezdu KSČ otiskl pomořský deník Głos Wybrzeża 22. prosince 1989. Nadpis článku popisuje tři hlavní témata, kterým se autoři věnovali: organizace sjezdu, jeho výsledky a konec tiskovinového monopolu Rudého Práva. Mimořádnost sjezdu autor zesiluje výrazem „čtyřikrát urychlený“. V článku je poukázáno na nekonzistentnost zpravodajství, když cituje „pražské vysílání“, které informuje o množství agentů hlídajících sjezd a v dalším odstavci upozorňuje na „dementi federálního ministra vnitra“. Komunistická strana je představena jako na pokraji politického přežití „být, či nebýt“. Svou reorganizaci „měla zahájit už dávno“. Proběhlé reorganizační změny se projeví v řadách straníků a „KSČ se tak očistila od zkompromitovaných lidí, neostalinistů, dogmatiků“. V samostatném odstavci jsou i jednotliví odcházející aktéři zmíněni. Nové vedení je představené jako spojení starší a mladé generace, čili „nejstaršího a nejmladšího člena starého vedení“.

3.5.4 GAZETA WYBORCZA

„Godzina prawdy

W pierwszym wywiadzie udzielonym po wyborze na przewodniczącego partii komunistycznej, Ladislaw Adamec powiedział, że program Aleksandra Dubczeka z okresu „Praskiej Wiosny” zawiera „wiele elementów pozytywnych”. Były premier oświadczył także, iż należy natychmiast zmienić ocenę wydarzeń z 1968 roku, gdyż w innym wypadku partii grozi „Noc św. Bartłomieja”.

W środę wieczorem zjazd wybrał również I sekretarza partii, którym został były szef czechosłowackiego Związku Młodzieży Socjalistycznej, Wasyl Mohorita.

Zarówno Adamec, jak i Mohorita zostali wybrani niewielką większością głosów. Delegaci reprezentujący konserwatywne skrzydło partii oświadczyli w czwartek, że „cały zjazd jest farsą”. Jeden z delegatów powiedział, że „scenariusz zjazdu został przygotowany przez 10 osób z partii i kilku postronnych”. „Wybijają nam szyby w oknach, a telewizja kłamie” – krzyczała z trybuny przedstawicielka konserwatystów.

¹³⁰ Zjazd KPCz. Wygrał Adamec. Rozkład koncertu „Rudego Prava”, in: Głos Wybrzeża. Rok wyd. 1989, roč. 41(č. 292), s. 1.

Prezidium zjazdu postanowilo wyłączyć mikrofony, by uniemożliwić delegatom podejmowanie dyskusji z osobami przemawiającymi. Następnie podjęło uchwałę o rozwiązaniu 100-tysięcznej partyjnej milicji Lidove Milice.

Środowe obrady nadzwyczajnego zjazdu partii zakończono przed terminem, gdyż pracownicy praskiego Pałacu Kultury (w którym odbywa się zjazd) oświadczyli, że nie mają zamiaru pracować po godzinach.

W czwartek usunięto z KPCz 32 byłych przywódców partii. Wśród wyrzuconych są: były sekretarz KC Vasyl Bilak odpowiedzialny za sprowadzenie wojsk radzieckich w 1968 roku. Były prezydent – Gustav Husak oraz premier Lubomir Strougal.

Rada Narodowa Pragi postanowiła w środę zmienić nazwę placu Czerwonoarmistów na plac Jana Palacha.

(a) ¹³¹

Článek Gazety Wyborczé o změnách ve vedení československé komunistické strany vyšel tiskem v pátek 27. prosince 1989. Už z nadpisu „*hodina pravdy*” může čtenář vytušit přelomový moment na politické scéně. Pocitu napjaté situace sekundují počáteční slova „*v prvním rozhovoru*”. Komunistická strana pocítuje silnou potřebu změny směřování. Její nově zvolený lídr musí ve straně změnit „*pohled na události roku 1968*”. Kdyby tak neučinil, uchyluje se autor k metafoře a „*hrozí nocí sv. Bartoloměje*”, tedy krvavým převratem. Za konzervativní křídlo „*mluvi*” především její činy a výroky na sjezdu, které autor cituje. Stěžují si v nich na elitářské vedení „*10 osob ze strany a několika nezúčastněných*”, sjezd označují za „*frašku*”, či si stěžují na zacházení („*rozbíjejí nám okna*”) a na důvěryhodnost televize, která „*lže*”. Z této tradiční části strany bylo „*odejito*” na 32 bývalých vůdců, na které hned v následující větě používá silnější vyjádření a označuje je za „*vyhozené*”. Vést dialog mezi těmito dvěma stranami nebylo možné, proto „*prezidium se rozhodlo nechat vypnout mikrofony*”, aby se vyhnulo nechtěným diskusím. Marasmus stranické moci vrcholí v textu pasáží o skutečných vládcích situace, kteří stanuli nad jednajícími komunisty. Byli jimi zaměstnanci, kteří odmítají „*pracovat v přesčas*” a řídili tak program svých bývalých vládců. Přerodovou náladu v textu uzavírá informace o přejmenování náměstí Jana Palacha.

¹³¹ Godzina prawdy, in: Gazeta Wyborcza. Rok vyd. 1989, roč. 1(č. 164), s. 3.

3.5.5 DZIENNIK ZWIĄZKOWY

„W Czechosłowacji partia chce się podobać

Nadzwyczajny zjazd KPCZ

Praga (Reuter) – Komunistyczna Partia Czechosłowacji rozwiązała swoją, zniechęconą powszechnie, paramilitarną organizację – milicję tzw. „Lidovą” (odpowiednik ORMÓ), liczącą ok. 100,000 funkcjonariuszy.

Była to jedna z decyzji podjętych w czwartek na dwudniowej konferencji nadzwyczajnego zjazdu partii, zwołanego w celu stworzenia projektu programu politycznego, który pozwoliłby zachować jej wpływy na życie kraju.

Rozwiązanie organu, który tak źle zapisał się w pamięci społeczeństwa, zwłaszcza w ostatnim czasie, jako siła dławiąca wszelkie przejawy spontanicznego niezadowolenia, ma być dowodem głębokich przemian świadomości jakim podlega partia, która chce za wszelką cenę zmienić swój obraz w oczach narodu przed, zapowiadany w przyszłym roku, wolnymi wyborami.

Nadzwyczajny zjazd partii wyraził poparcie dla idei tzw. „socjalistycznego rynku”, chociaż żaden z delegatów nie wiedział dokładnie co to oznacza. Nawet rzecznik partii, Bretislav Benda nie potrafił powiedzieć na konferencji prasowej nic ponad to, że: „oznacza to gospodarkę rynkową w socjalistycznym kraju”.

Zgodnie z partyjnym projektem, w nowym gospodarczym porządku nie nastąpi uprzywilejowanie przedsiębiorstw państwowych.

„Partia ma zamiar oczyścić się i wzmocnić po tym zjeździe, aby stać się godnym partnerem innych sił politycznych w Czechosłowacji” – powiedział Benda na konferencji prasowej. Wyraził też przekonanie, że partia nie zostanie zepchnięta do opozycji po wolnych wyborach, ale raczej wejdzie do koalicję z innymi partiami oddanymi idei socjalizmu.

Na tymże zjeździe partii, w środę, wybrano nowego przywódcę, na miejsce Karela Urbanka, który sprawował tę funkcję, po skompromitowanym Jakeszu, bardzo krótko.

Nowym szefem został b. premier, Ladislav Adamec, którego partia proponowała również na stanowisko prezydenta. (eb)¹³²

Krátký článek chicagských krajanských novin z úterý 26. prosince se už od nadpisu nese v plánech do budoucna. To je demonstrováno vyjádřeními jako „chce se líbit”, „hluboké změny”, „za všechnu cenu chce změnit svůj obraz v očích národa” nebo „strana má záměr očistit

¹³² W Czechosłowacji partia chce się podobać, in: Dziennik związkowy. Rok wyd. 1989, roč. 82(č. 248), s. 7.

se”. Současná situace strany je totiž popisována naprosto odlišně – negativně, a to především vyjádřeními typu „*veřejně nenáviděná paramilitární organizace*” a „*zle zapsaná ve společenské paměti*”. Aby se autor dostal blíže polskoamerickému čtenáři, připodobnil Lidové Milice k polské ORMO a k navození velikosti zmiňuje statistický počet členů. Podobně negativně je vyobrazen Miloš Jakeš, který je označen za „*zkompromitovaného*”. Komunistická strana je v textu představená jako strana „*prázdných frází*”, viz „*tzv. idea socialistického trhu*”. Při otázce, jaký je význam tohoto pojmu „*nikdo z delegátů nevěděl, co to znamená. Dokonce ani řečník strany (...) neuměl odpovědět (...)*”. Mimo již výše zmíněného očištění se, je ale strana nadále „*oddaná idejím socialismu*” a odmítá kapitalistické reformy, jelikož se „*v novém hospodářském pořádku nebudou privatizovat státní podniky*”.

3.6 SOUBORNÉ POROVNÁNÍ PŘÍSTUPŮ DENÍKŮ KE SPOLEČENSKÝM UDÁLOSTEM

3.6.1 PRVOTNÍ REAKCE TISKU

Abychom mohli srovnat jednotlivé prvotní reakce deníků, musíme popisované události rozdělit na jednotlivé úseky. Zaměříme se na odkaz 17. listopadu 1939, na povolenou část akce a na zásah režimních složek.

Dne 17. listopadu 1989 bylo 50. výročí uzavření českých vysokých škol na území Protektorátu. Toto výročí historicky správně zmínila uvedla Gazeta Wyborcza, která za původce zákazu označila Němce. Stejného původce zvolilo Życie Warszawy, když psalo o „*brutální akci Němců proti studentským svobodám*“. Servis PAP zcela chybně den označil jako „*výročí smrti hitlerovci zastřeleného Jana Opletala*“ (ten ale zemřel už 11. listopadu, pozn. aut.). O zdůraznění skutečnosti, že akce měla na počátku povolený charakter a byla spoluorganizované režimní mládežnickou organizací, se zmiňuje Gazeta Wyborcza jako o „*oficiálním shromáždění*“, na kterém „*účastníci skandovali proreformní a prodemokratická hesla*“. Życie Warszawy psalo o „*legálním shromáždění*“, na kterém se mezi účastníky „*objevily transparenty*“. Servis PAP se zmiňuje o „*povolené*“, „*legální společné akci SSM a nezávislého studentského spolku*“, který se „*změnil na protest proti pomalým změnám*“, a později na „*nelegální demonstraci*“. Samotný popis zásahu státních složek se mezi deníky významně lišil a hranice přiznání agresivity a zvláště nestála na pozicích státní vs. nestátní deníky. Deník Życie Warszawy se v popisu odpovědi na demonstraci omezil pouze na „*složky neintervenovaly*“ a z PAP přejal, že „*složky zaútočily na dav*“. V PAP se jednalo o „*obranu Václavského náměstí*“ a citován je československý ministr, z jehož úst se čtenář velice omezeně

dovídá o „*incidentech*“ (zajścia) nebo o svědectví ČTK, která událost označila za „*nepokoje*“ (zamieszki), ale také zmiňuje dojmy pozorovatelů, kteří hovoří o „*brutalitě československých bezpečnostních služeb*“. Líčení ostatních deníků bylo rozvitější. Hlavní stranický deník Trybuna Ludu referuje o „*brutální intervenci bezpečnostních složek*“, „*brutálním rozeznání demonstrace*“, a svá tvrzení podpírá citacemi generálního tajemníka NF, který mluví o „*brutalitě policie*“. Opoziční Gazeta Wyborcza píše o „*početné policejní síle*“, která „*vyrazila do útoku*“. Dziennik Związkowy se také zmiňuje o „*brutalitě policie a vojska*“ při potírání demonstrace, ale spíše autor tamějšího článku přemýšlí a cituje zamýšlení nad smyslem zásahu frázemi „*nesmyslné násilí proti mírové demonstraci*“, „*nesouhlas s tlumením silou pokojové demonstrace*“, „*útok na mírové demonstranty*“. Všechny deníky s výjimkou deníku Życie Warszawy (ten ale článek vydal ještě před rozšířením fámy, pozn. aut.) informovaly o smrti studenta Martina Šmída. PAP citovala AFP, že možné oběti jsou až čtyři.

3.6.2 VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI

Zachycení diskurzu vývoje můžeme sledovat na třech entitách, o které se noviny zajímaly. Popis stavu Komunistické strany Československa se ve stranických médiích se značně lišil. Zatímco v Trybuně ludu je popisována jako reformní strana, která je ochotná jednat, a která stojí za spravedlností a dialogem, v deníku Życie Warszawy nebo v servisu PAP je popisována jako zastaralá, pomalá, neschopná obnovy, odmítá se vzdát politického monopolu apod. Je kritizována za upadající úroveň kvality života a stavu ekonomiky. V nezávislé Gazetě Wyborczé je to strana, která uvalila informační embargo na stav a počet zraněných a možných obětí pátečních událostí. Asi nejdůkladněji se jejímu popisu věnoval Dziennik Związkowy, který popisuje rozkol uvnitř strany, kde proreformní část je ochotná vyjednávat, za což je kritizována konzervativní částí. Ta dokonce obviňuje demonstranty z rozvratu společnosti. Na druhé straně společenského boje o budoucnost kladou deníky demonstranty a stávkující. V názorech na ně se stranická média až na výjimky shodují. Naprostá shoda panuje ve vymezení jádra této skupiny, do které všechny zpravodajské prostředky počítají studenty, umělce a také výslovně řečeno marxistickou teorií, tzv. reprezentanty nadstavby, tedy vyšší vrstvy společnosti. Shodují se také v popisu způsobu demonstrací, při kterých neničí majetek, nýbrž vedou diskuzi. Zde trochu vybočuje Trybuna Ludu, která zároveň dodává, že uvnitř demonstrantů, je skupina, které nejde o dialog, ale snaží se o chaos a konfrontaci, když prosazuje rychlé změny a požaduje odstoupení části komunistů. Všechna stranická média si také všimají rodící se nové opoziční platformy, které ve svých článcích dávají nebývalý

prostor. Podobný náhled na opozici má také nezávislý tisk. Všimá si především masového počtu zastánců opozičních názorů a také rozšiřování stávek a demonstrací do regionů. Dziennik Związkowy si také více všimá spolupráce s reformními komunisty a se socialistickou stranou. Jí a SSM, kteří společně stojí na pomezí obou velkých skupin, ale vyjadřují podporu demonstrantům se tisk také částečně věnoval. Oba nezávislé deníky a Trybuna Ludu připomínají podporu demonstrantů a sám stranický deník píše o požadavku reforem a volání po dialogu.

3.6.3 GENERÁLNÍ STÁVKA

Charakteristikou a podstatou generální stávky se s výjimkou Gazety Wyborczé zabývaly všechny námi sledované deníky. Trybuna Ludu, stejně jako PAP přisuzovaly stávce patriotický charakter. Stejného étosu si všimá Życie Warszawy, když referuje o zpěvu hymny. Všechna státní média stávku popisují jako demonstraci přerodu ve společnosti, a to Życie Warszawy jako „*manifestaci za hlubší změny*“, která ovšem dodává, že se jedná o „*politický protest*“ Občanského fóra s „*demonstrativním charakterem*“. Stejný deník si podobně jako PAP vypůjčil citaci ze servisu ČTK o „*počátku konce stalinského modelu socialismu*“. Chicagský Dziennik Związkowy stávku nazývá jako „*referendum vlády jedné strany*“ Hlavní komunistický deník Trybuna Ludu píše o „*demonstraci proti stylu života*“ v panujícím „*politickém romantismu*“, a varuje před „*nárůstem konfliktů*“. Deníky na celou událost nahlíží z také z makro perspektivy. Na velikost stávky poukazuje PAP při uvedení procentuálního zastoupení stávkujících podniků, Dziennik Związkowy uvádí přes 700 stávkujících továren, Gazeta Wyborcza vyjmenovává místa shromáždění v Praze a dalších městech Československa. Upozaděna nezůstává ani forma mikroperspektivy, kdy se deníky zaměřují na jednotlivá povolání, jako například PAP při popisu způsobu stávky zpravodajských pracovníků v ČTK nebo Gazeta Wyborcza při popisu stylu stávkování zaměstnanců Československé televize, či stávku podporujících policistů. Charakteristikou demonstrantů se deníky téměř neliší. Trybuna Ludu, podobně jako Życie Warszawy píše o disciplinovaných stávkujících, druhý jmenovaný deník ještě vyzdvihuje jejich odpovědnost při nečinění ztrát ekonomice a společně s PAP představuje diskuse, které stávkující během akce vedly.

3.6.4 KANDIDÁTI NA PREZIDENTA

Téma prezidentských kandidátů se těsně pojí s problematikou volby nového československého prezidenta. Tou se zabývaly pouze dva z námi sledovaných deníků. Oba toto téma rozpracovávají z rozdílných úhlů pohledu. Dziennik Związkowy srovnává pohledy obou stran jednání. Prezентuje názor KSČ, že by bylo lepší s ohledem na společenskou situaci uspořádat

celostátní hlasování, ale vzápětí dodává, že taková možnost by odporovala ústavě. Pohled opozice shrnuje pouze stroze, že je ve volbě proti jakémukoliv zdržování. Kdežto stranický deník prezentuje stav jednání z perspektivy výsledku společného jednání, kdy se zaměřuje na vlastnosti budoucího kandidáta, který má být „*nestraničný*“ a „*společensky akceptovaný*“. Oproti americkému deníku odsuzuje referendum výrazy „*proti československé tradici*“, „*komplikované*“ nebo „*neodpovídající aktuální vnitropolitické situaci*“, zatímco parlamentní volba v zrekonstruovaném parlamentu je „*ve shodě se zvyklostmi*“.

Pohledem na kandidáty se zabývaly všechny sledované deníky vyjma Trybuny ludu. Václava Havla bez výjimky popisují v dobrém světle, jako „*předního kandidáta*“ (Dziennik Związkowy) opozice s „*obří podporou společnosti*“ (PAP a Gazeta Wyborcza), kandidáta „*hlásaného na manifestacích a setkáních*“ (Życie Warszawy). Naopak shoda nepanuje na kandidátovi za komunisty. Dziennik Związkowy jmenuje Ladislava Adamce jako osobnost podporovanou regionálními sněmy. PAP mu podobně přisuzuje regionální podporu a vyzdvihuje ho jako kandidáta, který v preferencích stále více ohrožuje Václava Havla. Życie Warszawy ho zmiňuje pouze jako kandidáta, o kterém se „*pravidelně mluví*“. Úplný opak prezentuje Gazeta Wyborcza, která píše, že Adamcova kandidatura „*není brána vážně*“. Posledním kandidátem, kterého deníky blíže prezentují je Alexander Dubček. Podle Gazety Wyborczé je to kandidát starší generace, ale má malé šance kvůli slovenskému původu. PAP zmiňuje jeho „*dlouhé mlčení*“. V jiných denících je řazen do „*ostatních kandidátů*“ společně s Čestmírem Císařem. Rychlému startu i konci jeho kandidatury se věnuje pouze Gazeta Wyborcza.

3.6.5 SJEZD KSČ

Charakter sjezdu jako „*mimořádný*“ je zmíněn ve všech denících mimo Gazety Wyborczé. Nejvíce se mu zpravodajsky věnovala Trybuna Ludu. Zaměřuje se na popisy jeho „*bouřlivého průběhu*“, „*napjaté atmosféry*“ plné „*procedurálních sporů*“ a „*projevů nedůvěry*“. Velká pozornost je v tomto věnována komunistické straně. Popisuje „*těžkou situaci*“, „*krizi*“ a „*nejednotnost*“, jež panují uvnitř KSČ. Snaží se poukazovat na příčiny, které do tehdejšího stavu stranu dovedly, vylučuje viníky, ale je připravena na spolupráci s opozicí a má být sjednocujícím prvkem společnosti. Ostatní deníky se přeměně komunistické strany věnují méně obsáhle. Výměnu tváří prezentují jako „*očištění*“ (Dziennik Związkowy, PAP), „*hlubokou proměnu*“ (Dziennik Związkowy) nebo „*radikální změnu*“ (Życie Warszawy).

4 ZÁVĚR

Účelem této diplomové práce je za pomoci srovnání přístupů jednotlivých článků dojít k nalezení odpovědi na otázku kladenou v úvodu této práce, a to, zdali je přítomna propaganda v polských denících. Na příkladu pěti vybraných témat: demonstrace 17. listopadu 1989, vývoje v československé společnosti, generální stávky, volby nového prezidenta a mimořádného sněmu Komunistické strany Československa byly vybrány články z deníků Trybuna Ludu, Życie Warszawy, Gazeta Wyborcza, Dziennik Związkowy a články pocházející ze servisu PAP, které byly uveřejňovány v denících Dziennik Bałtycki, Gazeta Krakowska, Głos Wybrzeża. Výběr deníků pro prvotní sběr materiálu byl ovšem daleko širší. Zachytávané období bylo určeno mezi 16. listopadem 1989 a prvním vydáním jednotlivých novin v roce 1990. Mimo výše uvedených, byly zkoumány následující deníky: Rzeczpospolita, Słowo Polskie, Słowo Powszechne, Sztandar Młodych a Żołnierz Wolności. V těchto periodikách sice majoritně vycházely zprávy s popisem československých událostí, ale důvodem, proč tyto články nebyly posléze zpracované, byl zpravidla fakt, že se jedná pouze o krátké agenturní zprávy v sloupku spolu s dalšími událostmi ze světa. Celý strukturovaný soubor s výsledky sběru materiálu je dostupný v příloze této práce.

Názorové pozice zkoumaných deníků jsou z podstaty jejich zázemí a vývoje odlišné. Podívejme se blíže na zpravodajskou techniku a postoje jednotlivých deníků. Trybuna Ludu hned v první sledované události neuvedla detaily o zásahu proti demonstrujícím studentům, pouze zmínila jeho následky a snažila se ho zlehčovat. Vykreslení opozice se mezi články příliš nemění. Její činitelé jsou představováni jako šířitelé dezinformací nebo jako pachatelé protiprávní činnosti. Je podceňován její význam, novináři z Trybuny ludu jí hodnotí jako roztržitěnou a poukazují na její přílišný idealismus. Pohled na KSČ je složitější. Je vykreslována jako strana dvou proudů – konzervativního a reformního. Konzervativní proud, který v KSČ vládl, je pojmenovaný za viníka nastalé společenské a ekonomické situace, kdežto reformní proud je progresivní, stranu očišťuje a přibližuje zpět k lidem. I přes oddělování obou směrů je strana stále jedna entita. Vnitřní spory jsou upozadřovány a poukazuje se na útoky zvenčí. Strana je vykreslována, jako účastník jednání, který zastupuje široké vrstvy obyvatelstva a nabízí dialog, jež je opozicí nejprve odmítán a poté při jednáních u kulatého stolu jsou komunisté ti, kteří dbají na zvyklosti a zákony. Postoj opozice v těchto případech většinou není zmíněn.

Życie Warszawy podobně jako předchozí analyzovaný deník Trybuna Ludu bazíruje rozdělování povolených a protizákonných demonstrací. Vládnoucí režim je představován jako garant pořádku a dodržování zákonů. Je vyzdvížena jeho tolerance k demonstrantům samotným, ale počty zraněných na demonstracích známé nejsou. Nepovolené demonstrace jsou

popisovány emotivně s užitím až bojové terminologie. Politika KSČ je ovšem vykreslována zcela jinak. Normalizační politika konzervativního křídla strany je předmětem kritiky, především z pohledu společenského a mocenského úpadku, a zároveň neschopností vnitřní obnovy strany. Události 17. listopadu 1989 už byly pouze vyvrcholením dlouho neřešeného problému. Pokračovatelem komunistického hnutí jsou pouze reformisté, konzervativisté byli vyloučeni. Strana jako taková ale zůstává jedním celkem. Je prezentována její činnost vykonávaná pro uklidnění situace pomocí společného jednání a poskytnutí prostoru všem existujícím prvkům ve společnosti. Politické opozici se deník v článcích věnuje poskrovnu. Je zmiňována její ideová základna v hodnotách Pražského jara a vyzdvihována forma protestů a stávky.

Články PAP se ve většině omezovaly na krátká sdělení nejdůležitějších událostí. Výjimkou byl první článek popisující zásah proti demonstrantům. Protestující studenti představují volání společnosti po reformovaném komunismu, jaký je reprezentován Michaiilem Gorbačovem. Zároveň je poukázáno na viníky nastalé situace, kteří neudrželi jednotu společnosti, odkládali reorganizaci a způsobili tento rozkol. Strana se těchto viníků zbavuje, ale přesto se nachází v situaci na pokraji přežití, načež představuje svůj nový směr. Toto nové vedení je ochotné obětovat vlastního kandidáta na prezidenta, aby nevyvolávalo další konfrontace ve společnosti. Symbolika konfrontace je stylu PAP velmi blízká. Můžeme v jejich textech najít konfrontaci „*živých informací*“ západních zpravodajských agentur a „*důkazů*“, srovnání statistik zraněných nebo konfrontace mladých demonstrantů proti mladým

Styl Gazety Wyborczé se odlišuje od obou srovnatelných celospolečenských státních deníků. Na události se nenazírá publicisticky, pohledem shora, ale zachytává pohledy z lidské perspektivy. Toto můžeme vysledovat na detailním popisu demonstrace (demonstanti proti blokujícím policistům) nebo popisovaných lidských příbězích. Snaží se využívat kontrastů pro zesílení emocí a kontrastů, čehož dosahuje také přímou konfrontací citovaných názorů. Mnoho z jejich zpráv je ukončeno názory a vyjádřeními západních vlád na tehdy probíhající československé události.

Úloha chicagských novin polské komunity Dziennik Związkowy v této magisterské práci je srovnání zpracování informací s mimo-polským periodikem, které na události bude nahlížet polským pohledem. Zdrojově vychází především z agenturního zpravodajství UPI a Reuters a novin Chicago Tribune. Tyto noviny se výlučně zaměřují na vzdálený pohled na události. Zaměřuje se na organizaci formující se politické opozice a stav mocenského monopolu KSČ. Články v tomto periodiku jsou hodně popisné při uvádění reálií pro lepší porozumění u svých čtenářů. Při popisu komunistické strany deník několikrát poukázal na chybějící znalosti

a dovednosti jejich členů. Detailně se věnuje stavu, ve kterém se fragmentující se Národní fronta i rozpolcená komunistická strana nacházely. Při publikování názorů se drží publikování pohledů obou stran. Velice zdrženlivě a pozorně se staví k publikování nepodložených informací.

Odpovězme si tedy na úvodní otázku v textu, jestli se v člancích projevuje propaganda. S ohledem na stav a dostupnost médií na konci osmdesátých let, kdy občané Polska nebyli informačně závislí na informacích z domácího státního tisku. Měli možnost vybrat si opoziční noviny, poslouchat nerušený zahraniční rozhlas ve vlastním jazyce nebo sledovat satelitní televizní vysílání ze zahraničí. Novináři si tedy už nemohli dovolit zcela zamlčet události nebo jednání osobností. Propaganda se v obou státních denících objevuje například ve vynechávání detailů událostí. Můžeme je vysledovat na chybějících detailech o průběhu zásahu proti demonstrantům, počtech zraněných nebo o velikosti zapojení obyvatelstva do celonárodní stávků. Jejich pozice je více pro reformní křídlo komunistů, zřejmě i s ohledem na vývoj politické situace v domácí zemi. Také se zaměříme na zlehčování následků zásahu proti demonstrantům a úlohy opoziční činnosti. Pozice PAP je velmi podobná oběma celostátním deníkům. Gazeta Wyborcza popisuje události z jiné perspektivy, zaměřuje se na dění v opozičních kruzích a zobrazuje mnoho lidských příběhů. Nejpropracovanější z pohledu novinářské praxe jsou texty polskoamerického deníku.

Další možnosti výzkumu tématu jsou následující: Bylo by možné srovnat deníkový servis s polským rozhlasovým a televizním zpravodajstvím, pokud se tyto záznamy zachovaly v archívech, abychom viděli informační rozdíly mezi jednotlivými prvky státních zdrojů. Jiné srovnání by se nabízelo například při porovnání polského zpravodajství o československých událostech s podobnými deníky v Maďarsku nebo Jugoslávii. Toto srovnání by stálo za zvážení s ohledem na geografickou blízkost všech jmenovaných zemí a částečně jejich historickou zkušenost.

5 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ, LITERATURY A ZDROJŮ

Prameny

Dziennik Bałtycki. Vydání 264/1989. Původ zdroje: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Sign. 07705.

Dziennik Związkowy. Vydání 225/1989, 226/1989, 228/1989, 240/1989, 248/1989. Původ zdroje: Biblioteka Narodowa. Sign. P.101236 II egz.

Gazeta Krakowska : dziennik Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej : Kraków, Nowy Sącz, Tarnów. Vydání 271/1989, 277/1989, 289/1989. Původ zdroje: Biblioteka Narodowa. Sign. P.100640 II egz.

Gazeta Wyborcza. Vydání 138/1989, 140/1989, 144/1989, 155/1989, 164/1989. Původ zdroje: Biblioteka Narodowa. Sign. P.310237 A.

Głos Wybrzeża. Vydání 292/1989. Původ zdroje: Biblioteka Narodowa. Sign. P.100259 II egz.

Trybuna Ludu : organ Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Vydání 269/1989, 271/1989, 276/1989, 291/1989, 296/1989. Původ zdroje: Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Śródmieście m. st. Warszawy. Sign. D - 602/0036188.

Życie Warszawy : codzienne pismo dla wszystkich sfer. Vydání 268/1989, 272/1989, 276/1989, 288/1989, 296/1989. Původ zdroje: Biblioteka Narodowa. Mikrofilm, sign. P.100029 II egz.

Literatura

ALLAN, Stuart. News culture. 2nd ed. Maidenhead: Open University Press, 2004. Issues in cultural and media studies. ISBN 0-335-21073-2.

BOGUSŁAWA DOBEK-OSTROWSKA, Janina Fras. 1999. Teoria i praktyka propagandy. Wyd. 2-gie. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. ISBN 83-229-1899-2.

CUHRA, Jaroslav, František KOUDELKA a Jiří SUK. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 80-85270-88-9.

DIJK, Teun Adrianus van. Ideology: a multidisciplinary approach [online]. London: Sage Publications, 1998 [cit. 2016-07-13]. ISBN 0761956549.

Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10567111>

ELLUL, Jacques. Propaganda: the formation of men's attitudes. New York: Vintage Books, 1965. ISBN 0-394-71874-7.

- FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London: Routledge, 2003. ISBN 0-415-25893-6.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. 3rd impr. London: Longman, 1998. Language in social life series. ISBN 0-582-21984-1.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. London: Arnold, 1995. ISBN 0-340-58889-6.
- GŁOWIŃSKI, Michał. *Nowomowa po polsku*. Warszawa: Wydawnictwo PEN, 1991. Biblioteka Tekstów Drugich. ISBN 83-85254-01-3.
- GRZELEWSKA, Danuta. *Prasa, radio i telewizja w Polsce: zarys dziejów*. Wyd. 2. poszerzone. Warszawa: Elipsa, 2001. ISBN 83-7151-443-3.
- HABIELSKI, Rafał. *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009. Edukacja Medialna. ISBN 978-83-60807-50-7.
- JØRGENSEN, Marianne a Louise PHILLIPS. *Discourse analysis as theory and method*. Reprint. London: SAGE Publications, 2009. ISBN 978-0-7619-7111-5.
- KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 978-80-7106-484-8.
- KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. *Dějiny států*. ISBN 978-80-7422-099-9.
- Kronika sametové revoluce I + II*. 1. vyd. Praha: Československá tisková kancelář, [1989]. 2 sv. (I. Díl 47 s.; II. díl 47 s.). ISBN 80-7046-033-4.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005. Edice dějiny Evropy. ISBN 80-7203-612-2.
- LISOWSKA-MAGDZIARZ, Małgorzata. *Analiza tekstu w dyskursie medialnym: przewodnik dla studentów*. Kraków: WUJ, 2006. ISBN 9788323322764.
- ŁOJEK, Jerzy, WŁADYKA, Wiesław a MYŚLIŃSKI, Jerzy. *Dzieje prasy polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Interpress, 1988.
- Media masowe w demokratyzujących się systemach politycznych: w drodze do wolności słowa i mediów*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. *Komunikowanie i Media*. Acta Universitatis Wratislaviensis, no 2843. ISBN 83-229-2697-9.
- MOCEK, Stanisław. *Dziennikarstwo, media, społeczeństwo*. Warszawa: Instytut studiów politycznych Polskiej akademii nauk, 2005. ISBN 83-922787-0-4.
- MÜLLEROVÁ, Alena a kol. *Albertov 16:00: příběhy sametové revoluce*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 285 s. ISBN 978-80-7422-002-9.

- PREČAN, Vilém, ed. Praha – Washington - Praha: depeše velvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci 1989 = Prague - Washington - Prague: reports from the United States Embassy in Czechoslovakia, November - December 1989. Praha: Knihovna Václava Havla, 2004. [803] s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-903518-0-8.
- REISIGL, Martin a Ruth WODAK. Discourse and discrimination: rhetorics of racism and antisemitism. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2001. ISBN 0-415-23149-3.
- RICHARDSON, John E. Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 978-1-4039-3565-6.
- RUTKIEWICZ, Ignacy, Katharina SCHLIEP a Gerd G. KOPPER. Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. ISBN 83-902118-0-7.
- SCHNEIDEROVÁ, Soňa. Analýza diskurzu a mediální text. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2884-4.
- SUK, Jiří. Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Vyd. 2. Praha: Prostor, 2009. Obzor. ISBN 978-80-7260-219-3.
- SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997. 237 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-000-7.
- SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 2. díl, Dokumenty. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1998. 328 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-007-4.

Elektronické zdroje

BENEŠ, Kamil. Teorie propagandy: vybrané typologie. E-polis.cz [online]. [cit. 2016-07-12]. ISSN 1801-1438. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/teorie-propagandy-vybrane-typologie.html>

DUBOVSKÝ, Patrik. Sviečková manifestácia alebo Bratislavský veľký piatok 25. marca 1988 v Bratislave [online]. [cit. 2016-07-19]. Dostupné z:

<http://www.upn.gov.sk/data/svieckova-manifestacia/analyza-upn.pdf>

Dziennik Związkowy. In: Encyklopedia PWN [online]. [cit. 2016-07-21].

Dostupné z: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dziennik-Zwiazkowy;3895807.html>

Gazeta Krakowska. In: Encyklopedia PWN [online]. [cit. 2016-07-21].

Dostupné z: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gazeta-Krakowska;3904397.html>

MYKOWSKI, Jarosław. GŁOS WYBRZEŻA. In: Gedanopedia: Encyklopedia Gdańska [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z:

http://www.gedanopedia.pl/index.php?title=G%C5%81OS_WYBRZE%C5%BBA .

ORWELL, George. Nineteen eighty-four [online][cit. 2016-07-11].

Dostupné z: <https://ebooks.adelaide.edu.au/o/orwell/george/o79n/appendix.html>

RŮŽIČKA, Daniel. Rok 1989. Totalita.cz [online]. [cit. 2016-07-19]. Dostupné z:

<http://www.totalita.cz/1989/1989.php>

WOŚKO, Maciej. DZIENNIK BAŁTYCKI. In: Gedanopedia: Encyklopedia Gdańska [online]. [cit. 2016-07-21]. Dostupné z:

http://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=DZIENNIK_BA%C5%81TYCKI

Zprávy Východoevropské informační agentury (VIA) 1988-1989 [online]. [cit. 2016-07-19].

Dostupné z: <http://www.vons.cz/via-praha>

6 SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1 – Popis vzájemných vlivů producenta, čtenáře a textu.

Obrázek č. 2 – van Dijkův čtverec (ve formě diagramu).

7 PŘÍLOHA

V elektronické verzi magisterské práce je příloha společně s prací samotnou uložena v Informačním systému UK. V tištěné verzi práce je umístěna na následujících stranách.